

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERİM ÖZELİNDE LÂM HARFİNİN
ARAP DİLİ VE GRAMERİNDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr.Öğr. Üyesi Muzaffer ÖZLİ

HAZIRLAYAN
Ergül SEYİS

ELAZIĞ - 2018

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERİM ÖZELİNDE LÂM HARFİNİN
ARAP DİLİ VE GRAMERİNDEKİ YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr.Öğr. Üyesi Muzaffer ÖZLİ

HAZIRLAYAN
Ergül SEYİS

Jürimiz, 03/08/2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezi oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ
2. Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ÖZLİ
3. Dr. Öğr. Üyesi Ayşe MEYDANOĞLU

F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Kur'ân-ı Kerîm Özelinde Lâm Harfinin Arap Dili ve Gramerindeki Yeri****Ergül SEYİS****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı****Elazığ-2018; Sayfa: X+93**

“Kur'ân-ı Kerîm Özelinde Lâm Harfinin Arap Dili ve Gramerindeki Yeri” isimli bu araştırmamızda Arap alfabesi harflerinden lâm ayrıntılı olarak ele alınıp incelenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de lâm harfinin sıklıkla farklı görev ve mânalarda kullanılması bizim bu çalışmayı yapmamızda etkili olmuştur.

Lâmla ilgili yaptığımız bu araştırmada Kur'ân-ı Kerîm ile ilk dönemden itibaren günümüze kadar yazılan Arap dili ve edebiyatıyla ilgili ulaşabildiğimiz eserlerden istifade edilmiştir. Bu kaynaklarda lâmla ilgili yer alan bilgi ve misâller tespit edilmiştir.

Yapılan bu çalışmanın sonucunda lâm giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında; araştırmanın konusu, planı, yöntemi ve kaynaklarından bahsedilmiştir. Ardından da Arap dilinde harf ve edatlar hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, ‘Kur'ân-ı Kerîm Özelinde Âmil Olan Lâmlar’ ana başlığı altında, adı geçen lâm harfleri geniş bir şekilde ele alınıp incelenmiştir. Bunların her birinin Kur'ân-ı Kerîm'de buldukları gramatik konumları ve bu harflerin sâhip oldukları mâna zenginlikleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

İkinci bölümde; ‘Kur'ân-ı Kerîm Özelinde Âmil Olmayan Lâmlar’ ana başlığı altında, adı geçen lâm harfleri etraflıca ele alınarak incelenmiştir. Akabinde Kur'ân-ı Kerîm'de buldukları gramatik konumları ve bu harflerin kullanıldığı mânalar kapsamlı bir şekilde gösterilmiştir.

Her iki bölümde de Kur'ân-ı Kerîm'den misâller verilirken müellif ve müfessirlerin konu hakkındaki görüşlerine sıkça yer verilmiştir. Sonuç başlığında ise, çalışma boyunca tespit edilen bazı önemli hususlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Arap Dili Grameri, Kur'ân-ı Kerîm, Alfabe, Lâm

ABSTRACT

Master's Thesis

**The Place of the Lam Letter in the Arabic Language and Grammar for the Qur'an
(Koran)**

Ergül SEYİS

Fırat University

Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Elazığ-2018; Pages: X+93

The Arabic alphabet has been elaborated and examined in detail in this research titled The Place of the Lam Letter in the Arabic Language and Grammar for the Qur'an (Koran). The Lam letter of Arabic alphabet has been elaborated and examined in detail. The often use of the Lam letters in the Qur'an in different tasks and meanings influences our work.

In this research we have made about Lam, the Qur'an has been exploited from the hadith sources and from what we can reach about in the Arabic language and literature which is written up to the day from the first period. In these sources, information and examples related to Lam have been identified.

As a result of this work, the Lam consists of an introduction, two chapters and a result section. In the introductory charter; the subject, plan, method and resource of the research are mentioned. Then Arabic letter and prepositions are informed. In the first chapter, under the headings of 'The immaculate Lam letters in Specificity of the Qur'an', mentioned Roman letters have been extensively studied. The grammatical positions of each of these in the Qur'an, and the richness of the words they possess, have been dealt with in detail.

In the second chapter; Under the main heading of “Non-Immaculate (Asymptotic) Lam's for the Qur'an” mentioned are studied extensively. In the following,

the grammatical positions of the Qur'an and the meanings in which these letters are used are shown in a comprehensive manner.

While the examples from the Qur'an are given in both sections, the views of the authors and representatives about the subject are given frequently. In the conclusion heading, some important points identified throughout the study are included.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Arabic Language Grammar, Qur'an, Alphabet, Lâm.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	VI
ÖN SÖZ	IX
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
I. GENEL BİLGİLER.....	1
I.I Araştırmanın Konusu	1
I.I.I. Araştırmanın Planı ve Yöntemi	1
I.I.II. Araştırmanın Kaynakları	2
I.II. Arap Dilinde Harf ve Edatlar	2
I.II.I. Kelime ve Çeşitleri	2
I.II.II. Hurûfu'l-Meânî (Mâna Harfleri).....	4
I.II.III. Arap Dili ve Gramerinde Edatlar	5
I.II.IV. Çeşitleri Bakımından Arap Dili ve Gramerinde 'Lâm' Harfi.....	6
BİRİNCİ BÖLÜM	7
1. KURÂN-I KERÎM ÖZELİNDE ÂMİL OLAN LÂMLAR.....	7
1.1. Kur'ân-ı Kerîm Özelinde Cerr Eden Lâm (لَامُ الْجَرِّ)	7
1.1.1. Cerr Eden Lâm (لَامُ الْجَرِّ)'in Tarifi	7
1.1.2. Cerr Eden Lâm (لَامُ الْجَرِّ)'in Kullanıldığı Mânalar	8
1.1.2.1. Lâm Harf-i Cerrinin 'Mülk (الْمُلْكُ)' Mânasında Kullanılması.....	10
1.1.2.2. Lâm Harf-i Cerrinin 'İhtisâs (الإِخْتِصَاصُ)' Mânasında Kullanılması..	14
1.1.2.3. Lâm Harf-i Cerrinin 'İstihkâk (الِاسْتِحْقَاقُ)' Mânasında Kullanılması	17
1.1.2.4. Lâm Harf-i Cerrinin 'Ta'lîl (التَّعْلِيلُ)' Mânasında Kullanılması	20
1.1.2.5. Lâm Harf-i Cerrinin 'Ta'diye (التَّعْدِيَةُ)' Mânasında Kullanılması....	24

1.1.2.6. Lâm Harf-i Cerrinin ‘Tebyîn (التَّبْيِينُ)’ Mânasında Kullanılması.....	26
1.1.2.7. Lâm Harf-i Cerrinin ‘Tebliğ (التَّبْلِيغُ)’ Mânasında Kullanılması.....	29
1.1.2.8. Lâm Harf-i Cerrinin ‘Temlik (التَّمْلِيكُ)’ ve ‘Şibhu’t-Temlik (شِبْهُ التَّمْلِيكِ)’ Mânasında Kullanılması.....	31
1.1.2.9. Lâm Harf-i Cerrinin Te’kîd (التَّوَكِيدُ)’ Amacıyla Kullanılması.....	33
1.1.2.9.1. Lâm Harf-i Cerrinin ‘Zâide (الزَّائِدَةُ)’ Amacıyla Kullanılması	34
1.1.2.9.2. Lâm Harf-i Cerrinin ‘Mukhame (المُخَمَّعَةُ)’ Amacıyla Kullanılması.....	35
1.1.2.9.3. Lâm Harf-i Cerrinin ‘Takviye (التَّقْوِيَةُ)’ Amacıyla Kullanılması	35
1.1.2.9.4. Lâm Harf-i Cerrinin ‘İstiğâse (الِاسْتِغَاثَةُ)’ Amacıyla Kullanılması.....	37
1.1.2.10. Lâm Harf-i Cerrinin Velâyet (الْوَلَايَةُ)’ Mânasında Kullanılması	40
1.1.2.11. Lâm Harf-i Cerrinin (عِنْدَ) Mânasında Kullanılması.....	41
1.1.2.12. Lâm Harf-i Cerrinin (قَبْلَ) Mânasında Kullanılması.....	43
1.1.2.13. Lâm Harf-i Cerrinin (بَعْدَ) Mânasında Kullanılması.....	44
1.1.2.14. Lâm Harf-i Cerrinin ‘İsti’lâ Harfi (عَلَيْ) Mânasında Kullanılması	45
1.1.2.15. Lâm Harf-i Cerrinin ‘İntihâ Harfi (إِلَى) Mânasında Kullanılması.	49
1.1.2.16. Lâm Harf-i Cerrinin ‘Zarfiyyet Harfi (فِي) Mânasında Kullanılması.....	53

1.1.2.17. Lâm Harf-i Cerrinin ‘Mücâveze Harfî (عَنْ)’ Mânasında Kullanılması	56
1.1.2.18. Lâm Harf-i Cerrinin (مِنْ) Mânasında Kullanılması	59
1.1.2.19. Lâm Harf-i Cerrinin ‘İlsâk Harfî (أَلْبَاءُ)’ Mânasında Kullanılması..	60
1.2. Kur’ân-ı Kerîm Özelinde Nasb Eden Lâm	61
1.2.1. Cuhûd (İnkâr-Olumsuzluk) Lâmı (لَامُ الْجُهُودِ).....	61
1.2.2. Ta’lîl Lâmı (لَامُ التَّعْلِيلِ).....	65
1.2.3. ‘Âkıbet-Sonuç (الصَّيْرُورَةُ)’ Mânasına Gelen Lâm.....	69
1.3. Kur’ân-ı Kerîm Özelinde Cezm Eden Lâm	71
1.3.1.Cezmeden Lâm Harfî Emir Lâmı (لَامُ الْأَمْرِ)	71
İKİNCİ BÖLÜM.....	78
2. KUR’ÂN-I KERÎM ÖZELİNDE ÂMİL OLMAYAN LÂM ÇEŞİTLERİ	78
2.1. Lâmu’l-‘İbtidâiyye (Başlangıç) (لَامُ الْإِبْتِدَاءِ)	78
2.2. Lâmu’l-Muzahleka (لَامُ الْمُزْحَلَكَةِ)	79
2.3. Lâmu’l-Cevâp (لَامُ الْجَوَابِ).....	80
2.4. Lâmu’l-‘Farika (Ayırt Edici Lâm) (لَامُ الْفَارِقَةِ)	83
2.5. Lâmu’l-Muvette (لَامُ الْمُوَطَّئَةِ)	83
2.6. Lâmu’l-Bu’d (لَامُ الْبُعْدِ).....	85
SONUÇ	86
BİBLİYOGRAFYA	88
EKLER	92
Ek 1. Orjinallik Raporu.....	92
ÖZ GEÇMİŞ	93

ÖN SÖZ

Arapçada harfler âmil olup olmaması açısından hurûfu'l-mebânî ve hurûfu'l-meânî olmak üzere iki kısma ayrılır. Hurûfu'l-meânîden olan lâm harfi, Arap dili gramerinde kapsamlı olarak yer aldığından dolayı büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de lâmin farklı mâna ve şekillerde kullanılması bu harfin önemini daha da artırmaktadır. Türkçe müstakil eser sayısı, nahiv eserlerine kıyasla az olduğu gibi hurûfu'l-meânîyi Kur'ân-ı Kerîm'deki gramatik konumları ve mânaları bakımından ele alan eser sayısı da azdır. Bu konu hakkında Arap dili alanında yazılmış eserlerin az olması sebebiyle üzerinde çalışmaya karar verdiğimiz araştırmanın isminin 'Kur'ân-ı Kerîm Özelinde Lâm Harfinin Arap Dili ve Gramerindeki Yeri' olmasını uygun bulduk. Çalışmaya başladıktan sonra lâm harfinin düşündüğümüzden daha büyük bir öneme sahip olduğunu gördük.

Yaptığımız çalışmanın, bizden sonra gelecek araştırmacılar için bir basamak teşkil etmesini ve bu konuda başarılı olmayı Allah'tan niyaz ediyoruz.

Çalışmamızda konunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar yardımda bulunan değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ÖZLİ'ye, kıymetli bilgi ve fikirlerini benden esirgemeyen saygıdeğer hocalarıma ve ailemin bütün fertlerine teşekkür ediyorum.

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı geçen eser
b. : Bin
c. : Cilt
DİB. : Diyanet İşleri Başkanlığı
Ünv. : Üniversite
s. : Sayfa
(s.a.v.) : Sallallâhu aleyhi ve sellem
TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı
ty. : Tarih yok
thk. : Tahkik eden
Nşr. : Neşreden
trc. : Tercüme eden
ö. : Ölüm tarihi
vty. : Vefât tarihi yok
yy. : Yayım yeri yok

GİRİŞ

I. GENEL BİLGİLER

I.I Araştırmanın Konusu

Araştırmamızda, ‘Kur’ân-ı Kerîm Özelinde Lâm Harfinin Arap Dili ve Gramerindeki Yeri’ incelenmiştir. Bilindiği üzere Arap alfabesinde yirmi sekiz harf bulunmaktadır. Türkiye Türkçe’sinde kullanılan harflerden farklı olarak, yüklendiği görev açısından Arapça’daki harfin anlamı çok daha geniş ve kapsamlıdır. Buradan hareketle araştırmamızın konusunu ‘Kur’ân-ı Kerîm Özelinde Lâm Harfinin Arap Dili ve Gramerindeki Yeri’ olarak belirledik ve bu lâmların her birini ayrı bir başlık altında incelemeyi uygun bulduk.

I.I.I. Araştırmanın Planı ve Yöntemi

Çalışmamız giriş ve iki bölümden ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, planı, yöntemi ve kaynaklarından bahsedilmiştir. Ardından da Arap dilinde harf ve edatlar hakkında bilgi verilmiştir.

Nahiv kitaplarını incelediğimiz zaman en çok ‘lâm’ harfinin tasnif şeklinin, âmîl olup olmaması bakımından yapıldığını gördük. Bundan dolayı biz de çalışmamızı yaparken lâm harfini, en çok tercih edilen tasnif şekli olması hasebiyle, âmîl olup olmaması bakımından ele alıp incelemeye çalıştık. Çalışmamızı bölümlere ayırırken Zerkeşî’nin (ö. 794) *el-Burhân fî ulûmi’l-Kur’ân*, adlı eserinden yararlanılmıştır. Şöyle ki; Zerkeşî, lâmı iki kısma ayırmıştır. Bunlar âmîl olan lâmlar ve âmîl olmayan lâmlardır. Birinci bölümde âmîl olan lâmlar hakkında bilgi verilmiştir ve bunların her biri ayrı bir başlık altında incelenmiştir. İkinci bölümde ise lâmın diğer kısmı olan âmîl olmayan lâmlar ele alınarak, ayrı başlıklar altında incelenmiştir. İki bölümde de bu lâmlar hakkında gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra, Kur’ân-ı Kerîm’deki âyetlerin bulunduğu gramatik konular ve bu harflerin sâhip oldukları mânalar kapsamlı bir şekilde gösterilmiştir. Konumuz daha çok lâmın Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımları üzerinde yoğunlaştığı için lâm incelenirken nahiv konularına sıkça değinilmiş ve konunun daha iyi anlaşılması için çokça misâller verilmiştir. Özellikle Kur’ân-ı Kerîm’den misâller verilirken müellif ve müfessirlerin konu hakkındaki görüşlerine fazlaca yer verilmiştir. Ayrıca müelliflerin vefât tarihleri verilirken hicrî takvim esas alınmıştır. Sonuç kısmında ise çalışma boyunca tespit ettiğimiz bazı önemli hususlar hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmamızı yaparken ilk dönem müelliflerinin, lâm harfini tasnif yöntemini benimsedik. İlk önce incelenen maddenin hangi mânaya geldiğini ifâde edip ardından söz konusu mânanın yer aldığı âyeti meali ile birlikte verdik.

I.II. Araştırmanın Kaynakları

Kaynak kitap ve doküman açısından çalışmamızı zengin tutmayı amaçladık. Bu amaçla, gerek nahiv alanında gerekse tefsir alanında en fazla rağbet görmüş kaynak eserlere yer verdik. Seçtiğimiz bu kaynak eserlerin konumuzla alakalı kısımları itina ile seçtik, konumuzla ilgili olmayan malumata yer verilmeyerek gereksiz uzatmadan kaçındık.

Çalışmamızda başlıkları belirlerken özellikle Sibeveyh'in (ö. 180) *el-Kitâb*, Ferrâ'nın (ö. 207) *Meâni'l-Kur'ân*, İbn Kuteybe'nin (ö. 276) *Te'vilu muşkili'l-Kur'ân*, Zeccâcî'nin

(ö. 339) *Kitâbu'l-lâmât*, Rummânî'nin (ö. 384) *Kitâbu meâni'l-hurûf*, Mâlekî'nin (ö. 702) *Kitâbu hurûfi'l-meânî rasfu'l-mebânî fî şerhi hurûfi'l-meânî*, Hasan b. Kâsım el-Murâdî'nin (ö. 749) *el-Cenâ'd-dânî fî hurûfi'l-meânî*, İbn Hişâm'ın (ö. 761) *Muğni'l-lebîb 'an kutubil'l-e'ârîb*, Zerkeşî'nin (ö. 794) *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Fedîlî'nin (ö. 1407), *el-Lâmât dirâse nahviyye şâmîle fî dav'il-kirâati'l-Kur'âniyye* adlı eserlerden yararlandık. Genel olarak bu eserleri temel kaynak olarak kabul etmemizin sebebi müelliflerin lâm harfini ayrı başlık altında ele alıp incelemeleridir. Ayrıca çalışmamızda Hasan Akdağ'ın *Edatlar*, Nusrettin Bolleli'nin *Arapça Dilbilgisi Nahiv Sarf ve Terimleri*, Mustafa Kırkız ve Ousama Ekhtiar'ın *Mudhalu ile'n-nehvi'l-arabiyyi*, Muhammed b. Mustafa ek-Kirmânî'nin *Muhtasaru muğni'l-lebîb an kutubi'l-e'ârîb* adlı modern kaynaklardan faydalanılmıştır.

I.II. Arap Dilinde Harf ve Edatlar

I.II.I. Kelime ve Çeşitleri

Arapça'da kelime; isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. İsim, kendi başına bir mâna belirten ve zamanla ilgisi olmayan kelimedir. Fiil; geçmiş, gelecek ve şimdiki zamanla ilgili iş, oluş ve eylem bildiren kelimedir. Dolayısıyla isim ve fiil tek başına mâna ifâde etmekteyken, fiilin isimden ayrılan yönü zaman belirtmesidir. Harf ise; tek başına kullanıldığı zaman bir mâna belirtmeyen, fakat cümle içerisinde diğer kelime türlerine yardımcı mânalar vererek katkıda bulunan bir kelime türüdür. Buradaki harften kasıt edatlardır. Yâni harf edat mânasında da kullanılmaktadır.¹ Harfler, hurûfu'l-mebânî ve hurûfu'l-meânî olmak üzere iki kısımda ele alınmaktadır. Alfabe harfleri kelimelerin yapılarında kullanıldıklarından ötürü bu harflere hurûfu'l-mebânî (binâ harfleri) denmektedir. Harfleri (edatları), bu alfabe harflerinden ayırt etmek için bunlara hurûfu'l-meânî (mâna

¹ Akdağ, Hasan, *Arap Dili Dil Bilgisi*, Tekin Kitabevi, Konya 1989, s. 33-34.

harfleri) denmektedir.² Ayrıca edatları ifâde etmek için; Basralı âlimler, ‘hurûfu’l-meânî’ tâbirini kullanmış, Kûfeli âlimler ise ‘edat’ tâbirini kullanmışlardır.³

Harfler, çeşitli şekillerde kısımlandırılmaktadır. Meselâ bir dilbilimci harfleri; hurûfu’l-mebâni, hurûfu’l-hica, hurûfu’l-meâni ve hurûfu’l-mu’cem olarak dört gruba ayırmakta iken;⁴ başka bir dilbilimci harfleri, isim olan harfler, fiil olan harfler ve mu’cem olan harfler olmak üzere üç kısma ayırmaktadır.⁵ Dolayısıyla burdan da anlaşılacağı üzere harflerin kısımlandırılması hususunda dilbilimciler arasında ihtilâf söz konusudur.

Harf sözlükte, “keskin yüz, taraf, sivri uç, sınır, uç, hudut, kenar” gibi mânalarda kullanılmaktadır.⁶

Harfin terim mânası için birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımların bir kısmını aşağıda vermeye çalışacağız.

Murâdî (ö. 749) nahiv terimi olarak harfi şu şekilde tanımlamaktadır: “Yalnızca kendi dışındaki bir kelimedede mâna ifâde eden kelimedir.”⁷

Fazl Hasan Abbâs harf için; tek başına kullanıldığı zaman herhangi bir mâna ifâde etmediğini, fakat cümle içinde bulunduğu zaman belirtmeksizin, kendisi dışındaki kelimelerde mâna gösterdiğini zikretmiştir.⁸

Başka bir tanımda ise harf şu şekilde tarif edilmektedir: “Kendisinin dışında bir kelimedeki mânâya delâlet eden, bundan ötürü de eşlik ettiği isimden yâhut fiilden ayrılamayan kelimedir.”⁹

İbn Fâris, müelliflerin çoğunun harfleri tanımlamak için büyük çaba sarf ettiklerini belirtmekte ve yapılan tanımlarda kendine en yakın tanım olarak Sibeveyh’in

(ö. 180) tanımını bulmaktadır. Sibeveyh harfi şu şekilde tanımlamaktadır: Harf, isim ya da fiil olmayan, fakat bir mâna içermek için gelen kelime çeşididir.¹⁰

² Akdağ, *Arapça Dil Bilgisi*, s. 275.

³ Râşid, es-Sâdık Halife, *Devru’l-harf fi edâ-i ma’ne’l-cümle*, Câmîatu Kâryânus Yayınları, Bingâzi, 1996, s. 32.

⁴ Çelen, Mehmet, *Arapça’da Edatlar Lugat ve Filolojik İnceleme*, Kalem Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2006, s. 3-4.

⁵ Zeccâci, Ebû'l-Kasım Abdurrahman b. İshak en-Nihavendi, *El-îzâh fi ileli’n-nahv*, (thk. Mazin el- Mubarek), Dâru’n-Nefais, Beyrut, 1. Baskı, 1394/1974, s. 54.

⁶ Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995, s. 161.

⁷ Murâdî, Ebû Muhammed (Ebû Alî) Bedrüddîn Hasan b. Kâsım b. Abdillâh b. Alî, *el- Cenâ’d dâni fi hurûfi’l-meânî*, (thk. Fahrüddîn Kabave ve Muhammed Nedîm Fâdıl), Dârû’l-Âfâki’l- Cedîde, 2. Baskı, Beyrut, 1403/1983, s. 20.

⁸ Abbâs, Fazl Hasan, *el-Belâğa funûnuhâ ve efnânuhâ, İlmü’l-meânî*, Dâr’ul-Furkân, Ürdün, 4. Baskı, 1417/1997, s. 149.

⁹ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensâri el-Mısri en-Nahvî, *Muğni’l-lebîb an kutubi’l-e’ârîb*, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut, 1416/ 1995, I/ 90.

¹⁰ Sibeveyh, Ebû Bîşr (Ebû Osmân, Ebû’l-Hasen, Ebû’l-Hüseyn) Sibeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî), *el-Kitâb*, (thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn), 3. Baskı, Mektebetü’l-Hancî, Kâhire, 1988, I/12.

I.II.II. Hurûfu'l-Meânî (Mâna Harfleri)

Hurûfu'l-meânî, kendi arasında âmil olan harfler ve âtil olan harfler olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bulunduğu kelimenin son harekesinde değişiklik meydana getiren harflere âmil harfler denmektedir. Bu harfler başında buldukları kelimeyi mecrûr, mensûb ya da meczûm yaparlar. Fakat başında buldukları kelimenin son harekesinde hiçbir değişiklik söz konusu olmuyorsa bunlara âtil (âmil olmayan) harfler denmektedir. Misâl: هَلْ ,

نَعْم gibi.¹¹

Hurûfu'l-meânî ilmine dâir kadîm dönem eserler incelendiğinde, bu eserlerin çoğunda 'harf/hurûf' ifâdelerinin kullanıldığını, bunun yerine 'edat/edevât' ifâdelerinin çok fazla kullanılmadığını görmekteyiz. Fakat son dönem nahiv eserlerinde 'edat/edevât' gibi kullanımların yaygın olduğu görülmektedir.

Hurûfu'l-meânî ilmine dâir geçmişten günümüze kadar birçok eser yazılmıştır. Onlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

Rummânî'nin (ö. 384) *Meâni'l-hurûf* adlı eserinde edatlar içerdiği harf sayısına göre tasnif edilmiştir.

Zeccâcî'nin (ö. 337) *Kitâbu'l-lâmât* adlı eserinde lâm harfinin bütün mânaları ve hükümleri özel olarak ele alınmıştır. Ayrıca konu ile ilgili olarak birçok misâl verilerek konunun daha iyi anlaşılması sağlanmıştır.

Mâlekî'nin (ö. 702) *Rasfu'l-mebânî fî şerhi hurûfi'l-meânî* adlı eserinde harfler alfabetik sıraya göre genel olarak ele alınarak incelenmiştir.

Murâdî'nin *el-Cenâ'd-dânî fî hurûfi'l-meânî* adlı eseri mâna harfleri konusunda sıkça müracaat edilen bir eserdir. Ayrıca bu eserde harfler alfabetik olarak tasnif edilerek; uhâdî, sünâî, sülâsî, rubâî ve humâsî olmak üzere de kendi aralarında beş kısma ayrılmıştır.

İbn Hişâm'ın (ö.761) *Muğni'l-lebîb an kutubi'l-e'ârîb* adlı eserinde harfler alfabetik sıralamaya tâbi tutularak ele alınmıştır. Ayrıca bu eser hurûfu'l-meânî konusunda yazılmış ilk eser özelliği taşımaktadır.¹²

Hasan Akdağ'ın *Edatlar* kitabı edatların isim, fiil ya da harf olup olmamalarına bakılmaksızın, edatları alfabetik sıraya göre ele alıp işleyen modern dönem eserlerdendir.

¹¹ Çelen, *Arapça'da Edatlar*, s. 3-4.

¹² Murâdî, *el-Cenâ'd-dânî*, s. 5.

Hurûfu'l-meânî'yi konu edinen yalnızca Arap dili ve gramerine ait eserler değildir. Bunların yanında tefsir, fıkıh usûlu ve ulûmu'l-Kur'ân alanlarında da çeşitli eserler ortaya konmuştur. Ancak fıkıh usûlu âlimleri fetvâlarında doğrudan ayrılmamak için hurûfu'l-meânîye çok fazla önem vermişlerdir ve bunun neticesinde titiz çalışmalar ortaya koymuşlardır.¹³

Ulûmu'l-Kur'ân alanında Zerkeşî (ö. 794) *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinin meânî'l-hurûf başlığı altında seksen küsür edat incelenmiştir.¹⁴

Usûlu'l-fıkıh alanında ise Cessâs'ın (ö. 370) *el-Usûl* adlı eserinde edatları konu edinen yaklaşık on sayfalık malumat bulunmaktadır.

I.II.III. Arap Dili ve Gramerinde Edatlar

Arap edebiyatında ilk gramer çalışmalarına başlanmasındaki en önemli faktörler, Kur'ân-ı Kerîm'in doğru okunması ve Arapların yabancı milletlere karışması sonucu çoğalan lahn olayıdır. Fakat Arap edebiyatında gramer çalışmalarının ilk kez kim tarafından yapıldığı hususunda âlimler arasında ihtilâf söz konusudur. Ancak bütün rivâyetler hemen hemen bu çalışmayı Ebu'l-Esved ed-Du'elî'nin (ö. 67) yaptığını göstermektedir.¹⁵ Ebu'l-Esved'den sonra gramer çalışmaları onun öğrencileri tarafından Basra'da devam ettirilmiştir. Bundan ötürüdür ki Basra, Arap dili ve gramerinin doğuş yeri kabul edilmektedir.¹⁶ Edatlarla ilgili olarak yapılan çalışmalara gelince, İbn Hişâm'ın *Muğnî'l-lebîb an kutubi'l-eârîb* adlı eseri hurûfu'l-meânî konusunda yazılan ilk eser,¹⁷ İbn Kuteybe'nin (ö. 276) *Te'vil-u müşkili'l-Kur'ân* adlı eseri de içerisinde edatlara ait müstakil kısımları bulunduran ilk eser olmaları hasebiyle ayrı bir öneme sahiptir.¹⁸ Modern dönemde ise, Hasan Akdağ'ın *Edatlar* kitabı harfleri isim, fiil veyâ harf olup olmamalarına bakmaksızın alfabetik sıraya göre ele alıp incelemesi bakımından önemli bir eserdir. Kısaca belirtmek gerekirse, bu alanda kadîm dönemden günümüze kadar birçok eser yazılmıştır ve bu eserlerin bir kısmı yukarıda hurûfu'l-meânî başlığı altında verilmiştir. Tüm eserlere yer vermemiz mümkün olmayacağından bahsi geçen konuyla ilgili elzem kaynaklara yer vermekle yetinmiş bulunmaktayız.

¹³ İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriyya Ebû'l-Huseyn, *es-Sahibi fî fikhi'l-luğati'l-arabiyyeti ve mesâiliha ve sünenü'l-Arap fî kelâmiha*, Nşr. Muhammed Ali Bidun, 1. Baskı, 1997, s. 50.

¹⁴ Çavdar, Emre, *Arap Dili'nde 'Lâm', 'Lâ', 'Mâ' Edatları ve Kur'ân-ı Kerîm'deki Kullanımları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2015, s. 10.

¹⁵ Demirayak, Kenan ve M. Sadi ÇÖGENLİ, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, 3. Baskı, Atatürk Ün. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 2000, s. 173.

¹⁶ Demirayak, *Kaynaklar*, s. 174.

¹⁷ Murâdî, *el-Cenâ'd-dânî*, s. 5.

¹⁸ Soyupek, Hasan, *Arap Dilinde Mâ Edatı ve İşlevleri*, 1. Baskı, Sentez Matbaacılık, Ankara, 2011, s. 23.

I.II.IV. Çeşitleri Bakımından Arap Dili ve Gramerinde ‘Lâm’ Harfi

Arap dili ve gramerinde ‘lâm’ harfinin çok fazla türü bulunmaktadır. Nahiv âlimlerine göre lâmin sayısı hakkında çeşitli görüşler söz konusudur. Bir kısım âlime göre dört çeşit lâm bulunmakta iken, diğer kısım âlimlere göre sekiz çeşit lâm, kimi âlimlere göre ise otuz çeşit lâm bulunmaktadır. Bağdatlı nahiv âlimleri lâmin kırk çeşidini ve bu lâmlar arasındaki ihtilafı görüşleri içerisinde barındıran bir kitap oluşturup bu kitabın adını ‘*Kitâbu’l-lâmât*’ koyduklarına¹⁹ göre lâm harfinin birçok çeşidinden söz edilebilir. Müelliflerin bir kısmı bu harfi incelerken, zâid olup olmamasına göre ele almış²⁰, diğer kısmı ise bu harfi harekesine göre yâni kesreli veyâ fethalı okunuşuna göre²¹ ya da harekeli veyâ sâkin oluşuna göre²² değerlendirmiştir. Nahiv kitaplarını incelediğimiz zaman en çok ‘lâm’ harfinin tasnif şeklinin, âmil olup olmaması bakımından yapıldığını görmekteyiz.²³ Bundan dolayı biz de çalışmamızı yaparken lâm harfini, en çok tercih edilen tasnif şekli olması hasebiyle, âmil olup olmaması bakımından ele alıp incelemeye çalışacağız.

¹⁹ Mâlekî, Ahmed b. Abdunnûr, *Rasfu’l-mebânî fî şerhi hurûfi’l-meânî*, (thk. Ahmed Muhammed el-Harrât), 3. Baskı, Dâru’l-Kâlem, Dimeşk, 2002, s. 293.

²⁰ Cermî, İbrâhim Muhammed, *Mu’cemu ulûmi’l-Kur’ân*, 1. Baskı, Dâru’l-Kalem, Dimeşk, 2001, s. 133.

²¹ Rummânî, Ebu’l-Hasan Ali b. İshâ, *Meânî’l-hurûf*, (thk. Abdu’l-Fettah İsmâil Şelebî), 2. Baskı, Dâru’ş-Şurûk, Cidde, 1981, s. 51.

²² Zeccâcî, Ebu’l-Kâsım Abdurrahman b. İshak, *Kitâbu hurufi’l-meânî*, (thk. Ali Tefvik el-Hamed), 2. Baskı, Dâru’l-Emel (Müessesetu’r-Risâle), İrbid-Ürdün, 1986, s. 40.

²³ Murâdî, *el-Cenâ’d-dânî*, s. 95.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KURÂN-I KERÎM ÖZELİNDE ÂMİL OLAN LÂMLAR

Âmil olan lâmlar hakkında geçmişten günümüze kadar ulaşabildiğimiz eserleri incelediğimizde değişik tasniflere rastlamaktayız. Konunun anlatımındaki açıklık bakımından ve Kur'ân-ı Kerîm'deki misâllere çokça yer vermesinden dolayı Zerkeşî'nin yapmış olduğu tasnifi, konunun daha iyi bir şekilde anlaşılması açısından yararlı bulduk.

Zerkeşî, *el-Burhan fî ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde âmil olan lâmları üç kısma ayırmıştır. Bunlar: Cerr eden lâm, nasb eden lâm ve cezm eden lâmdır.²⁴ Bunları sırası ile ele alıp inceleyelim.

1.1. Kur'ân-ı Kerîm Özelinde Cerr Eden Lâm (لَامُ الْجَرِّ)

Dehdâh'ın *Mu'cemu kavâidi'l-luğati'l-arabiyyi* adlı sistematik nahiv kitabında harf-i cerlerin Arap dili gramerindeki yeri şöyle tespit edilmiştir: Arapça'da kelime; isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Harfler, hurûfu'l-mebânî ve hurûfu'l-meânî olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır. Harf-i cerler ise hurûfu'l-meânînin isimler üzerinde amel eden kısmına girmektedir.²⁵ Dolayısıyla harf-i cerr olan lâmı, hurûfu'l-meânî ilmi içerisinde ele alarak incelemeye çalışacağız.

1.1.1. Cerr Eden Lâm (لَامُ الْجَرِّ)'in Tarifi

Cerr harflerinden olan bu lâm türü, açık isim veyâ zamirlerin önüne gelen ve bunların sonunu –istiğâse lâmı hâriç²⁶- lafzen, takdire ve mahallen mecrûr eden lâm harfine harf-i cerr olan lâm denir.²⁷ Cerr harflerinden olan bu lâm (ي)'nin dışında

²⁴ Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullâh, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Mektebetü Dâru't-Turâs, Kâhire, ty., s. 339.

²⁵ Dehdâh, Antuvân, *Mu'cemu kavâidi'l-luğati'l-arabiyyi*, Mektebetü Lübnan, 2. Baskı, Beyrut, 1996, s. 26.

²⁶ Hamed, Ali Tevfik ve ez-Za'bî, Yusuf Cemil, *el-Mu'cemu'l-vâfi fî edevâti'n-nahvi'l-arabi*, 2. Baskı, Dâru'l-Emel, İrbid, 1993, s. 257.

²⁷ Bolelli, Nusretin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Sarf ve Terimleri*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2006, s. 58.

zamirlerden önce gelişinde meftûh, açık isimden önce gelişinde ise meksûrdur.²⁸ (ل)

harf-i cerrinden sonra harf-i tarifli (أل) bir sözcük gelecek olursa harf-i tarifin başındaki

hemze düşer.²⁹ Misâller:

الْفَرَسُ: لِلْفَرَسِ التَّاجِرُ: لِلتَّاجِرِ الْمَرِيضُ: لِلْمَرِيضِ الْفَلَّاحُ: لِلْفَلَّاحِ

Lâm harf-i cerri (لَامُ الْجَرِّ);

a) İsimden önce geldiği zaman (لِ) şeklindedir. لِلنَّجَّاحِ / لِلْمُدْرَسِ / لِلرَّجُلِ / لِلسَّبَّاحَةِ gibi;

b) Zamirden önce geldiği zaman ise (لِ) şeklinde yazılır. لَهَا / لَكَ / لَكَ / لَنَا gibi;

Bunun tek istisnâsı (ي) zamiridir.³⁰

c) Lâm harf-i cerri; nidâ yâ (يَا)'sı ile kullanıldığı zaman ise (لِ) şeklinde gelir: يَا لِلَّهِ gibi.³¹

1.1.2. Cerr Eden Lâm (لَامُ الْجَرِّ)'in Kullanıldığı Mânalar

Harf-i cerr olan lâm, genellikle 'için' anlamında kullanılmaktadır. Misâller:

(دَهَبْتُ إِلَى الْمَدِينَةِ لِزِيَارَةِ عَلِيٍّ) "Bu kitabı senin için aldım." (اشْتَرَيْتُ هَذَا الْكِتَابَ لَكَ)

"Şehre Ali'yi ziyaret etmek için gittim."³²

İbn Hişâm'ın, *Muğni'l-lebîb an kutubu'l-e'ârîb* eserinde lâm harfi cerrinin yirmi iki mânada kullanıldığı zikredilmiştir.³³

Mîşel Âsî ve Emil Bedî' Ya'kûb'un birlikte yazmış oldukları *el-Mu'cemu'l-mufassâl fi'l-luğati ve'l-edeb* adlı eserde ise, harf-i cerr olan lâmin yaklaşık otuz tane mânasının olduğu belirtilmiştir.³⁴

²⁸ Akdağ, Hasan, *Arap Dilinde Edatlar*, Tekin Kitabevi, 5. Baskı, Konya 1999, s. 355.

²⁹ Günday, Hüseyin-Şahin, Şener, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, Alfa Yayınları, 9. Baskı, Nisan 2015, s. 62.

³⁰ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 62.

³¹ Âsî, Mîşel, Emil Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-mufassâl fi'l-luğati ve'l-edeb*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987, II/ 1038.

³² Akdağ, *Edatlar*, s. 355.

³³ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, I/ 233.

Lâm harf-i cerri, Kur'ân-ı Kerîm'de şu mânalarda kullanılmaktadır:

- 1) Lâm harf-i cerrinin 'mülk (الْمُلْكُ)' mânasında kullanılması, 2) Lâm harf-i cerrinin 'ihtisâs (الِإِخْتِصَاصُ)' mânasında kullanılması, 3) Lâm harf-i cerrinin 'istihkâk (الْإِسْتِحْقَاقُ)' mânasında kullanılması, 4) Lâm harf-i cerrinin 'ta'lîl (التَّعْلِيلُ)' mânasında kullanılması, 5) Lâm harf-i cerrinin 'ta'diye (التَّعْدِيَةُ)' mânasında kullanılması, 6) Lâm harf-i cerrinin 'tebyîn (التَّبْيِينُ)' mânasında kullanılması, 7) Lâm harf-i cerrinin 'tebliğ (التَّبْلِيغُ)' mânasında kullanılması, 8) Lâm harf-i cerrinin 'temlîk (التَّمْلِيكُ)' ve 'şibhu't-temlîk (شِبْهُ التَّمْلِيكِ)' mânasında kullanılması, 9) Lâm harf-i cerrinin 'te'kîd (التَّوَكُّيدُ)' amacıyla kullanılması, 10) Lâm harf-i cerrinin 'velâyet (الْوَلَايَةُ)' mânasında kullanılması, 11) Lâm harf-i cerrinin 'عِنْدَ' mânasında kullanılması, 12) Lâm harf-i cerrinin 'قَبْلَ' mânasında kullanılması, 13) Lâm harf-i cerrinin 'بَعْدَ' mânasında kullanılması, 14) Lâm harf-i cerrinin 'isti'lâ harfi (عَلِي)' mânasında kullanılması, 15) Lâm harf-i cerrinin 'intihâ harfi (أَلِي)' mânasında kullanılması, 16) Lâm harf-i cerrinin 'zarfiyyet harfi (فِي)' mânasında kullanılması, 17) Lâm harf-i cerrinin 'mücâveze harfi (عَنْ)' mânasında kullanılması, 18) Lâm harf-i cerrinin 'مِنْ' mânasında kullanılması, 19) Lâm harf-i cerrinin 'ilsâk harfi (الْبَاءُ)' mânasında kullanılması

Bu başlıklar sırasıyla incelenilecektir. Aynı zamanda her başlığın hemen ardından Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımlarına yer verilecek, âyetler üzerinde de gerekli açıklamalar yapılarak konunun daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılacaktır.

³⁴ Âsî, *el-Mu'cemu'l-mufassâl*, II/1040.

1.1.2.1. Lâm Harf-i Cerrinin ‘Mülk (المُلْكُ)’ Mânasında Kullanılması

Zeccâcî, *Kitâbu'l-Lâmât* adlı eserinde ‘mülk’ lâminin; başına geldiği unsur, yâni memlûk olunan (nesne) ile mâlik (özne) olan arasındaki âitlik ilişkisinin gerçek âitlik olması durumunda, kullanılan cerr lâmi şeklinde tanımlamaktadır. Cerr lâminin ‘mülk’ mânası için (هَذِهِ الدَّارُ لِرَيْدٍ) “Bu ev, Zeyd’e âittir.”, (هَذَا الْمَالُ لِعَمْرٍو) “Bu mal, Amr’a âittir.”, (هَذَا الثَّوْبُ لِأَخِيكَ) “Bu elbise, kardeşinindir.” cümlelerini misâl olarak vermektedir.³⁵

Sibeveyh (ö. 180), harf-i cerr olan lâmi ‘el-mülk’ ve ‘istihkâku’ş-şey’ olarak adlandırmış ve bu lâmin isme izâfet anlamı kattığını ifâde etmiştir. Sibeveyh bu konu ile ilgili (الْغُلَامُ لَكَ) “Çocuk senindir.”, (الْعَبْدُ لَكَ) “Köle, senindir.”, (هُوَ أَخُوكَ) “O, senin kardeşindir.” cümlelerini misâl olarak vermiştir.³⁶

Murâdî, harf-i cerr olan lâmi otuz kısma ayırmakla berâber, onun asıl mânasının mülk olmayıp aksine ihtisâs olduğunu belirtmiştir. Mülk anlamının ise, ihtisâs mânasının bir çeşidi olduğunu ifâde etmiştir. Misâl olarak da (الْمَالُ لِرَيْدٍ) “Mal Zeyd’indir.” cümlesini zikretmiştir.³⁷

İbn Nûriddîn, *Mesâbihu'l-meğânî fî hurûfi'l-meânî* adlı eserinde lâmi harf-i cerrinin yirmi bir mânasına yer vererek, onun ilk mânasının ‘mülk’ mânası olduğunu ifâde etmiştir. Ayrıca sâhiplik vasfını taşımaya uygun olan her varlık için ‘mülk’ mânasının kullanılabilceğini belirtmiştir. Eserde ‘mülk’ mânası için (لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ) “Göklerde ve yerdekilerin hepsi Allah’ındır.” misâlini vermiştir.³⁸

³⁵ Zeccâcî, *Kitâbu'l-lâmât*, s. 62.

³⁶ Sibeveyh, *el-Kitâb*, s. 217.

³⁷ Murâdî, *el-Cenâ'd-dânî*, s. 96.

³⁸ İbn Nûriddîn, İbrâhim b. el-Hatîb el-Müvezzeî, *Mesâbihu'l-meğânî fî hurûfi'l-meânî*, (thk. Âziz b. Nâfi' el-Ömerî), Dâru'l-Menâr, Kâhire, 1993, s. 370.

Mâlekî (ö. 706), *Rasfu'l-mebânî* adlı eserinde, lâmin 'mülk' mânası için, **الْكُؤْبُ** (الْفَرَسُ لِعَبْدِ اللَّهِ) "At Abdullah'ındır." misâllerini vermiştir.³⁹

İbn Hişâm, lâm harf-i cerrinin 'mülk' mânası olduğunu belirtmekle berâber, bâzı âlimlerin ise onun 'ihtisas' mânasında olduğunu hatta başka mânalarda da kullanıldığını belirttiklerini nakletmiştir. Ayrıca lâm harf-i cerrinin 'mülk' mânası için **هَذَا الْمَالُ وَ** (المَسْجِدُ لَزَيْدٍ) "Bu mal ve mescid Zeyd'e âittir." misâlini vermiştir.⁴⁰

Hamed ve Za'bî'nin birlikte yazmış oldukları *el-Mu'cemu'l-vâfi fi edevâti'n-nahvi'l-arabî* adlı eserde lâm harf-i cerrinin en meşhur mânasının 'mülk' mânası olduğu belirtilmiştir. Mülk mânası için **الْكِتَابُ لَزَيْدٍ** "Kitap Zeyd'indir." misâlini vermişlerdir.⁴¹ Mülk lâmina Kur'ân-ı Kerîm'den şu örnekler verilebilir:

﴿أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ...﴾

"(Yine) bilmez misin, göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümranlığı yalnızca Allah'ındır?"⁴²

Âyet-i kerîmede geçen lâm harf-i cerri 'mülk' mânasında kullanılmıştır. Zerkeşî de eserinde âyet-i kerîmedeki **لَهُ** ifâdesindeki lâm harf-i cerrinin 'mülk' mânasında kullanıldığını belirtmiştir.⁴³

﴿... وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ...﴾

"Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi O'nundur."⁴⁴

³⁹ Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 294.

⁴⁰ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, s. 244.

⁴¹ Hamed-Za'bî, *el-Mu'cemu'l-vâfi*, s. 257.

⁴² Bakara, 2/107.

⁴³ Zerkeşî, *el-Burhân*, II/339.

⁴⁴ Bakara, 2/255.

Bu âyet-i kerîmedeki (هُ) (وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ) cümlesinde zamirinin başında bulunan cerr lââmı ‘mülk’ mânasında kullanılmıştır. İbn Hişâm da eserinde bu görüşü savunmaktadır.⁴⁵

﴿... لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ...﴾ “Göklerde ve yerdekilerin hepsi Allah’ındır.”⁴⁶

Âyet-i kerîme (مَالِكٌ لِمَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ) ‘Gökte ve yerdekilerin sâhibi’ anlamını ifâde ettiğinden dolayı lââm harf-i cerri âyet-i kerîmeye ‘mülk’ mânası katmaktadır. Endelûsî’ye (ö. 745) göre de bu âyette Allah lâfzından önceki lââm harf-i cerri ‘mülk’ mânasında kullanılmaktadır.⁴⁷

﴿... إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ ...﴾ “Şüphesiz ki yeryüzü Allah’ındır.”⁴⁸

(إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ) cümlesinde Allah lafzının başındaki lââm harf-i cerri ‘mülk’ mânasında kullanılmıştır. Zerkeşî’nin belirttiği görüşe göre de âyet-i kerîmede geçen lââm harf-i cerri ‘mülk’ mânasında kullanılmıştır.⁴⁹

﴿... وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾

“Göklerin ve yerin orduları Allah’ındır. Allah bilendir, her şeyi hikmetle yapandır.”⁵⁰

(وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ) cümlesinde, Allah lâfzından önceki lââm harf-i cerri bu âyet-i kerîmeye ‘mülk’ mânası katmaktadır.⁵¹

﴿... أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ ...﴾

“Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi.”⁵²

⁴⁵ İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb*, s. 234.

⁴⁶ Bakara, 2/284.

⁴⁷ Endelûsî, Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân, *Tefsîru’l-bahru’l-muhtî*, (thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavvad), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1993, II/375.

⁴⁸ A’râf, 7/128.

⁴⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV /339

⁵⁰ Fetih, 48/4.

⁵¹ İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb*, s. 234.

⁵² Kehf, 18/79.

Modern dönem yazarlarına göre de (أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ) cümlesindeki (لِمَسَاكِينَ) kelimesinin başında bulunan lâm harf-i cerri, âyet-i kerîmeye ‘mülk’ mânası katmaktadır.⁵³

﴿يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ﴾

“O gün hiçbir kimse başkası için bir şey yapamaz. O gün iş Allah’a kalmıştır.”⁵⁴

(وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ) cümlesinde Allah lafzının başındaki lâm harf-i cerri ‘mülk’

mânasında kullanılmaktadır. Muhammed Ahmed Hudayr da, *el-Edevâtu'n-nahviyye ve delâlâtuhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eserinde bu âyet-i kerimedeki (لِلَّهِ) kelimesinin başındaki lâm harf-i cerrinin ‘mülk’ anlamında kullanıldığını ifade etmektedir.⁵⁵

﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي

سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ...﴾

“Sadakalar (zekâtlar) Allah’tan bir farz olarak ancak yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslâm’a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda olana, yolda kalana mahsustur.”⁵⁶

(إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ) cümlesinde lâm harf-i cerri âyet-i kerîmeye ‘mülk’ mânası

katmaktadır. Abdurrahmân Fedîlî’nin (ö. 1407), *Kitâbu'l-lâmât* adlı eserine göre de bu âyet-i kerîmede geçen (لِلْفُقَرَاءِ) ifâdesinin başındaki lâm harf-i cerri ‘mülk’ mânasında kullanılmaktadır.⁵⁷

⁵³ Karabela, Nevin, *Arap Dilinde Lâm Edatı ve İşlevleri*, Aktif Yayınevi, Ankara, 2006, s. 39.

⁵⁴ İnfîtâr, 82/19.

⁵⁵ Hudayr, Muhammed Ahmed, *el-Edevâtu'n-nahviyye ve delâlâtuhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetu Ancelû el-Mısriyye, Kâhire, 2001, s. 19.

⁵⁶ Tevbe, 9/60.

⁵⁷ Fedîlî, Abdulhâdî, *el-Lâmât dirâse nahviyye şâmîle fi dav'il-kirâati'l-Kur'âniyye*, 1. Baskı, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1980, s. 75.

Aşkar, *Mu'cemu ulûmi'l-lugati'l-arabiyye* adlı eserinde 'ihtisâs' mânasını harf-i cerr olan lâmin ikinci mânası olarak ele almış ve şu misâller vermiştir: (الْجَنَّةُ لِلْمُؤْمِنِينَ)

“Cennet, mü'minlerindir.”, (هَذَا الْحَصِيرُ لِلْمَسْجِدِ) “Bu hasır, mescide âittir.”, (الْمِنْبَرُ

هَذِهِ الشَّعْرُ لِأَبِي تَمَّامٍ) “Eğer, hayvanındır.”, (السَّرْحُ لِلدَّابَّةِ) “Minber, hatibindir.”, (لِلْحَطِيبِ)

“Bu şiir, Ebû Temmâm'a âittir.”, (أَدْوَمُ لَكَ مَا تَدْوَمُ لِي) “Bana sebat ettiğin için, sana

ısrarcı davranıyorum.”⁶³ İhtisâs lâmina Kurân-ı Kerîm'den şu örnekler verilebilir:

﴿...وَلَأَبْوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الشُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمَّه

الثَّلْثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمَّهِ الشُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ...﴾

“...Ölenin çocuğu varsa, ana babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana babası ona vâris olmuş ise, anasına üçte bir (düşer). Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altıda bir (düşer. Bütün bu paylar ölenin yapacağı vasiyetten ve borçtan sonradır...”⁶⁴

Modern dönem araştırmacılarına göre, bu âyet-i kerimede (هُ) zamirlerinden önceki lâm harf-i cerleri 'ihtisâs' mânasında kullanılmıştır.⁶⁵

﴿قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾

“Dediler ki: Ey Aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizden birini alıkoy. Zira biz seni, iyilik edenlerden görüyoruz.”⁶⁶

Âyet-i Kerîme'de (إِنَّ لَهُ أَبًا) ifâdesinde bulunan lâm harf-i cerri 'ihtisâs' mânası içermektedir. Fedîlî de *el-Lâmât dirâse nahviyye şâmîle fi dav'il-kırââti'l-Kur'âniyye* adlı eserinde (لَهُ) ifâdesinin başında geçen lâm harf-i cerrinin 'ihtisâs' mânasında kullanıldığını zikretmiştir.⁶⁷

⁶³ Aşkar, Muhammed Süleymân Abdullah, *Mu'cemu ulûmi'l-lugati'l-arabiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1995, s. 347.

⁶⁴ Nisâ, 4/11.

⁶⁵ Çavdar, a.g.e., s. 168.

⁶⁶ Yûsuf, 12/78.

⁶⁷ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 74.

﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ “O kitap (Kur’an); onda asla şüphe yoktur. O, müttakiler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir.”⁶⁸

(هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) ifâdesini incelediğimizde lâm harf-i cerrinin âyet-i kerîmeye ‘ihtisâs’ mânası kattığını görmekteyiz. Şerîf’in zikrettiği görüşe göre de âyet-i kerîmede (هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) cümlesindeki lâm harf-i cerri ‘ihtisâs’ mânası içermektedir.⁶⁹

﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرَ إِلَيْكَ...﴾

“Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tûr’a) gelip de Rabbi onunla konuşunca ‘Rabbim! Bana kendini göster; seni göreyim!’ dedi.”⁷⁰

Müelliflerin bir kısmı (وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا) cümlesindeki (لِمِيقَاتِنَا) ifâdesinin başında bulunan lâm harfi cerrinin ‘ihtisâs’ mânasında kullanıldığı görüşündedirler.⁷¹

﴿قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾

“Dediler ki: Ey Aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizim birimizi alıkoy. Zira biz seni, iyilik edenlerden görüyoruz.”⁷²

Kur’ân-ı Kerîm’in açıklamalı mealini incelediğimizde, bizde oluşan kanaat bu âyet-i kerîmede (لَهُ) kelimesinin başındaki lâm harf-i cerrinin ‘ihtisâs’ mânası içerdiği yönündedir.

Aşağıdaki âyet-i kerîmede de mevcut durum söz konusu olduğundan dolayı ayrıca tafsilâta girmiyoruz.

﴿... خَالِصَةً لِّكَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ...﴾ “Diğer müminlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere (helâl kıldık).”⁷³

⁶⁸ Bakara, 2/2.

⁶⁹ Şerîf, Mahmud Hasan, *Mu’cemu hurûfi ’l-meânî fi ’l-Kurâni ’l-Kerîm (Mefhûmun şâmilun mea tahdîdi delâleti ’l-edevât)*, 1. Baskı, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1996, s. 821.

⁷⁰ A’râf, 7/143.

⁷¹ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 74.

⁷² Yusûf, 12/78.

⁷³ Ahzâb, 33/50.

1.1.2.3. Lâm Harf-i Cerrinin ‘İstihkâk (الْإِسْتِحْقَاقُ)’ Mânasında Kullanılması

Heravî'nin (ö. 415) zikrettiği görüşe göre; istihkâk lâm-ı, mülk lâmından farklı olarak gerçek aidiyeti değil, hak ediş ve lâyük oluş mânalarını ifâde etmektedir.⁷⁴

İbn Hişâm'a göre; istihkâk lâmı, mâna ile zât (suyut ve somut varlık) arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla kullanılır. O, lâm harf-i cerrinin ilk mânası olarak ‘istihkâk’ mânasını ele almıştır. Cerr lâmının ‘istihkâk’ mânası için (الْحَمْدُ لِلَّهِ) “Hamd, Allah’a mahsustur.”, (الْعِزَّةُ لِلَّهِ) “İzzet, Allah’ındır.”, (الْمُلْكُ لِلَّهِ) “Mülk, Allah’ındır.”, (الْأَمْرُ لِلَّهِ) “Emretmek, Allah’a mahsustur.” cümlelerini misâl olarak vermiştir.⁷⁵

Murâdî, cerr lâmının en genel mânasının ‘istihkâk’ mânası olduğunu belirterek (النَّارُ لِلْكَافِرِينَ) “Cehennem, kâfirlerin hakkıdır.”⁷⁶ misâlini vermiştir.

Mâlekî, cerr lâmının ‘ihtisâs’ mânası için, (الْبَابُ لِلدَّارِ) “Kapı, evindir.”, (السَّرْجُ) (الْمِحْرَابُ لِلْمَسْجِدِ) “Mihrap, mescidindir.” misâllerini (لِلدَّابَّةِ) “Eğer, hayvanındır.” ve (الْمِحْرَابُ لِلْمَسْجِدِ) “Mihrap, mescidindir.” misâllerini vermiştir.⁷⁷

Aşkar, ‘istihkâk’ mânasını cerr lâmının birinci mânası olarak ele almıştır. O, cerr lâmının, ‘mânâ ve zât (soyut ve somut varlık) arasındaki ilişkiyi ifâde etmek için kullanılan ‘istihkâk’ mânasını (الْحَمْدُ لِلَّهِ) “Hamd, Allah’a mahsustur.”, (الْعِزَّةُ لِلَّهِ) “İzzet, Allah’ındır.”, (الْمُلْكُ لِلَّهِ) “Mülk, Allah’ındır.”, (الْأَمْرُ لِلَّهِ) “Emretmek, Allah’a mahsustur.” cümleleriyle misâllendirmiştir.⁷⁸

⁷⁴ Heravî, Ali b. Muhammed, *Kitâbu'l-lâmât*, (thk. Yahyâ Alvân el-Beldavî), 1. Baskı, Mektebetü'l-Felâh, Kuveyt, 1980, s. 38.

⁷⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, s. 233.

⁷⁶ Murâdî, *el-Cenâ'd-dânî*, s. 96.

⁷⁷ Mâlekî, *Rasfu'l-mebânî*, s. 294.

⁷⁸ Aşkar, *Mu'cemu ulûmi'l-lugati'l-arabiyye*, s. 347.

İbn Nûriddîn, cerr lâminin ‘istihkâk’ mânası için, (الْحَمْدُ لِلَّهِ) “Hamd, Allah’a mahsustur.”, (الْعِزَّةُ لِلَّهِ) “İzzet, Allah’ındır.”, (الْمُلْكُ لِلَّهِ) “Mülk, Allah’ındır.” misâllerini vermiştir.⁷⁹ İstihkâk lâmina Kurân-ı Kerîm’den şu örnekler verilebilir:

﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ “Hamd (övme ve övülme), âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.”⁸⁰

Kadîm dönem müelliflerinin zikrettikleri görüşe göre âyet-i kerîmede bulunan lâm harf-i cerri ‘istihkâk’ mânasında kullanılmıştır.⁸¹

﴿وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ

أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ﴾

“Allah’a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah’ın riayet edilmesini emrettiği şeyleri (akrabalık bağlarını) terk edenler ve yeryüzünde fesat çıkaranlar; işte lânet onlar içindir. Ve kötü yurt (cehennem) onlarındır.”⁸²

Âyet-i kerîmede (أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ) cümlesinde bulunan lâm harf-i cerleri, ‘istihkâk’ mânası içermektedir. Zerkeşî de eserinde âyet-i kerîmede geçen lâm harf-i cerrinin ‘istihkâk’ mânasında kullanıldığını belirtmiştir.⁸³

﴿... وَلَهُمْ مَقَامِعٌ مِنْ حَدِيدٍ﴾ “Bir de onlar için demir kamçılar vardır!”⁸⁴

Yukarıdaki âyet-i kerîmeyi incelediğimizde (وَلَهُمْ مَقَامِعٌ مِنْ حَدِيدٍ) cümlesindeki lâm harf-i cerri âyet-i kerîmeye ‘istihkâk’ mânası kattığını görmekteyiz. Ebû Hayyân’ın zikrettiği görüşe göre de (لَهُمْ) ifâdesindeki lâm harf-i cerri ‘istihkâk’ mânasında kullanılmıştır.⁸⁵

⁷⁹ İbn Nûriddîn, *Mesâbihu'l-meğânî*, s. 371.

⁸⁰ Bakara, 2/2.

⁸¹ Şerîf, *Mu'cemu hurûfi'l-meânî*, s. 821.

⁸² Ra'd, 13/25.

⁸³ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/339.

⁸⁴ Hac, 22/19-21.

⁸⁵ Endelüsî, Muhammed b. Yusuf, *Tefsîru'l-baḥru'l-muḥîṭ*, (thk. Ali Muhammed Muavvad-Âdil Ahmed Abdulmevcûd), 3. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010, VI/335.

﴿وَيَا لِّمُطَفِّفِينَ﴾ “*Hilekârlara yazıklar olsun!*”⁸⁶

(﴿وَيَا لِّمُطَفِّفِينَ﴾ âyet-i kerimesinde bulunan lâm harf-i cerri, ‘istihkâk’ mânası içermektedir. Zerkeşî de âyet-i kerîmedeki lâm harf-i cerrinin ‘istihkâk’ mânasında kullanıldığını belirterek, mülk ile istihkâk arasındaki farkı şu şekilde açıklamaktadır: Mülk mânası verilirken, kelime tek başına yeterlidir. Fakat istihkâk mânası verilirken, kelime sonrası ile ilişkilidir.⁸⁷ Aynı şekilde İbn Nûriddîn de eserinde, (﴿لِّمُطَفِّفِينَ﴾ ibâresindeki lâm harf-i cerrinin ‘istihkâk’ mânasında kullanıldığını zikretmiştir.⁸⁸

﴿... لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

“...Bunlar için dünyada rezillik, ahirette de büyük azap vardır.”⁸⁹

Müellifler, bu âyet-i kerîmedeki (﴿لَهُمْ﴾ ibârelerinde bulunan lâm harf-i cerlerini ‘istihkâk’ mânasında değerlendirmektedirler.⁹⁰

﴿... وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رَسُولَنَا

بِالْحَقِّ...﴾

“Ve onlar derler ki: ‘Hidayetiyle bizi (bu nimete) kavuşturan Allah’a hamd olsun! Allah bizi doğru yola iletmeseydi kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik. Hakikaten Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler.’”⁹¹

(﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا﴾ cümlesinde bulunan lâm harf-i cerri âyet-i kerîmede ‘istihkâk’ mânasında kullanılmıştır. Fedîlî’nin zikrettiği görüşe göre de (﴿لِلَّهِ﴾ kelimesinin başındaki lâm harf-i cerri ‘istihkâk’ mânasında kullanılmıştır.⁹²

⁸⁶ Mutaffîfîn, 83/1.

⁸⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/339

⁸⁸ İbn Nûriddîn, *Mesâbihu’l-meğânî*, s. 371.

⁸⁹ Bakara, 2/114, Mâide, 5/41.

⁹⁰ İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb*, s. 233.

⁹¹ A’raf, 7/43.

⁹² Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 75.

1.1.2.4. Lâm Harf-i Cerrinin ‘Ta’lîl (التعليل)’ Mânasında Kullanılması

Bazı nahiv âlimleri, sebep bildirmesinden dolayı, iki unsur arasında sebep-sonuç ilişkisi kurma işlevine sahip olan bu lâm harfini, muzâri’ fiilin başında bulunarak sebep ifâde etme işlevine sahip olan lâm harfinden ayırmak için birincisini illet lâmı, ikincisini de ta’lîl lâmı olarak zikrederler.⁹³

Mîşel Âsî ve Emil Bedî’ Ya’kûb’a göre ta’lîl mânasında kullanılan lâm harf-i cerri, kendinden öncekinin illeti, kendinden sonrasının ise sebebidir.⁹⁴ Âsî ve Ya’kûb bu tanımı taptıktan sonra şu misâlleri vermişlerdir:

(الاجْتِهَادُ ضَرُورِيٌّ لِلنَّجَاحِ) “İçtihat, başarılı olmak için bir zarûrettir.” Bu misâl incelendiğinde lâm harf-i cerrinin ‘ta’lîl’ mânasında kullandığı görülmektedir.⁹⁵

Murâdî’nin, *el-Cenâ’d-dânî fi hurûfi’l-meânî* adlı nahiv kitabında (رُزْتُكَ لِشَرَفِكَ) “Şeref için seni ziyaret ettim.” derken, buradaki lâm harf-i cerrinin ‘ta’lîl’ mânası içerdiğini ifâde etmektedir.⁹⁶

Ta’lîl lâmına Kurân-ı Kerîm’den şu örnekler verilebilir:

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾

“O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra (kendine has bir şekilde) semaya yöneldi, onu yedi gök olarak yaratıp düzenledi (tanzim etti). O, her şeyi hakkıyla bilendir.”⁹⁷

(خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا) cümlesinde bulunan lâm harf-i cerri âyet-i kerîmede ‘ta’lîl’ mânasında kullanılmıştır. Ebu’l-Hasan Ali b. Îsâ Rummânî’nin *Meânî’l-hurûf* adlı eserinde de Zemahşerî’nin (ö. 538), bu âyet-i kerîmede geçen (لَكُمْ)

⁹³ Şerîf, *Mu’cemu hurûfi’l-meânî*, s. 814-815.

⁹⁴ Âsî, *el-Mu’cemu’l-mufassal*, II/244.

⁹⁵ Âsî, *el-Mu’cemu’l-mufassal*, II/1040.

⁹⁶ Murâdî, *el-Cenâ’d-dânî*, s. 97.

⁹⁷ Bakara, 2/29.

kelimesindeki lâm harf-i cerrinin ‘ta’lîl’ mânasında kullanıldığını zikrettiği belirtilmektedir.⁹⁸

﴿وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ﴾

“Bir zamanlar: Ey Musa! Biz Allah’ı açıkça görmedikçe asla sana inanmayız, demiştiniz de bakıp durur olduğunuz halde hemen sizi yıldırım çarpmıştı.”⁹⁹

Bazı dilcilerin, âyet-i kerîmede (لَكَ) ifâdesinde bulunan lâm harf-i cerrinin ‘ta’lîl’ mânasında kullandığı yönünde görüşleri mevcuttur.¹⁰⁰

﴿... حَتَّى إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا تَقَالًا سُفِنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾

كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾

“... Orada suyu indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Her halde bundan ibret alırsınız.”¹⁰¹

Âyet-i kerîmede geçen, (سُفِنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ) ifâdesindeki mânanın takdiri لِأَجْلِ بَلَدٍ şeklinde olduğundan dolayı ‘ta’lîl’ mânasında kullanılmıştır. Bunun, en açık delili ise âyet-i kerîmede geçen فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ ifâdesidir.¹⁰²

﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ﴾

“Sabrettikleri ve âyetlerimize kesinlikle inandıkları zaman, onların içinden, buyruğumuzla doğru yola ileten rehberler tayin etmiştik.”¹⁰³

Bazı nahiv âlimleri, (لَمَّا) ifâdesinin başında bulunan lâm harf-i cerrini ‘illet lâmı’ kategorisinde değerlendirmektedir.¹⁰⁴

⁹⁸ Rummânî, *Meâni'l-hurûf*, s. 28.

⁹⁹ Bakara, 2/55.

¹⁰⁰ Rummânî, *Meâni'l-hurûf*, s. 28.

¹⁰¹ A'râf, 7/57.

¹⁰² Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/340.

¹⁰³ Secde, 32/24.

¹⁰⁴ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 77.

﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ

لْتُؤْمِنُوا بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ...﴾

“Hani Allah, peygamberlerden: ‘Ben size Kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekileri tasdik eden bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanıp yardım edeceksiniz’ diye söz almış.”¹⁰⁵

(لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ) ifâdesindeki lâm harf-i cerri ‘ta’lîl’ mânası

içermektedir. Fedîlî’nin zikrettiği görüşe göre de âyet-i kerîmede (لَمَا) ifadesinin başında bulunan lâm harf-i cerri ‘ta’lîl’ mânasında kullanılmıştır. Fedîlî, lâmu’t-ta’lîl için ‘lâmu’l-ille’ ifâdesini de kullanmaktadır.¹⁰⁶

﴿وَإِذِ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ...﴾

“Musa (çölde) kavmi için su istemişti biz de ona: Değneğinle taşa vur! demiştik.”¹⁰⁷

Âyet-i kerîmede (وَإِذِ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ) cümlesindeki lâm harf-i cerri âyet-i

kerîmeye ‘ta’lîl’ mânası katmaktadır. Bazı nahiv âlimleri de (لِقَوْمِهِ) ifâdesinin başındaki lâm harf-i cerrini ‘illet lâmı’ olarak değerlendirmektedir.¹⁰⁸

﴿... وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا﴾ “Hainlerden taraf olma!”¹⁰⁹

Müellif, (وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا) cümlesindeki (لِلْخَائِنِينَ) ifâdesinin başındaki

lâm harf-i cerrinin ‘ta’lîl’ mânasında kullanıldığını değerlendirmiş ve mânayı لَا تَخَاصِمُ

لِلْخَائِنِينَ şeklinde takdir edilmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁵ Âl-i İmrân, 3/81.

¹⁰⁶ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 76.

¹⁰⁷ Bakara, 2/60.

¹⁰⁸ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 76.

¹⁰⁹ Nisâ, 4/105.

¹¹⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/340.

﴿إِنَّمَا نَطْعُمُكُمْ لَوْجِهَ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا﴾

“Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.”¹¹¹

Âyet-i kerîmede (إِنَّمَا نَطْعُمُكُمْ لَوْجِهَ اللَّهِ) cümlesinde bulunan lâm harf-i cerri, âyet-i kerîmeye ‘ta’lîl’ mânası katmaktadır. Sâmerrâî de (إِنَّمَا نَطْعُمُكُمْ لَوْجِهَ اللَّهِ) cümlesinde (لَوْجِهَ) ifâdesinin başındaki lâm harf-i cerrinin ‘ta’lîl’ mânasında kullanıldığı görüşündedir.¹¹²

﴿وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ﴾ “Ve o, mal sevgisine de aşırı derecede düşkündür.”¹¹³

(وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ) âyet-i kerimesinde bulunan lâm harf-i cerri ‘ta’lîl’ mânası içermektedir. Hattâbî’ye göre de bu âyet-i kerîme لَأَجْلِ حُبِّ الْخَيْرِ mânasına işaret ettiğinden dolayı ‘ta’lîl’ mânasında kullanılmıştır. Aynı zamanda Zerkeşî ve Suyûfî de bu görüşü benimsemişlerdir.¹¹⁴

﴿إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾

“Muhakkak ki ben, yalnızca ben Allah’ım. Benden başka ilâh yoktur. Bana kulluk et; beni anmak için namaz kıl.”¹¹⁵

Âyet-i kerîmede (وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي) cümlesinde (لِذِكْرِي) ifâdesinin başındaki lâm harf-i cerri ‘ta’lîl’ mânasında kullanılmıştır. Hudayr’a göre ta’lîl için kullanılan lâm harf-i cerri isimden önce gelmektedir. Buna misâl olarak da yukarıda geçen âyeti göstermektedir. O’na göre (لِذِكْرِي) kelimesindeki lâm harf-i cerri isimden önce gelerek ‘ta’lîl’ mânasında kullanılmıştır.¹¹⁶

¹¹¹ İnsan, 76/9.

¹¹² Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih, *Meâni’n-nahv*, 2. Baskı, Dâru’l-Fikr, Ammân, 2002, III/56.

¹¹³ Âdiyât, 100/8.

¹¹⁴ Rummânî, *Meâni’l-hurûf*, s. 27.

¹¹⁵ Tâhâ, 20/14.

¹¹⁶ Hudayr, *el-Edevâtü’n-nahviyye*, s. 20.

1.1.2.5. Lâm Harf-i Cerrinin ‘Ta’ diye (التَّعْدِيَّةُ)’ Mânasında Kullanılması

Bazı fiilerin, mef’ullerini doğrudan alabilecek oldukları halde bu fiilleri mef’ullerine bağlayan lâm harfi ‘lâmu’t-ta’ diye’ olarak isimlendirilmektedir.¹¹⁷

Fedîlî de *el-Lâmât dirâse nahviyye şâmile fi dav’il-kirââti’l-Kur’âniyye* adlı eserinde ta’ diye lâminin mef’ûlün bih’in başına geldiğini belirtmiştir. Müellif konu ile ilgili âyet-i kerîmeleri zikretmiş, fakat bunların dışında herhangi bir açıklama yapmamıştır.¹¹⁸

‘Ta’ diye’ mânasında kullanılan lâm harf-i cerrini İbn Enbârî (ö. 577), âletü’l-fiil olarak, Basralı âlimler ise lâmu’l-izâfet olarak isimlendirmişlerdir.¹¹⁹ Ta’ diye lâmina Kurân-ı Kerîm’den aşağıdaki örnekler verilebilir:

﴿... يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ﴾

“... Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız benim rüyamı da bana yorumlayınız.”¹²⁰

Müelliflerin bazılarına göre lâm harf-i cerri, mef’ûlün kendisinin önüne geçmesi sebebiyle, fiilin amel yönü zayıflamıştır. Bundan ötürüdür ki âyet-i kerîmede geçen lâm harf-i cerri ‘ta’ diye’ mânasında kullanılmıştır.¹²¹

﴿... فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا﴾ “Taraftan bana bir veli (oğul) ver.”¹²²

Çeşitli kaynaklarda (فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا) cümlesinde (لي) ifâdesinin başındaki lâm harf-i cerri ‘ta’ diye’ mânasında zikredilmiştir. Fakat İbn Hişâm’a göre buradaki lâm harfi cerri ta’ diye mânasında olmayıp, ‘şibhu’t-temlik’ mânasında kullanılmıştır.¹²³

﴿... وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ “Bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Allah

bunları bilmek öğrenmek isteyenler için açıklar.”¹²⁴

Yukarıdaki âyet-i kerîmede geçen (لِقَوْمٍ) kelimesindeki lâm harf-i cerri ‘ta’ diye’

mânasında kullanılmıştır.¹²⁵

¹¹⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/ 343

¹¹⁸ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 81.

¹¹⁹ Rummânî, *Meâni’l-hurûf*, s. 31.

¹²⁰ Yûsuf, 12/43.

¹²¹ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/343.

¹²² Meryem, 19/5.

¹²³ İbn Hişâm, *Muğni’l-lebib*, s. 240.

¹²⁴ Bakara, 2/230.

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ...﴾

“Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah’a inanırsınız.”¹²⁶

Dilcilere göre bu âyet-i kerîmede geçen (لِلنَّاسِ) kelimesindeki lâm harf-i cerri ‘ta’ diye’ mânasında kullanılmıştır.¹²⁷

﴿الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قَاتَلُوا قُلُوبًا فَادْرَأُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ

صَادِقِينَ﴾

“(Evlerinde) oturup da kardeşleri hakkında: ‘Bize uysalardı öldürmezlerdi’ diyenlere, ‘Eğer doğru sözlü insanlar iseniz, canlarınızı ölümden kurtarın bakalım!’de.”¹²⁸

Bazı müellifler, âyet-i kerîmedeki (لِإِخْوَانِهِمْ) ifâdesinin başında bulunan lâm harf-i cerrinin ‘ta’ diye’ mânasında kullanıldığı görüşündedirler.¹²⁹

﴿وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أُنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ...﴾

“Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa, ben size öğüt vermek istesem de, öğüdüm size fayda vermez.”¹³⁰

Basralı âlimler, âyet-i kerîmede (لَكُمْ) ifadesinin başında bulunan lâm harf-i cerrinin ‘ta’ diye’ mânasında kullanıldığı görüşündedirler.¹³¹

﴿وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهَنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ

الْمَصِيرُ﴾

“Biz insana, ana babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun

¹²⁵ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 81.

¹²⁶ Âl-i İmrân, 3/110.

¹²⁷ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 81.

¹²⁸ Âl-i İmrân, 3/168.

¹²⁹ Rummânî, *Meâni'l-hurûf*, s. 31.

¹³⁰ Hûd, 11/34.

¹³¹ Rummânî, *Meâni'l-hurûf*, s. 31.

için) önce bana, sonra da ana babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır.”¹³²

(أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ) ibâresindeki lâm harf-i cerri, ‘ta’diye’ mânasında

kullanılmıştır. Rummânî de bazı dilcilerin âyet-i kerîmede altını çizerek belirttiğimiz ibârede geçen lâm harf-i cerrinin ‘ta’diye’ mânasında kullanıldığı görüşünde olduğunu zikretmektedir.¹³³

﴿وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾

“(Mirastan payı olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksunlar miras taksiminde hazır bulunursa bundan, onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.”¹³⁴

Müelliflerin zikrettiği görüşe göre âyet-i kerîmede (لَهُمْ) ifâdesinin başında bulunan lâm harf-i cerri ‘ta’diye’ mânasında kullanılmıştır.¹³⁵

﴿قُلْ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ﴾

“De ki: Çabucak gelmesini istediğiniz şeyin (azabın) bir kısmı herhalde yakında başınıza gelecektir.”¹³⁶

Bazı müellifler, lâmut’t-ta’diyeyi fiilin mânasını mef’ûle ulaştırır ancak hazfî câiz olan lâm şeklinde tanımlamaktadır. Yukarıdaki âyet-i kerîmeyi de bu duruma misâl olarak vermişlerdir. (رَدِفَ لَكُمْ) cümlesindeki (لَكُمْ) ifâdesinin başında bulunan lâm harf-i cerri belirtilen tanım gereği ‘lâmu’t-ta’diye’ olarak değerlendirilmektedir.¹³⁷

1.1.2.6. Lâm Harf-i Cerrinin ‘(التَّيْبِينُ)’ Mânasında Kullanılması

İsimlerden, fiilerden ve gizli bir fiille mansûb durumda olan mastarlardan sonra bulunan, cümledeki duâ ve bedduâ edileni açıklığa kavuşturmak amacıyla kullanılan lâm harf-i cerrine, tebyîn lâmı denir.¹³⁸ Aşkar’ın tanımında ise tebyîn lâmı, sevgi yâhut

¹³² Lokman, 31/14.

¹³³ Rummânî, *Meâni’l-hurûf*, s. 31.

¹³⁴ Nisâ, 4/8.

¹³⁵ Rummânî, *Meâni’l-hurûf*, s. 31.

¹³⁶ Neml, 27/72.

¹³⁷ Heravî, *Kitâbu’l-lâmât*, s. 51.

¹³⁸ Karabela, *a.g.e.*, s. 62.

nefret belirten fiillerden türetilmiş ism-i tafdil ve taaccüp kalıplarından sonra gelerek, mef'ûl ile fiili ayıran lâm harfi cerridir.”¹³⁹

Günümüz araştırmacılarının bir kısmı tebyîn lâmını, ‘lâmu’l-beyân’¹⁴⁰ olarak isimlendirirken, diğer kısmı ise ‘lâmu’l-mübeyyine’¹⁴¹ olarak isimlendirmektedir.

Nahiv âlimleri, çeşitli eserlerde tebyîn lâmı için şu misâlleri vermişlerdir:

(مَا أَحَبَّنِي لِأَخِي) “Zeyd, Amr’ı ne kadar da çok seviyor.”¹⁴²

“Kardeşimi ne de çok seviyorum.”¹⁴³ (مَا أَحَبَّنِي لِفُلَانٍ) “Ben falan şahsı ne de çok severim.”¹⁴⁴

Bu işleve sâhip olan tebyîn lâmının, Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımları aşağıda verilerek gerekli açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır.

﴿...وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ...﴾ “İman edenlerin Allah’a olan sevgileri ise (onlarınkinden) çok daha fazladır.”¹⁴⁵

Dilcilerin bir kısmının, âyet-i kerîmede (لِلَّهِ) ifâdesinin başındaki lâm harf-i cerrinin ‘tebyîn’ mânasında kullanıldığı yönünde görüşleri mevcuttur.¹⁴⁶

﴿فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾ “Böylece günahlarını itiraf ederler.

Artık (Allah’ın rahmetinden) uzak olsun, o alevli cehennem mahkûmları!”¹⁴⁷

(لِأَصْحَابِ) kelimesinin başındaki lâm harf-i cerrinin ‘tebyîn’ mânasında kullanıldığı zikredilmektedir.¹⁴⁸

¹³⁹ Aşkar, *Mu’cemu ulûmi’l-lugati’l-arabiyye*, s. 349.

¹⁴⁰ Karabela, *a.g.e.*, s. 63.

¹⁴¹ Kurt, Mustafa, *Arap Dilinde Cerr Harfleri*, Marmara Üniv. İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 174.

¹⁴² Murâdî, *el-Cenâ’d-dânî*, s. 97.

¹⁴³ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 80.

¹⁴⁴ İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb*, s. 223.

¹⁴⁵ Bakara, 2/165.

¹⁴⁶ Murâdî, *el-Cenâ’d-dânî*, s. 97.

¹⁴⁷ Mülk, 67/11.

¹⁴⁸ Heravî, *Kitâbu’l-lâmât*, s. 38.

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعَسَا لَهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ﴾ “İnkâr edenlere gelince, onların hakkı

yıkımdır. Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır.”¹⁴⁹

Bazı nahiv âlimleri, (لَهُمْ) ifâdesinin başındaki lâm harf-i cerrinin ‘tebyîn’ mânasında kullanıldığı görüşündedirler.¹⁵⁰

﴿أَبَعِدْكُمْ أَنْكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنْكُمْ مُخْرَجُونَ. هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ﴾

“Size, öldüğünüz, toprak ve kemik yığını haline geldiğinizde, mutlak surette sizin (kabirden) çıkarılacağını mı vâdediyor? Bu size vâdedilen (öldükten sonra tekrar dirilmek, gerçek olmaktan) çok uzak!”¹⁵¹

(لِمَا) ifâdesinin başındaki lâm harf-i cerri, âyet-i kerimeye ‘tebyîn’ mânası katmaktadır. Rummânî ve Zerkeşî de, âyet-i kerîmede (لِمَا) ifadesinin başında bulunan lâm harf-i cerrinin ‘tebyîn’ mânasında kullanıldığını zikretmişlerdir. Fakat mânanın takdirinin ne olduğu hususunda herhangi bir görüş beyan etmemişlerdir.¹⁵²

﴿وَرَأَوْدَتُهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنِ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي

أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾

“Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi, kapıları iyice kapattı ve ‘Haydi gel!’ dedi. O da ‘O da (Hâşâ), Allah’a sığınırım! Zira kocanız benim velinimetimdir, bana güzel davrandı. Gerçek şu ki, zalimler iflah olmaz!’ dedi.”¹⁵³

Bu âyet-i kerîmedeki lâm harf-i cerrinin ‘tebyîn’ mânasında kullanıldığını zikreden Zerkeşî’ye göre mânanın takdiri şu şekildedir.¹⁵⁴ أَقْبِلْ وَتَعَالَ أَقُولُ لَكَ

¹⁴⁹ Muhammed, 47/8.

¹⁵⁰ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 80.

¹⁵¹ Mü’minûn, 23/35-36.

¹⁵² Rummânî, *Meâni’l-hurûf*, s. 30.

¹⁵³ Yusuf, 12/23.

¹⁵⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/344.

﴿وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَّمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ

بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾

“(Nihayet) ‘Ey yer suyunu yut! Ve ey gök (suyunu) tut!’ denildi. Su çekildi; iş bitirildi; (gemi de) Cûdî (dağının) üzerine yerleşti. Ve: ‘O zalimler topluluğunun canı cehennem!’ denildi.”¹⁵⁵

Dilciler, (لِلْقَوْمِ) kelimesinin başındaki lâm harf-i cerrinin ‘tebyîn’ mânasında kullanıldığını zikretmektedirler.¹⁵⁶

1.1.2.7. Lâm Harf-i Cerrinin ‘Tebliğ (التَّبْلِيغُ)’ Mânasında Kullanılması

Hâlidî’nin, *Letâif Kur’âniyye* adlı eserinde lâmu’t-tebliğ şu şekilde tanımlanmıştır: (قَالَ) fiili ve ona yakın anlamlı olan (أَذِنَ), (بَيَّنَ) gibi fiillerden sonra gelerek, sözün kendisine söylendiği şahsı gösteren lâm harfi cerridir.¹⁵⁷ Misâller:

(قُلْتُ لَهُ، وَ أَدِنْتُ لَهُ، وَ فَسَّرْتُ لَهُ) ‘O’na söyledim, O’ndan izin aldım ve O’na açıkladım.’ Murâdî’ye göre, bu misâldeki lâm harf-i cerri ‘tebliğ’ mânasında kullanılmıştır.¹⁵⁸

Fedîlî eserinde lâmu’t-tebliğ’in, bir sözü işiten yahut ona muhatap olanı açıklamak amacıyla kullanılan lâm harf-i cerri olduğunu ifâde ederek şu misâlleri vermiştir: (قُلْتُ لَهُ) “O’ndan izin aldım.” (أَدِنْتُ لَهُ) “O’na açıkladım.” (فَسَّرْتُ لَهُ) “O’na dedim.”¹⁵⁹

(قُلْ لَزَيْدٍ أَنَّهُ نَجَحَ فِي الْإِمْتِحَانِ) “Zeyd’e muhakkak sınavda başarılı olacağını söyle.” Mîşel Âsî ve Emil Bedî Ya’kûb’a göre buradaki lâm harf-i cerri ‘tebliğ’ mânasında kullanılmıştır.¹⁶⁰ Lâmut’t-tebliğ, Kur’ân-ı Kerîm’de sıklıkla geçmektedir. Bu

¹⁵⁵ Hûd, 11/44.

¹⁵⁶ Endulûsî, *Tefsîru’l-baḥru’l-muḥîṭ*, V/229.

¹⁵⁷ Hâlidî, Salâh Abdulfettâh, *Letâif Kur’âniyye*, 1. Baskı, Dâru’l-Kalem, Dîmeşk, 1992, s. 45.

¹⁵⁸ Murâdî, *el-Cene’d-dânî*, s. 99.

¹⁵⁹ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 77.

¹⁶⁰ Âsî, *el-Mu’cemu’l-mufasssal*, II/1041.

konuyla ilgili ulaşılabildiğimiz âyet-i kerîmeleri ele alarak, bu konudaki görüşler hakkında bilgilendirme yapmaya çalışacağız.

﴿...وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾

“...Allah ise, izni (ve yardımı) ile cennete ve mağfirete çağırır. Allah, düşünüp anlasınlar diye âyetlerini insanlara açıklar.”¹⁶¹

Âyet-i kerîmede (لِلنَّاسِ) ifâdesinin başında bulunan lâm harf-i cerri ‘tebliğ’ mânası içermektedir. Ebû Hayyân da (لِلنَّاسِ) kelimesinin başındaki lâm harf-i cerrinin ‘tebliğ’ mânasında kullanıldığı görüşündedir.¹⁶²

﴿وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا...﴾

“Mısır’da onu satın alan adam, karısına dedi ki: ‘Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur. Veya onu evlat ediniz.’”¹⁶³

Müelliflerin bir kısmının (وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ) cümlesinde (لامْرَأَتِهِ) ifâdesinin başında bulunan lâm harf-i cerrinin ‘tebliğ’ mânasında kullanıldığı yönünde görüşleri mevcuttur.¹⁶⁴

﴿وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ﴾

“Öncekiler de sonrakilere derler ki: Sizin bize bir üstünlüğünüz yok. O halde siz de yaptıklarınıza karşılık azabı tadın!”¹⁶⁵

Müelliflerin bazıları, (وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ) cümlesinde (لِأُخْرَاهُمْ) ifâdesinin başındaki lâm harf-i cerrinin ‘tebliğ’ mânasında kullanıldığını zikretmiştir.¹⁶⁶

﴿قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾

“(Hızır:) Ben sana, benimle beraber (olacaklara) sabredemezsin, demedim mi? dedi.”¹⁶⁷

¹⁶¹ Bakara, 2/221.

¹⁶² Endulûsî, *Tefsîru'l-bahru'l-muhît*, II/169.

¹⁶³ Yûsuf, 12/21.

¹⁶⁴ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 77.

¹⁶⁵ A'râf, 7/39.

¹⁶⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/342.

¹⁶⁷ Kehf, 18/75.

(قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ) cümlesinde bulunan lâm harf-i cerri âyet-i kerîmeye ‘tebliğ’ mânası katmaktadır. Zerkeşî de eserinde, (لَكَ) ifâdesinin başındaki lâm harf-i cerrinin ‘tebliğ’ mânasında kullanıldığını zikretmiştir.¹⁶⁸

﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً...﴾

“Hatırla ki Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi.”¹⁶⁹

Âyet-i kerîmede (لِلْمَلَائِكَةِ) kelimesinin başında bulunan lâm harf-i cerri ‘lâmu’-tebliğ’ olarak değerlendirilmektedir.¹⁷⁰

﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً...﴾

“Musa, kavmine: Allah, bir sığır kesmenizi emrediyor, demişti.”¹⁷¹

Dilcilere göre, âyet-i kerîmede (وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ) ifâdesinde geçen lâm harf-i cerri ‘tebliğ’ mânasında kullanılmıştır.¹⁷²

1.1.2.8. Lâm Harf-i Cerrinin ‘Temlîk (التَّمْلِيكُ)’ ve ‘Şibhu’-t-Temlîk (شِبْهُ)

(التَّمْلِيكُ) Mânasında Kullanılması

‘Temlîk’; mülk edindirme, aidiyet, birini bir ‘şey’e sâhip kılma mânasına gelmektedir. Şibhu’-t-temlîk ise, ‘temlîk benzeri’ demektir.¹⁷³ Âsî’nin zikrettiği görüşe göre ‘şibhu’-t-temlîk’ hakîki sâhiplik değil, mecâzi sâhipliği ifâde etmektedir. O, bu lâmu ‘lâm’ul-istihkâk’ ve ‘lâmu’l-ihtisâs’ olarak isimlendirmiş ve şu misâli vermiştir: هَذَا

الإِصْطَبَالُ لِلْبَقَرِ “Bu ahır, ineğindir.”¹⁷⁴

¹⁶⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/342

¹⁶⁹ Bakara, 2/30.

¹⁷⁰ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 77.

¹⁷¹ Bakara, 2/67.

¹⁷² Rummânî, *Meâni’l-hurûf*, s. 31.

¹⁷³ Çavdar, *a.g.e.*, 167.

¹⁷⁴ Âsî, *el-Mu’cemu’l-mufassal*, s. 1040.

İbn Hişâm ‘temlîk’ mânası için, (وَهَبْتُ لَزَيْدٍ دِينَارًا) “Zeyd’e bir dinar verdim (bağışladım)” misâlini vermiş ve bunun dışında herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. ‘Şibhu’t-temlîk’ mânası için ise Nahl sûresinin 72. âyetini misâl olarak vermiş, fakat bunun dışında konuyla ilgili herhangi bir şey zikretmemiştir.¹⁷⁵ Lâm harf-i cerrinin ‘temlîk’ ve ‘şibhu’t-temlîk’ mânası için Kurân-ı Kerîm’den şu örnekler verilebilir:

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا...﴾ “O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı.”¹⁷⁶

Âyet-i kerîmede (لَكُمْ) kelimesinin başında yer alan lâm harf-i cerri ‘temlîk’ mânasında kullanılmıştır.¹⁷⁷

﴿... وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ...﴾ “Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir.”¹⁷⁸

Âyet-i kerîmede (لَهُ) ifâdesinin başındaki lâm harf-i cerri, âyet-i kerîmeye ‘şibhu’t-temlîk’ mânası katmaktadır.¹⁷⁹

﴿وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا﴾ “Onlara rahmetimizden bağışta bulunduk; kendilerine haklı ve yüksek bir şöhret nasip ettik.”¹⁸⁰

Yukarıdaki âyet-i kerîmede (وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا) cümlesinde bulunan lâm harf-i cerri ‘temlîk’ mânasında kullanılmıştır. Fedîlî’ye göre de âyet-i kerîmede geçen (لَهُمْ) kelimesindeki lâm harf-i cerri ‘temlîk’ mânasında kullanılmıştır.¹⁸¹

﴿وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا﴾

“Doğrusu ben, arkamdan iş başına geçecek olan yakınlarımdan endişe ediyorum. Karım da kısır. Tarafından bana bir veli (oğul) ver.”¹⁸²

¹⁷⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, s. 244.

¹⁷⁶ Bakara, 2/29.

¹⁷⁷ I'dîme, *Dirâsât*, II/436.

¹⁷⁸ Bakara, 2/233.

¹⁷⁹ I'dîme, *Dirâsât*, II/433.

¹⁸⁰ Meryem. 19/50.

¹⁸¹ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 76.

¹⁸² Meryem, 19/5.

(فَهَبَ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا) ibâresindeki (لي) ifâdesinin başındaki lâm harf-i cerri

âyet-i kerîmeye ‘şibhu’t-temlîk’ mânası katmıştır.¹⁸³

﴿وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَيْنَ وَحَفْدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ

أَقْبَابًا طِبْلًا يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ﴾

“Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar yarattı ve sizi temiz gıdalarla rızıklandırdı. Onlar hâlâ bâtıla inanıp Allah’ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?”¹⁸⁴

Âyet-i kerîme incelendiğinde, Allah’ın insanlar için eşler yaratması mutlak mânada bir mülkiyet ifâde etmemesi sebebiyle ‘şibhu’t-temlîk’ olarak değerlendirilmektedir.¹⁸⁵ Fedîlî’nin ifâdesiyle ‘şibhu’t-temlîk’ mecâzi aidiyeti ifâde etmektedir.¹⁸⁶ Bundan dolayıdır ki bu âyet-i kerîmede (لَكُمْ) ifâdesinin başındaki lâm harfi cerrinin ‘şibhu’t-temlîk’ mânasında kullanıldığı zikredilmiştir.¹⁸⁷

1.1.2.9. Lâm Harf-i Cerrinin Te’kîd (التَّوَكِيدُ) Amacıyla Kullanılması

İbn Hişâm, te’kîd lâmını; lâmu’z-zâide (لَامُ الزَّائِدَةِ), lâmu’l-mukhame (لَامُ

المُخَمَّةِ) ve lâmu’t-takviye (لَامُ التَّقْوِيَةِ) olmak üzere üç kısma ayırmıştır.¹⁸⁸ Muberrred

ise, bu başlıklara istiğâse lâmı (لَامُ الْإِسْتِغَاةِ)’nı ilâve etmiştir.¹⁸⁹ Bunları ayrı başlıklar

altında ele ale alarak incelemeye çalışacağız.

¹⁸³ Sâmerî, *Meâni’n-nahv*, III/55.

¹⁸⁴ Nahl, 16/72.

¹⁸⁵ Gürkan, Nejd, *Arap Dilinde Lâm Edatı ve İşlevleri Adlı Kitap Üzerine Bâzı Tenkit ve Değerlendirmeler*, Süleyman Demirel Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl:2007/2, Sayı:19, Isparta, s. 179.

¹⁸⁶ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 74.

¹⁸⁷ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 76.

¹⁸⁸ Kirmânî, *Muhtasaru muğni’l-lebîb*, s. 108-109.

¹⁸⁹ Muberrred, Ebu’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd, *el-Muktedab*, (thk. Abdu’l-Azîz el-Meynâ), Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, 2. Baskı, Beyrut, 1995, IV/255.

1.1.2.9.1. Lâm Harf-i Cerrinin ‘Zâide (الرَّائِدَةُ)’ Amacıyla Kullanılması

Bu lâm, sadece cümleyi vurgulamak için kullanılmaktadır ve bu lâmın başka bir görevi söz konusu değildir. Bilindiği üzere zâid cerr harflerinin müteallıkı olamaz.¹⁹⁰

İbn Hişâm lâmu’z-zâideyi, müteaddî fiil ile mef’ûlu arasına girerek cümleyi vurgulamak amacıyla kullanılan lâm harfi cerrî olarak tanımlamaktadır. Arabın şu sözünü de lâmu’z-zâide’ye misâl göstermiştir:

و مَلَكَتَ مَا بَيْنَ الْعِرَاقِ وَ يَثْرِبَ مُلْكًا أَجَارَ لِمُسْلِمٍ وَ مُعَاهِدًا

“*Trak ve Yesrib arasındaki yeri ele geçirdin. Müslüman ve zimmîye eman verdin.*”¹⁹¹

Çağdaş âlimlerin bazılarının zikrettikleri görüşe göre; yukarıdaki (أَجَارَ) fiili, mef’ûlünü harf-i cer olmadan doğrudan aldığından dolayı, (لِمُسْلِمٍ) kelimesinin başındaki lâm, zâid bir lâm olup mânâyı pekiştirmek amacıyla kullanılmıştır.¹⁹²

İbn Hişâm eserinde, aşağıdaki âyet-i kerîmeleri vererek, bu âyet-i kerîmelerde geçen lâm harfi cerrinin lâmu’z-zâide olup olmaması hususunda ihtilâfın söz konusu olduğunu belirtmiş, fakat herhangi bir yorumda bulunmamıştır.¹⁹³

﴿يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنْنَ الدِّينِ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾

“*Allah sizin tevbenizi kabul etmek ister; şehvetlerine uyanlar (kötü arzularının esiri olanlar) ise büsbütün yoldan çıkmanızı isterler.*”¹⁹⁴

﴿... وَأْمُرْنَا لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ “*Bize âlemlerin Rabbine teslim olmanız*

emredilmiştir.”¹⁹⁵

¹⁹⁰ Akdağ, *Edatlar*, s. 356.

¹⁹¹ Kirmânî, Muhammed bin Mustafa, *Muhtasaru muğni’l-lebîb an kutubi’l-e’ârîb*, (thk. Sadrettin Buğda), 1. Baskı, Mektebetü Diyarbakır, Diyarbakır, 1437/ 2016, s. 158.

¹⁹² Çavdar, Emre, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁹³ İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb*, s. 241.

¹⁹⁴ Nisâ, 4/27.

¹⁹⁵ Enâm, 6/71.

1.1.2.9.2. Lâmu Harf-i Cerrinin ‘Mukhame (المُخَمَّةُ)’ Amacıyla Kullanılması

İzâfet terkîbinde, muzâf ve muzâfun ileyh arasında bulunan lâmu harf-i cerrine ‘lâmu’l-mukhame’ denir. Şairin şu sözü bu duruma misâl teşkil etmektedir:

يا بُؤْسَ لِلْحَرْبِ، الَّتِي وَضَعْتَ أَرَاهِطَ، فَاسْتَرَاخُوا

‘İnsanları savaşa hazırlayıp sonra da onları dinlenmeye sevk eden savaş ne kadar da kötüdür.’¹⁹⁶

İbn Hişâm, bu şiiri şu şekilde değerlendirmektedir: (يا بُؤْسَ لِلْحَرْبِ) ifâdesinde bulunan lâmu, ‘lâmu’l-mukhame’dir. Mâna يَا بُؤْسَ الْحَرْبِ şeklinde takdir edilir.¹⁹⁷

Müelliflerin çoğu, ‘lâmu’l-mukhame’yi açıklarken şu misâlleri vermişlerdir: (لَا) “O’nun erkek kardeşi yoktur.” (وَلَا أَخًا لَهُ) “Zeyd’in babası yoktur.” (أَبَا لَزَيْدٍ) “O’nun iki kölesi yoktur.”¹⁹⁸ (غُلَامِي لَهُ)

Bu konuyla ilgili geçmişten günümüze kadar ulaşabildiğimiz eserleri incelediğimizde, lâmu’l-mukhame’nin Kur’ân-ı Kerîm’de kullanımıyla ilgili herhangi bir malumat bulamadık.

1.1.2.9.3. Lâmu Harf-i Cerrinin ‘Takviye (التَّقْوِيَّةُ)’ Amacıyla Kullanılması

Takviye sözlükte; kuvvetlendirme, tahkim etme gibi mânalara gelmektedir.¹⁹⁹ Dilciler tarafından lâmu’t-takviye ise mef’ûlü kendisinin önüne geçmesi, başka bir ifadeyle kendisinin muahhar olması nedeniyle, amel yönü zayıflayan fiili kuvvetlendiren (mukavviye) yönü ekseninde değerlendirilmektedir.²⁰⁰ Takviye lâmina Kurân-ı Kerîm’den şu örnekler verilebilir:

¹⁹⁶ Murâdî, *el-Cenâ’d-dânî*, s. 107.

¹⁹⁷ İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb*, s. 241.

¹⁹⁸ İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb*, s. 242.

¹⁹⁹ Mutçalı, Serdar, *a.g.e.*, s. 741.

²⁰⁰ Ukberî, Ebû’l-Bekâ Abdullah b. el-Hüseyn, *et-Tibyân fî irâbi’l-Kur’ân*, (thk. Mektebu’l-Buhûs ve’d-Dirâsât), Dâru’l-Fikr, Beyrut, 2010, I/444-445.

﴿وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ﴾

“Musa'nın öfkesi dinince levhaları aldı. Onlardaki yazıda Rablerinden korkanlar için hidayet ve rahmet (haberi) vardı.”²⁰¹

Bazı dilcilere göre, âyet-i kerîmede (وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ) ifâdesinin başındaki lâm harf-i cerri ‘takviye’ mânasında kullanılmıştır.²⁰²

﴿وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ

يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ﴾

“Kral dedi ki: Ben (rüyada) yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek gördüm. Ayrıca yedi yeşil başak ve dişerlerini de kuru gördüm. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, benim rüyamı da bana yorumlayın.”²⁰³

Heravî, (إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ) cümlesinde (لِلرُّؤْيَا) ifâdesinin başındaki lâm harf-i cerrinin ‘takviye’ mânasında kullanıldığını belirtmiştir.²⁰⁴

﴿فَعَالَ لِمَا يُرِيدُ﴾ “Dilediği şeyleri mutlaka yapandır.”²⁰⁵

Kadîm dönem müelliflerinin bazıları, (فَعَالَ لِمَا يُرِيدُ) cümlesindeki (لِمَا) ifâdesinin başında bulunan lâm harf-i cerrinin ‘takviye’ mânasında kullanıldığı görüşündedirler.²⁰⁶

﴿خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ﴾

“Rabbinin dilediği hariç, (onlar) gökler ve yer durdukça o ateşte ebedî kalacaklardır. Çünkü Rabbin, istediğini hakkıyla yapandır.”²⁰⁷

²⁰¹ A'râf, 7/154.

²⁰² Ahfeş, Ebû'l-Hasen, Saîd b. Mes'ade, el-Mücâşî el-Belhî el-Basrî el-Evsat, *Meâni'l-Kur'an*, (thk. İbrâhim Şemseddin), 2. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, s. 200.

²⁰³ Yûsuf, 12/43.

²⁰⁴ Heravî, *Kitâbu'l-lâmât*, s. 52.

²⁰⁵ Bürûc, 85/16.

²⁰⁶ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 82.

²⁰⁷ Hûd, 11/107.

(إِنَّ رَبَّكَ فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ) cümlesinde (لِما) ifâdesinin başındaki lâm harf-i cerri ise çoğunlukla, fer'î âmil olarak kabul edilen ism-i fâilin ve mübâlağa-i ism-i fâilin, âmil olduklarında mef'ullerinin başında bulunan 'takviye lâmı' olarak değerlendirilmektedir.²⁰⁸

Aşağıda meali ile birlikte vermiş olduğumuz âyet-i kerîmede bulunan lâm harf-i cerri yukarıdaki görüşlerle aynı çerçevede değerlendirildiğinden dolayı ayrıca tafsilâta girmiyoruz.

﴿وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحَكْمِهِمْ شَاهِدِينَ﴾

"Davud ve Süleyman'ı da (an). Bir zaman, bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı: bir grup insanın koyun sürüsü, geceleyin başıboş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyân vermişti. Biz, onların hükmünü görüp bilmekte idik."²⁰⁹

1.1.2.9.4. Lâm Harf-i Cerrinin 'İstiğâse (الِاسْتِغَاثَةُ)' Amacıyla Kullanılması

İstiğâse lâm'ı, istiğâse (imdat) belirten cümlede imdada çağrılardan (müsteğâseden) önce kullanılan fethalı lâm'dır.²¹⁰ Bu lâm müsteğâsenin başına gelerek müsteğâsenin son harekesini kesre yapar.

İstiğâse, 'yardıma çağırma' mânasına gelir. Yardıma çağırana 'مُسْتَعِيْثٌ/müsteğîs', çağırana ise 'مُسْتَعَاثٌ/müsteğâs' denir. İstiğâse yalnız (يَا) ünlem edatı kullanılarak yapılır. 'Müsteğâs' da üstün bir lâm (لِ) ile esreli olur. Fakat nâdir de olsa 'müsteğâs'ın lâmı hazfedilebilir. Âlimlerin bir kısmına göre de (يَا) edatından sonra 'müsteğâs'ın sonuna (اه...) gelebilir.²¹¹ Misâl:

(يَا قَوْمَاهُ لِلْفَقِيرِ!) "Ey Kavim! Fakirin yardımına koşun." Bu ibârede قَوْمَا

müsteğâstır, mahallen mensûb olup elif fazladır. Müsteğâsı pekiştirmek için

²⁰⁸ Şerîf, *Mu'cemu Hurûfi'l-meânî*, s. 815-816.

²⁰⁹ Enbiyâ, 21/78

²¹⁰ Akdağ, *Edatlar*, s. 357.

²¹¹ Çögenli, M. Sadi, *Kur'an ve Hadîs Örnekli Arapça Dilbilgisi Nahiv*, Bakanlar Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 395.

kullanılmıştır. Bu ibaredeki ‘hû’ harfî, üzerinde vakfemek içindir ve i’rapta mahalli yoktur.

İstiğâse ile ilgili olarak bilinmesi gereken belli başlı hususların maddeler halinde şu şekilde özetlenmesi mümkündür:²¹²

1. ‘Müsteğâs’ın başında zâid olarak bulunan meftûh lâma istiğâse lâmı denir.
2. ‘Müsteğâsun leh’in başında ise ‘mecrûr bir lâm’ harfî bulunur.
3. ‘Nidâ’, ‘müsteğâsun aleyh’ durumunda ise ‘mecrûr lâm’ yerine bir (من) harf-i

cerri de kullanılabilir.

4. İstiğâsede her iki kelime mâna bakımından mefûl olduklarından dolayı, başlarındaki harf-i cerle birlikte mahallen mensûbdurlar. Misâl:

(يَا خَلِيفَةَ الْمُسْلِمِينَ لِلْمَظْلُومِينَ!) “Ey Müslümanların halifesi! Mazlumların yardımına koş!”²¹³

5. Bazen başında (يَا) ‘yâ’ ve (ل) ‘lâm’ bulunan ibâre, istiğâse mânasında olmayıp hayret ve şaşkınlık belirtir. Misâl:

(يَا رَبِّي مَا أَجْمَلَ الْحَيَاة!) “Allah’ım! Hayat ne güzeldir!”

6. Müsteğâse hazfedildiği zaman sıfatı, mânasına göre mensûb, lafzına göre mecrûr olur. Misâl:

(يَا لِإِبْرَاهِيمَ الشُّجَاعِ (الشُّجَاعِ) لِلْمَظْلُومِ!) “Ey cesur İbrâhim! Mazlumun yardımına koş!”

7. Müsteğâse atıf yapıldığında (يَا) harfî tekrarlandığında, müsteğâsın başındaki (ل) fethalı olur. Misâl:

(يَا لَخَلِيدٍ وَ يَا لَصَلَّاحِ الدِّينِ لِلْمُسْلِمِينَ!) “Ey Halit ve Ey Selâhattin! Müslümanların yardımına koşun!”

8. Bazen müsteğâsın başındaki lâmın hazfî söz konusudur. Bu durumda müsteğâs zamme üzere mebnî olur. Misâl:

²¹² Bolelli, *Arapça Dilbilgisi*, s. 280.

²¹³ Bolelli, *Arapça Dilbilgisi*, s. 277.

(يَا عَمْرُ لِلْمُسْلِمِينَ!) “Ey Ömer! Müslümanların yardımına koş!”

9. Bazen müsteğâse bih hazfedilebilir. Misâl:

(يَا لِي!) “Bana yardım edecek birini yardıma çağırıyorum.”

10. Bazı durumlarda müsteğâsün bih’in sonuna elif ve ha ile birlikte getirilir ve bu durumda genellikle müsteğâsun lehu hazfedilir.

İstiğâse lâmını misâller üzerinde açıklamak gerekirse;

(يَا لَلْأَقْوِيَاءِ, لِلضُّعَفَاءِ) “Ey güçlüler! Zayıf kimselerin imdâdına yetişin!”

(يَا), nidâ harfi olup istiğâsedir. Sukûn üzere mebnîdir ve i’rapta mahalli yoktur.

(لَلْأَقْوِيَاءِ) kelimesindeki (لَ), istiğâse lâmı olup müsteğâse’nin başına gelen fethalı bir lâmdir. Bu lâm, cerr harfidir ve i’rapta mahalli olmayıp fetha üzere mebnîdir. (الْأَقْوِيَاءِ)

kelimesi sonundaki açık kesre ile mecrûr bir isimdir. (لِلضُّعَفَاءِ) kelimesindeki (لِ), müsteğâse leh’in başına gelen lâmdir. Bu lâm, cerr harfi olup kesre üzere mebnîdir ve i’rapta mahalli yoktur. (الضُّعَفَاءِ) açık kesre ile mecrûr bir isimdir.²¹⁴

(يَا لِاطْفَائِينَ, لِلرِّضِيِّعِ) “İtfaiyeciler! Bebeğin yardımına koşun.”

kelimesi müsteğâsedir. Bu kelimenin başındaki fethalı lâm (لَ) ise müsteğâsenin başına gelen istiğâse lâmıdır. Bu lâm müsteğâsenin başına gelerek müsteğâseyi mecrûr eder.

(يَا لِالْأَغْنِيَاءِ, لِلْفُقَرَاءِ!) “Zenginler! Fakirlerin yardımına koşun.”

(الْأَغْنِيَاءِ) kelimesi müsteğâsedir. Bu kelimenin başındaki fethalı lâm (لَ) ise müsteğâsenin başına gelen istiğâse lâmıdır.²¹⁵

İstiğâse lâmı, müsteğâsenin başına gelerek müsteğâseyi mecrûr eder. Örnekler:

²¹⁴ Âsî, *el-Mu’cemu’l-mufassâl*, II/1042.

²¹⁵ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 732.

(يَا لِلْجَمَاعَةِ , لِلْإِمَامِ !) ‘Cemaat! İmamın yardımına koşun.’ (الْجَمَاعَةُ) kelimesi müsteğâsedir. Bu kelimenin başındaki fethalı lâm (ل) ise müsteğâsenin başına gelen istiğâse lâmıdır. İstiğâse lâmı, müsteğâsenin başına gelerek müsteğâseyi mecrûr eder. (يَا لِلْغَرِيقِ !) (الْخَفِيرِ) “Cankurtaran! Boğulan adama yardım et!” (الْمَصْلِحِ) kelimesi müsteğâsedir. Bu kelimenin başındaki fethalı lâm (ل) ise müsteğâsenin başına gelen istiğâse lâmıdır. Bu lâm, müsteğâsenin başına gelerek müsteğâseyi mecrûr eder. (يَا لِلطَّيِّبِ , لِلْمَرِيضِ !) (الطَّيِّبِ) “Doktor! Hastaya yardım et.” (لِلْمَرِيضِ !) kelimesi müsteğâsedir. Bu kelimenin başındaki fethalı lâm (ل) ise müsteğâsenin başına gelen istiğâse lâmıdır. Bu lâm müsteğâsenin başına gelerek müsteğâseyi mecrûr eder.²¹⁶

1.1.2.10. Lâm Harf-i Cerrinin Velâyet (الْوَلَايَةُ) Mânasında Kullanılması

Abdulhâdî Fedîlî eserinde, lâm harf-i cerrinin mânaları arasında ‘velâyet (الْوَلَايَةُ)’ mânasını zikretmiştir. Ayrıca velâyet mânasının, ihtisâs mânası gibi olduğunu, fakat ihtisâs mânasında ‘mutlak hâkimiyet’in söz konusu olduğunu belirtmiştir. Ardından da aşağıdaki âyet-i kerîmeyi bu duruma misâl olarak vermiştir:²¹⁷

²¹⁶ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 732

²¹⁷ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 75.

﴿فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ﴾

“Eninde sonunda yardım Allah’ındır. O gün müminler de Allah’ın yardımıyla sevineceklerdir.”²¹⁸

(فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ) cümlesinde Allah lafzının başındaki lâm harf-i cerri ‘velâyet’ mânasında kullanılmıştır. Zerkeşî de âyet-i kerîmedeki lâm harf-i cerrinin ‘velâyet’ mânasında kullanıldığı görüşündedir. O, velâyeti üç ana hususta toplamış ve bu görüşünü şu misâlle belirtmiştir: **اللَّهُ الْحَمْدُ** derken; Hamd’ın Allah’a müstehak olduğu, Allah’ın Hamd’a mâlik olduğu ve Hamd’ın yalnızca Allah’a mahsus olduğu belirtilir. Bundan ötürüdür ki lâm harf-i cerrinin ‘velâyet’ mânası taşıyabilmesi için bu üç ana hususa sahip olması gerekir. Dolayısıyla **اللَّهُ الْحَمْدُ** ifadesindeki mânanın takdiri **الْحَمْدُ لِي وَآلِيَّ** şeklindedir.²¹⁹

1.1.2.11. Lâm Harf-i Cerrinin (عِنْدَ) Mânasında Kullanılması

Bâzı âyet-i kerîmelerde, lâm harf-i cerri (عِنْدَ) edatının yerine kullanılmaktadır.

Müelliflerin bir kısmı, Kur’ân-ı Kerîm’de yalnızca iki yerde lâm harf-i cerrinin (عِنْدَ) mânasında bulunduğunu belirtmektedir. Bunlar: Haşr sûresi 2. âyet ve Kâf sûresi 5. âyet.²²⁰ Fakat araştırmamızda bu âyet-i kerîmelere ek olarak bulduğumuz âyet-i kerîmeler de aşağıda verilmiştir:

﴿... لَا يُجَلِّئُهَا لَوْفِيهَا إِلَّا هُوَ...﴾ “Onun vaktini O’ndan başkası açıklayamaz.”²²¹

Âyet-i kerîme incelendiğinde (لَوْفِيهَا) kelimesinin başındaki lâm harf-i cerrinin (عِنْدَ) mânasında kullanıldığı görülmektedir. İbn Cinnî (ö. 392) de, *el-Muhteseb* adlı

²¹⁸ Rûm, 30/4.

²¹⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/340.

²²⁰ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 86.

²²¹ A’râf, 7/187.

eserinde âyet-i kerîmede geçen lâm harf-i cerrini (عِنْدَ) mânasında kullanıldığını belirtmiştir. Mânanın takdiri ise لَا يُجَالِيهَا عِنْدَ وَفَتْهَا إِلَّا هُوَ şeklindedir.²²²

﴿بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَّرِيجٍ﴾

“Bilâkis onlar, hak kendilerine gelince yalanladılar. Şimdi onlar şaşırmuş bir haldedirler.”²²³ Bir kısım müellif, Kurân-ı Kerîm’de lâm harf-i cerrinin bu âyet-i kerîmede (عِنْدَ) mânasında kullanıldığını belirtmiştir.²²⁴

Rummânî eserinde, Suyûtî’nin (ö. 911) de (لَمَّا) ifadesinin başındaki lâm harf-i cerrinin (عِنْدَ) mânasında kullanıldığı görüşünde olduğunu zikretmiştir. Ve Rummânî mânanı عِنْدَ مُجِيئِهِ إِيَّاهُمْ هَكَذَا şeklinde takdir etmiştir.²²⁵

Hudayr ise eserinde âyet-i kerîmede geçen lâm harf-i cerrinin (عِنْدَ) mânasında kullanıldığını belirtmiştir. Mânanın ise بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ عِنْدَ مُجِيئِهِمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَّرِيجٍ şeklinde takdir edileceği görüşündedir.²²⁶

﴿هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ...﴾

“Ehl-i kitaptan inkâr edenleri, ilk sürgünde yurtlarından çıkararak O’dur.”²²⁷

(أَوَّلِ الْحَشْرِ) ibâresinde bulunan lâm harf-i cerrî âyet-i kerîmeye (عِنْدَ) mânası

katmaktadır. Fedîlî’ye göre de Kurân-ı Kerîm’de lâm harf-i cerrî âyet-i kerîmede (عِنْدَ)

²²² İbn Cinnî, Ebu’l-Feth Osmân, *el-Muhteseb*, (thk. Ali Necdî Nâsif- Abdu’l-Fettâh İsmâil Şelebî), Vizâratü’l-Evkâf, 3. Baskı, Kâhire, 1414/1994, II/282.

²²³ Kâf, 50/5.

²²⁴ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 86.

²²⁵ Rummânî, *Meâni’l-hurûf*, s. 30.

²²⁶ Hudayr, *el-Edevâtu’n-nahviyye*, s. 82.

²²⁷ Haşr, 59/2.

mânas kullanılmıştır.²²⁸ (لَأَوَّلِ الْحَشْرِ) ifâdesinin takdiri ise عِنْدَ أَوَّلِ الْحَشْرِ şeklinde.²²⁹

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ...﴾

“Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti de sayın.”²³⁰

Kimi müellifler, eserlerinde âyet-i kerîmede geçen lâm harfi cerrinin (عِنْدَ)

mânasında kullandığını belirtmiştir. Mânanın takdirinin ise إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ

فَطَلِّقُوهُنَّ عِنْدَ عِدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ şeklinde olduğu görüşündedir.²³¹

1.1.2.12. Lâm Harf-i Cerrinin (قَبْلَ) Mânasında Kullanılması

Mîşel Âsî ve Emil Bedî’ Ya’kûb’a göre, bu lâm harf-i cerrine, vakit lâmı da denir. (شَاهَدْتُكَ لَلَّيْلَةِ بَقِيَتْ مِنْ نَيْسَانَ) “Nisan ayından bir gece önce seni gördüm.” misâli incelendiğinde لَلَّيْلَةِ tâbiri aslında قَبْلَ لَيْلَةٍ mânasında kullanılmıştır.²³² Dolayısıyla buradaki lâm harf-i cerri (قَبْلَ) anlamında kullanılarak farklı bir anlam kazanmıştır.

Misâller:

(كَتَبْتُهُ لَيْسَتْ) “Onu Ramazan ayının başlarında yazdım.”

(بَقِيَتْ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ) “Onu Ramazan ayının bitmesine altı gün kala yazdım. Yâni ayın 24’ünde.”²³³

²²⁸ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 86.

²²⁹ Şerîf, *Mu’cemu hurûfi’l-meânî*, s. 815.

²³⁰ Talâk, 65/1.

²³¹ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, II/323.

²³² Âsî, *el-Mu’cemu’l-mufassâl*, II/1040.

²³³ Akdağ, *Edatlar*, s. 356.

1.1.2.13. Lâm Harf-i Cerrinin (بَعْدَ) Mânasında Kullanılması

Lâm harf-i cerrinin (بَعْدَ) mânasında kullanımı, Arap gramerinde az rastlanılan bir kullanımdır. Mişel Âsî ve Emil Bedî' Ya'kûb'a göre bu lâm harf-i cerri, lâmu't-tarih olarak adlandırılır. Misâller:

(أَنْتَهَيْنَا الْإِمْتِحَانَ لِحَمْسٍ خَلْوَانَ مِنْ رَجَبٍ) “İmtihanı Recep ayının beşi geçtikten sonra yâni altısında bitirdik.” misâline baktığımızda (لِحَمْسٍ) tabirinden kastedilenin بَعْدَ olduğu görülmektedir.²³⁴

(كَتَبْتُهُ لِحَمْسٍ خَلْوَانَ مِنْ شَهْرِ الشَّوَالِ) “Onu şevval ayının beşi geçtikten sonra yâni altısında yazdım.”²³⁵

Müelliflerin çoğu, eserlerinde lâm harfi cerrinin kullanıldığı mânalar arasında (بَعْدَ) mânasını zikretmiş, konuyla ilgili misâllere de yer vermişlerdir. Ancak, herhangi bir açıklamada bulunmamışlardır.²³⁶ Konuyla ilgili Kurân-ı Kerîm'den aşağıdaki âyet-i kerîme misâl olarak verilebilir:

﴿أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا﴾

“Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahittir.”²³⁷

Âyet-i kerîme incelendiğinde, (أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ) cümlesinde bulunan lâm harf-i cerrinin âyet-i kerîmeye (بَعْدَ) mânası kattığı görülmektedir. Rummânî'nin zikrettiği görüşe göre de Zerkeşî ve Suyûtî, âyet-i kerîmede geçen lâm harf-i cerrinin (بَعْدَ) mânasında kullanıldığını belirtmişlerdir. Mânanın takdirinin ise بَعْدَ دُلُوكِ الشَّمْسِ şeklinde olduğu görüşündedirler.²³⁸

²³⁴ Âsî, *el-Mu'cemu'l-mufassal*, II/1041.

²³⁵ Akdağ, *Edatlar*, s. 356.

²³⁶ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 87.

²³⁷ İsrâ, 17/78.

²³⁸ Rummânî, *Meâni'l-hurûf*, s. 30.

1.1.2.14. Lâm Harf-i Cerrinin ‘İsti’lâ Harfî (عَلِيّ)’ Mânasında Kullanılması

Günümüz eserlerinden ‘*Arap Dilinde Edatlar*’ adlı kitabı incelediğimizde lâm (عَلِيّ) ile karşılıklı kullanıldıkları zaman (lâm) lehte, (عَلِيّ) aleyhte anlamları ifâde ettiği bilgisine yer verilmektedir ve günümüz dilcileri ise bunu bir misâlle açıklamaktadır:

“حَكْمُ الْقَاضِي لِلْبَرِيِّ بِرَأْيِهِ وَ حَكْمَ عَلِيّ الْمُجْرِمِ بِالسَّجْنِ” (Hâkim suçsuzun lehinde beratına, suçlunun da aleyhinde mahkûmiyetine karar verdi.”²³⁹ Bu cümledeki (لِلْبَرِيِّ) kelimesi, (عَلِيّ الْبَرِيِّ) anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla (لِلْبَرِيِّ) kelimesindeki lâm harf-i cerri, (عَلِيّ) anlamında kullanılmıştır, diyebiliriz.

Şairin şu beyti de bu duruma örnek verilebilir:

(فَخَرَّ، صَرِيحًا، لِلْيَدَيْنِ، وَ لِلْقَمِ) ‘Ardından iki eli ve yüzü üzerine yere kapaklandı.’²⁴⁰

İbn Hişâm’a göre (عَلِيّ) mânasına gelen lâm harf-i cerri iki şekilde kullanılmaktadır. Bunlar:

- ‘عَلِيّ’ mânasına gelen lâm harf-i cerrinin hakiki mânada kullanılması;

﴿قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا﴾

“De ki: Siz ona ister inanın, ister inanmayın; şu bir gerçek ki, bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere o (Kur’an) okununca, derhal yüz üstü secdeye kapanırlar.”²⁴¹

﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا...﴾

“İnsana bir zarar geldiği zaman, yan yatarak, oturarak veya ayakta durarak (o zarararın giderilmesi için bize dua eder.”²⁴²

²³⁹ Akdağ, *Edatlar*, s. 355.

²⁴⁰ Murâdî, *el-Cenâ'd-dâni*, s. 101.

²⁴¹ İsrâ, 17/107.

﴿فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ﴾

“Ne zaman ki ikisi de bu şekilde Allah’a teslim oldular, İbrahim oğlunu şakağı üzerine yatırdı.”²⁴³

İbn Hişâm’a göre yukarıdaki âyet-i kerîmelerde altını çizerek belirttiğimiz ifâdelerin başındaki (عَلِي) mânasına gelen lâm harf-i cerleri hakiki mânada kullanılmıştır.²⁴⁴

- ‘عَلِي’ mânasına gelen lâm harf-i cerrinin mecâzi mânada kullanılması;

﴿إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا...﴾

“Eğer iyilik ederseniz kendinize etmiş, kötülük ederseniz yine kendinize etmiş olursunuz.”²⁴⁵

İbn Hişâm’ın zikrettiği görüşe göre âyet-i kerîmede (فَلَهَا) ifadesindeki (عَلِي) mânasına gelen lâm harf-i cerri mecâzi mânada kullanılmıştır.²⁴⁶

Bu âyet-i kerîmede (فَلَهَا) kelimesinin başında bulunan lâm harf-i cerri (عَلِي) mânasında kullanılmıştır. Aşağıdaki âyet-i kerîme bunun en güzel delilidir.²⁴⁷

﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَعَلَيْ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تُجْرِمُونَ﴾

“(Resûlüm!) Yoksa ‘Bunu uydurdu mu diyorlar? De ki: ‘Eğer onu uydurduysam günahım bana aittir. Fakat ben sizin işlediğiniz günahıtan uzağım.’”²⁴⁸

﴿وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ﴾ “Andolsun ki, peygamber kullarımıza söz vermişizdir.”²⁴⁹

²⁴² Yûnus, 10/12.

²⁴³ Sâffât, 37/103.

²⁴⁴ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, s. 238.

²⁴⁵ İsrâ, 17/7.

²⁴⁶ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb*, s. 238.

²⁴⁷ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 84.

²⁴⁸ Hûd, 11/35.

²⁴⁹ Sâffât, 37/171.

(لِعِبَادِنَا) ifâdesinin başındaki lâm harf-i cerri âyet-i kerîmeye (عَلِي) mânası katmaktadır. Ferrâ (ö. 207) da bu âyet-i kerîmede geçen lâm harf-i cerrinin (عَلِي) mânasında kullanıldığını belirtmiştir. Mâna وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا عَلِيَّ عِبَادِنَا şeklinde takdir edilir.²⁵⁰

﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴾

“Kim iyi bir iş yaparsa, bu kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa aleyhinedir. Rabbin kullara zulmedici değildir.”²⁵¹

Müelliflerin zikrettiği görüşe göre (فَلِنَفْسِهِ) kelimesinde bulunan lâm harf-i cerri (عَلِي) mânasında kullanılmıştır.²⁵²

Zerkeşî de *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde, yukarıdaki âyet-i kerîmede geçen lâm harf-i cerrinin (عَلِي) mânasında kullanıldığını belirtmiştir.²⁵³

﴿وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لَبُيُوتِهِمْ سُقْفًا مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ﴾

“Şayet insanların küfürde birleşmiş bir tek ümmet olması (tehlikesi) bulunmasaydı, Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık.”²⁵⁴

Âyet-i kerîmede (لَبُيُوتِهِمْ) ifâdesinde bulunan lâm harf-i cerri, âyet-i kerîmeye (عَلِي) mânası katmaktadır. Ferrâ'nın zikrettiği görüşe göre de lâm harf-i cerri burada

²⁵⁰ Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî, *Meâni'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ali Neccâr), Ahmed Yûsuf Necati, 'Alemlü'l-Kutub, Beyrut, 1980, II/238.

²⁵¹ Fussilet, 41/46.

²⁵² Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 85.

²⁵³ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/341.

²⁵⁴ Zuhruf, 43/33.

(عَلِي) mânasında kullanılmıştır. Âyet-i kerîmede altı çizilerek belirtilen ifâdenin takdiri ise لَجَعَلْنَا لَهُمْ عَلِي يُؤْتِيهِمْ سُقْفًا²⁵⁵ şeklindedir.

﴿...وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ...﴾

“Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber’e yüksek sesle bağırmayın.”²⁵⁶

(لَهُ) ifâdesindeki lâm harf-i cerri âyet-i kerîmede (عَلِي) mânasında kullanılmıştır.

İbn Kuteybe de *Te’vîlu muşkili’l-Kur’ân* adlı eserinde bu âyet-i kerîme’de geçen lâm harf-i cerrinin (عَلِي) mânasında kullanıldığını belirtmiştir. Mânayı ise وَلَا تَجْهَرُوا عَلَيْهِ şeklinde takdir etmiştir.²⁵⁷

﴿سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ. لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ﴾

“Birisi, inkârcılara gelecek olan ve hiç kimsenin savamayacağı azabı istedi.”²⁵⁸

Bazı kıraat âlimlerine göre bu âyet-i kerîme’de geçen (لِلْكَافِرِينَ) kelimesinin

(عَلِي) mânasında kullanılması, lâm harf-i cerrinin (عَلِي) mânasında kullanıldığının delilidir.²⁵⁹

﴿وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا﴾

“Ağlayarak yüz üstü yere kapanırlar. (Kur’an okumak) onların saygısını artırır.”²⁶⁰

Bu âyetteki (لِلْأَذْقَانِ) kelimesi, (عَلِي الْأَذْقَانِ) mânasında kullanılmıştır.²⁶¹

Dolayısıyla (لِلْأَذْقَانِ) kelimesindeki lâm harf-i cerri, (عَلِي) anlamında kullanılmıştır, diyebiliriz.

²⁵⁵ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, III/31.

²⁵⁶ Hucurât, 49/2.

²⁵⁷ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed ed-Dîneverî, *Te’vîlu muşkili’l-Kur’ân*, (thk. Seyyid Ahmed Sakar), 3. Baskı, Dâru’t-Turâs, Kâhire, 1393/ 1973, s. 569-570.

²⁵⁸ Meâric, 70/1-2.

²⁵⁹ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 85.

²⁶⁰ İsrâ, 17/109.

²⁶¹ Murâdî, *el-Cenâ’d-dânî*, s. 100.

1.1.2.15. Lâm Harf-i Cerrinin ‘İntihâ Harfi (إلى)’ Mânasında Kullanılması

Zeccâcî, lâm harfinin gerek lafız gerekse mâna olarak en çok ‘intihâ harfi (إلى)’ne yakın olduğunu zikretmiştir.²⁶² İbn Kuteybe de lâm harfi cerrinin bazı âyet-i kerîme’de(إلى) mânasında kullanıldığını zikretmiştir.²⁶³ Konuyla ilgili âyet-i kerîmeler aşağıda verilerek, gerekli açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır.

﴿رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ﴾

“Ey Rabbimiz! Gerçek şu ki biz, ‘Rabbimize inanın!’ diye imana çağıran bir davetçiyi (Peygamber’i, Kur’an-ı) işittik, hemen iman ettik. Artık bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, ruhumuzu iyilerle beraber al, ey Rabbimiz!”²⁶⁴

Ünlü nahiv âlimi Muhammed Ahmed Hudayr’ın, *el-Edevâtu’n-nahviyye ve delâlâtuhâ fi’l-Kur’âni’l-Kerîm* adlı eserinde (لِلْإِيمَانِ) kelimesinde bulunan lâm harf-i cerrî (إلى) mânasında kullanılmıştır.²⁶⁵ Rummânî’nin zikrettiği görüşe göre (لِلْإِيمَانِ)

ifâdesindeki lâm harf-i cerrî (إلى) mânasında kullanılmış olup mânanın takdiri إالى şeklinde dir.²⁶⁶

﴿فَوَسَّوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْآتِهِمَا...﴾

“Derken şeytan, birbirine kapalı ayıp yerlerini kendilerine göstermek için onlara vesvese verdi.”²⁶⁷

²⁶² Zeccâcî, *Kitâbu’l-lâmât*, s. 33.

²⁶³ İbn Kuteybe, *Te’vilu müşkili’l-Kur’ân*, s. 300.

²⁶⁴ Âl-i İmrân, 3/193.

²⁶⁵ Hudayr, *el-Edevâtu’n-nahviyye*, s. 80.

²⁶⁶ Rummânî, *Meâni’l-hurûf*, s. 28.

²⁶⁷ A’râf, 7/20.

(فَوْسُوسَ إِلَيْهِمَا الشَّيْطَانُ) cümlesinde (لَهُمَا) ifâdesinin başındaki lâm harf-i cerri âyet-i kerîmede (إِلَى) mânasında kullanılmıştır. Ahfeş (ö. 215) de *Meâni'l-Kur'ân* adlı eserinde, âyet-i kerîmede altını çizdiğimiz ifâdenin takdirinin فَوْسُوسَ إِلَيْهِمَا الشَّيْطَانُ şeklinde olduğunu belirtmiştir.²⁶⁸

﴿... وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ...﴾

*Ve onlar derler ki: 'Hidayetiyle bizi (bu nimete) kavuşturan Allah'a hamdolsun! Allah bizi doğru yola iletmeseydi kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik.'*²⁶⁹

Müelliflere göre bu âyet-i kerîmede geçen (لِهَذَا) kelimesinin başındaki lâm harf-i cerri (إِلَى) mânasında kullanılmıştır.²⁷⁰

Ebû Ubeyde (ö. 209), *Mecâzu'l-Kur'ân* adlı eserinde ise bu âyet-i kerîmede geçen (لِهَذَا) kelimesindeki lâm harf-i cerrinin (إِلَى) veya (عَلَى) mânasında kullanılmış olabileceğini belirtilmektedir.²⁷¹ Rummânî de (لِهَذَا) ifadesindeki lâm harf-i cerri (إِلَى) mânasında kullanıldığını, mânanın takdirinin ise هَذَا إِلَى şeklinde olduğunu belirtmektedir.²⁷²

﴿... حَتَّى إِذَا أَفَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ﴾

كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾

*“Sonunda onlar (o rüzgârlar), ağır bulutları yüklenince onu ölü bir memlekete sevkederiz. Orada suyu indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Her halde bundan ibret alırsınız.”*²⁷³

²⁶⁸ Ahfeş, *Meâni'l-Kur'ân*, II/296.

²⁶⁹ A'râf, 7/43.

²⁷⁰ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, s. 250.

²⁷¹ Ebû Ubeyde, Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzu'l-Kur'ân*, (nşr. Fuad Sezgin), Mısır, 1954, I/111.

²⁷² Rummânî, *Meâni'l-Hurûf*, s. 28.

²⁷³ A'râf, 7/57.

Bazı müelliflerin zikrettikleri görüşe göre bu âyet-i kerîmede geçen lâm harf-i cerri (إِلَى) mânasında kullanılmıştır. Mâna, بَلَدٍ مَيِّتٍ سُقْنَاهُ إِلَى بَلَدٍ مَيِّتٍ şeklinde takdir edilir.²⁷⁴

﴿كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى﴾ “(Bunların) her biri muayyen bir vakte kadar akıp gitmektedir.”²⁷⁵

Yukarıdaki âyet-i kerîmede geçen (لِأَجَلٍ) kelimesindeki lâm harf-i cerri (إِلَى) mânasında kullanılmıştır. Şu âyet-i kerîme bunun apaçık delilidir:²⁷⁶

﴿... يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ...﴾

“Hâlbuki O, sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlamak ve sizi muayyen bir vakte kadar yaşatmak için sizi (hak dine) çağırıyor.”²⁷⁷

Bu âyet-i kerîmeden de anlaşılacağı üzere (لِأَجَلٍ) ifadesindeki mânanın takdiri hususundaki kanaatimiz اِلَىٰ أَجَلٍ şeklindedir.

﴿أُولَٰئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ﴾

“İşte onlar, iyilere koşuşular ve iyilik için yarışırlar.”²⁷⁸

Bu âyet-i kerîmede geçen (لَهَا) kelimesinin (إِلَيْهَا) mânasında kullanılmıştır.²⁷⁹

﴿بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا﴾ “Çünkü Rabbin ona (öyle) vahyetmiştir.”²⁸⁰

Yukarıdaki âyet-i kerîmede geçen (لَهَا) kelimesindeki lâm harf-i cerri (إِلَيْهَا) mânasında kullanılmıştır. Şu âyet-i kerîme bunun delilidir:²⁸¹

﴿وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَىٰ النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ﴾

²⁷⁴ Nehhâs, Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısırî, *I’râbu’l-Kur’ân*, (thk. Halid el-‘Ali), Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 2008, II/122.

²⁷⁵ Ra’d, 13/2.

²⁷⁶ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 82.

²⁷⁷ İbrâhim, 14/10.

²⁷⁸ Mü’minûn, 23/61.

²⁷⁹ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II/228.

²⁸⁰ Zilzâl, 99/5.

²⁸¹ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 82.

“*Rabbin bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin.*”²⁸²

Nehhâs, *I'râbu'l-Kur'ân* adlı eserinde, (بَانَ رَبِّكَ أَوْحَى لَهَا) âyet-i kerîmesindeki lâm harfi cerrinin (إِلَى) mânasında kullanıldığını belirtmiştir.²⁸³

Ahfeş, *Meâni'l-Kur'ân* adlı eserinde, yukarıda bahsi geçen âyet-i kerîmedeki lâm harf-i cerrinin (إِلَى) mânasında kullandığı görülmektedir.²⁸⁴

Rummânî de eserinde âyet-i kerîmedeki (لَهَا) ifadesinde geçen lâm harf-i cerrinin (إِلَى) mânasında kullanıldığını zikretmekte ve mânayı إِلَيْهَا şekilde takdir etmektedir. Ayrıca Rummânî, İbn Kuteybe'nin de kendisiyle aynı görüşte olduğunu zikretmiştir.²⁸⁵

﴿لِيَوْمِ الْفَصْلِ﴾ “*Ayırım gününe.*”²⁸⁶ Ali el-Mekki'nin zikrettiği görüşe göre âyet-i kerîmede (لِيَوْمِ) ifâdesindeki lâm harf-i cerri, (إِلَى) mânasında kullanılmıştır. Mânanın takdiri ise إِلَى يَوْمِ الْفَصْلِ şeklindedir.²⁸⁷

﴿...وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾

“*Eğer (dünyaya) geri gönderilseler yine kendilerine yasak edilen şeylere döneceklerdir. Zira onlar gerçekten yalancılardır.*”²⁸⁸

Dilcilere göre âyet-i kerîmedeki (لِمَا) ifadesinin başında bulunan lâm harf-i cerri (إِلَى) mânasında kullanılmıştır.²⁸⁹ Mânanın takdiri hususunda görüş belirtilmemekle birlikte bizim bu husustaki kanaatimiz مَا إِلَى şeklindedir.

²⁸² Nahl, 16/68.

²⁸³ Nehhâs, *I'râbu'l-Kur'ân*, II/126.

²⁸⁴ Ahfeş, *Meâni'l-Kur'ân*, s. 298-542.

²⁸⁵ Rummânî, *Meâni'l-hurûf*, s. 28.

²⁸⁶ Mürselât, 77/13.

²⁸⁷ Rummânî, *Meâni'l-hurûf*, s. 29.

²⁸⁸ En'âm, 6/28.

1.1.2.16. Lâm Harf-i Cerrinin ‘Zarfiyyet Harfi (في)’ Mânasında

Kullanılması

Nahiv âlimlerine göre, cerr lâmi (في) cerr harfi yerine kullanıldığı zaman ‘zarfiyyet’ mânası taşımaktadır.²⁹⁰ Müelliflerin bir kısmı, bazı âyet-i kerîmelerde lâm harfi cerrinin (في) mânasında kullanıldığını zikretmişlerdir.²⁹¹ Misâl âyet-i kerîmeler ve mealleri aşağıda verilerek bu âyet-i kerîmelerin tahlilleri yapılmaya çalışılmıştır.

﴿رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِعَادَ﴾

“Rabbimiz! Gelmesinde şüphe edilmeyen bir günde, insanları mutlaka toplayacak olan sensin. Allah asla sözünden dönmez.”²⁹²

Âyet-i kerîmede (رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ) cümlesinde geçen lâm harfi cerrinin (في) mânasında kullanıldığı değerlendirilmektedir.²⁹³

﴿فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ﴾

“Fakat onları gelmesinde şüphe edilmeyen bir günde topladığımız ve hiçbir haksızlığa uğramaksızın herkese kazandığı şeyler tastamam ödendiği zaman halleri nice olur?”²⁹⁴

Dilciler tarafından, bu âyet-i kerîmede geçen lâm harfi cerrinin (في) mânasında kullanıldığı değerlendirilmektedir.²⁹⁵

Basralı nahiv âlimleri, âyet-i kerîmede geçen lâm harfi cerrinin (في) mânasında kullanıldığını ve mahzûf bir muzâfın söz konusu olduğunu belirtmişlerdir. Mânayı لِحِسَابِ يَوْمٍ şeklinde takdir etmişlerdir.²⁹⁶

²⁸⁹ Rummânî, *Meâni'l-hurûf*, s. 29.

²⁹⁰ Murâdî, *el-Cenâ'd-dânî*, s. 99.

²⁹¹ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 85-86.

²⁹² Âl-i İmrân, 2/9.

²⁹³ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 85.

²⁹⁴ Âl-i İmrân, 3/25.

²⁹⁵ Hodayr, *el-Edevâtu'n-nahviyye*, s. 82.

﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾ “Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız.”²⁹⁷

Âyet-i kerîme incelendiğinde, âyet-i kerîmede geçen lâm harf-i cerrinin (في) mânasında kullanıldığı görülmektedir. Mânanın takdiri ise وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ فِي يَوْمِ الْقِيَامَةِ şeklindedir.²⁹⁸

İbn Hişâm, Mîşel Âsî ve Emil Bedî’ Ya’kûb’a göre de bu âyet-i kerîmede (ليوم) (في) kelimesindeki lâm harf-i cerri (في) mânasında kullanılmıştır ve mânanın takdiri وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ فِي يَوْمِ الْقِيَامَةِ şeklindedir.²⁹⁹

Rummânî’nin eserinde zikrettiği görüşe göre ise âyet-i kerîmede (ليوم) ifâdesinin başında bulunan lâm harf-i cerri (في) mânasında kullanılmıştır. Mânanın takdiri وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ فِي يَوْمِ الْقِيَامَةِ şeklindedir.³⁰⁰

﴿يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي﴾ “(İşte o zaman insan:) ‘Keşke bu hayatım için bir şeyler yapıp gönderseydim!’ der.”³⁰¹

Âyet-i kerîme incelendiğinde (لحياتي) kelimesindeki lâm harf-i cerrinin âyet-i kerîmeye (في) mânası kattığı görülmektedir. Murâdî’ye göre de (لحياتي) kelimesindeki lâm harf-i cerri (في) mânasında kullanılmıştır. Yâni (لحياتي) kelimesi (في حياتي) mânasında olup bundan da kasıt الْحَيَاةُ الدُّنْيَا’dır.³⁰²

²⁹⁶ Nehhâs, *I’râbu’l-Kur’ân*, II /364.

²⁹⁷ Enbiyâ, 21/47.

²⁹⁸ Ferrâ, *Meâni’l-Kur’ân*, II/205.

²⁹⁹ Âsî, *el-Mu’cemu’l-mufasssal*, II/1041; İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb*, s. 238.

³⁰⁰ Rummânî, *Meâni’l-hurûf*, s. 28.

³⁰¹ Fecr, 89/24.

³⁰² Murâdî, *el-Cenâ’d-dânî*, s. 99.

Kimi dilcilerin zikrettikleri görüşe göre de (لِحَيَاتِي) kelimesinin başındaki cerr lâmi (فِي) mânasında kullanılmıştır.³⁰³ Rummânî, eserinde (لِحَيَاتِي) kelimesindeki mânanın takdirinin ise حَيَاتِي فِي şeklinde olduğunu belirtmiştir.³⁰⁴

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّئُهَا لَوْفَتِهَا إِلَّا هُوَ ...﴾

“Sana kıyameti ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. De ki; Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O’ndan başkası açıklayamaz.”³⁰⁵

Bu âyet-i kerîmede (لَوْفَتِهَا) kelimesi (فِي وَقْتِهَا) mânasında kullanılmıştır.

Dolayısıyla bu, lâm harf-i cerrinin âyet-i kerîmede (فِي) mânasında kullanıldığının delilidir.³⁰⁶

﴿أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا﴾

“Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şahitlidir.”³⁰⁷

Dilciler, (أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ) cümlesinde (لِدُلُوكِ) ifâdesinin başındaki lâm

harf-i cerrinin zarfiyyet harfi (فِي) mânasında kullanıldığını değerlendirmektedirler.³⁰⁸

Aşağıdaki âyet-i kerîme de aynı görüşler sadedinde olduğundan dolayı, sadece âyet-i kerîme ve mealini vermekteyiz.

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ ...﴾

“Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti de sayın. Rabbiniz Allah’tan korkun.”³⁰⁹

³⁰³ Hamed-Za’bî, *el-Mu’cemu’l-vâfi*, s. 285.

³⁰⁴ Rummânî, *Meâni’l-hurûf*, s. 28.

³⁰⁵ A’râf, 7/187.

³⁰⁶ İbn Hişâm, *Muğni’l-lebib*, s. 238.

³⁰⁷ İsrâ, 17/78.

³⁰⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/342.

³⁰⁹ Talâk, 61/1.

1.1.2.17. Lâm Harf-i Cerrinin ‘Mücâveze Harfi (عَنْ)’ Mânasında

Kullanılması

Lâm harf-i cerri, Kurân-ı Kerîm’de bazı âyet-i kerîmelerde (عَنْ) mânasında kullanılmıştır.³¹⁰ Konuyla ilgili âyet-i kerîmeler ve meâlleri aşağıda verilerek, bu âyet-i kerîmelerin tahlilleri yapılmaya çalışılmıştır.

﴿... وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا﴾ “Hainlerden taraf olma!”³¹¹

Nahiv âlimlerine göre bu âyet-i kerîmede (وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا) cümlesinde bulunan lâm harf-i cerri (عَنْ) mânasında kullanılmıştır.³¹²

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِفْكٌ

قَدِيمٌ﴾

“İnkâr edenler, iman edenler hakkında dediler ki: ‘Bu iş bir hayır olsaydı, onlar bizi geçemezlerdi.’ Fakat onlar bununla doğru yola girmek arzusunda olmadıkları için ‘Bu eski bir yalandır.’ diyecekler.”³¹³

Âyet-i kerîmede, (وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا) ibâresinde bulunan lâm harf-i cerri ‘mücâveze harfi (عَنْ)’ mânasında kullanılmıştır.³¹⁴

Zerkeşî, eserinde âyet-i kerîmede geçen lâm harf-i cerrinin (عَنْ) mânasında kullanıldığını ve mânanın takdirinin ise وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا şeklinde olduğunu belirtmiştir.³¹⁵

³¹⁰ Beyyûmî, Mursî İbrâhim, *Fethu'l-habîr fî edevâti't-tefsîr, (Dirâsât fî ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm)*, 1. Baskı, Matbbaatu'l-Vefâ, 1987, s. 38.

³¹¹ Nisâ, 4/105.

³¹² Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 86.

³¹³ Ahkâf, 46/11.

³¹⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/342.

³¹⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/342.

Rummânî'nin zikrettiği görüşe göre âyet-i kerîmede geçen (لَلَّذِينَ) ifâdesindeki lâm harf-i cerri (عَنْ) mânasında kullanılmıştır. Mânanın takdiri ise (عَنِ الَّذِينَ) şeklindedir. Zemahşerî, bu âyet-i kerîmedeki (لَلَّذِينَ) ifâdesinde geçen lâm harf-i cerrinin 'ta'lîl' mânasında kullanıldığını ve mânanın takdirinin ise لَاجِلِهِمْ şeklinde olduğunu belirtmiştir. Ebû Hayyân, âyet-i kerîmede (لَلَّذِينَ) ifâdesindeki lâm harf-i cerrinin 'teblîğ' mânasında kullanıldığını belirtmiştir. Suyûtî'nin zikrettiği görüşe göre ise belirtilen ifâdede geçen lâm harf-i cerrinin (عَنْ) mânasının dışında başka bir mânası bulunmamaktadır. Zerkeşî de Suyûtî ile aynı görüşü zikretmektedir.³¹⁶

﴿... حَتَّىٰ إِذَا اذْرَأَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأَوْلَاهُمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٍ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ﴾

“Hepsi birbiri ardından orada (cehennemde) toplanınca, sonrakiler öncekiler için, ‘Ey Rabbimiz! Bizi işte bunlar saptırdılar! Onun için onlara ateşten bir kat daha azap ver!’ diyecekler. Allah da: Zaten herkes için bir kat daha fazla azap vardır, fakat siz bilmezsiniz, diyecektir.”³¹⁷

Müelliflerin bir kısmı, (قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأَوْلَاهُمْ) cümlesinde (لِأَوْلَاهُمْ) ifâdesinin başındaki lâm harfi cerrinin ‘mücâveze harfi (عَنْ)’ mânasında kullanıldığını zikretmektedir.³¹⁸

﴿وَقَالَتْ أَوْلَاهُمْ لِأَوْلَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ﴾

“Öncekiler de sonrakilere derler ki: Sizin bize bir üstünlüğünüz yok. O halde siz de yaptıklarınıza karşılık azabı tadın!”³¹⁹

³¹⁶ Rummânî, *Meâni'l-hurûf*, s. 29.

³¹⁷ A'râf, 7/38.

³¹⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/ 342.

³¹⁹ A'râf, 7/39.

Kimi müellifler, âyet-i kerîmede (لَا وَلَا هُمْ) ifâdesinin başındaki lââm harf-i cerrinin (عَنْ) mânasında kullanıldığını zikretmekle birlikte mânanın takdiri hususunda herhangi bir görüş zikretmezler. İbn Mâlik, (لَا وَلَا هُمْ) ifadesinin başındaki lââm harf-i cerrinin ‘tebliğ’ mânasında olduğunu zikretmekmiş ve mânanın takdiri hususunda görüş belirtmemiştir.³²⁰

﴿وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي أَعْيُنُكُمْ لَنْ يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا...﴾

“Ben size ‘Allah’ın hazineleri benim yanımdadır’ demiyorum, ben gaybı da bilmem. ‘Ben bir meleğim’ de demiyorum. Sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için, ‘Allah onlara asla bir hayır vermeyecektir’ diyemem.”³²¹

Dilcilerin bir kısmı, (لِلَّذِينَ) ifâdesinin başındaki lââm harf-i cerrinin (عَنْ) mânasında kullanıldığını belirtmiş, fakat mânanın takdiri hususunda ise herhangi bir görüş zikretmemişlerdir.³²² Bizim mânanın takdiri hususundaki kanaatimiz عَنِ الَّذِينَ şeklinde olacaktır.

﴿قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ “(Hızır:) Ben sana, benimle beraber (olacaklara) sabredemezsin, demedim mi? dedi.”³²³

Zerkeşi’ye göre âyet-i kerîmede (لَكَ) ifadesinin başındaki lââm harf-i cerri (عَنْ) mânasında kullanılmıştır.³²⁴ O, mânanın takdiri hususunda herhangi bir görüş belirtmemiştir. Ancak, kanaatimizce mânanın takdiri عَنْكَ şeklindedir. İbn Mâlik ise

³²⁰ Rummânî, *Meâni'l-Hurûf*, s. 29.

³²¹ Hûd, 11/31.

³²² Rummânî, *Meâni'l-hurûf*, s. 29.

³²³ Kehf, 18/75.

³²⁴ Rummânî, *Meâni'l-hurûf*, s. 29.

(لَكَ) ifâdesinin başındaki lâm harf-i cerrinin ‘teblîğ’ mânasında olduğunu zikretmekle birlikte mânanın takdiri hususunda görüş belirtmemiştir.³²⁵

1.1.2.18. Lâm Harf-i Cerrinin (مِنْ) Mânasında Kullanılması

Bazı müellifler, lâm harf-i cerrinin (مِنْ) mânasında kullanıldığını belirterek şu misâli vermişlerdir: (سَمِعْتُ لَهُ صُرَاخًا) “Ondan imdat sesi duydum.”³²⁶ Bu misâli incelediğimizde lâm harf-i cerrinin (مِنْ) mânasında kullanıldığını görmekteyiz. Şu beyit de bu duruma misâl olarak verilebilir:

لِنَا الْفَضْلُ فِي الدُّنْيَا وَ أَنْفُكَ رَاغِمٌ وَ نَحْنُ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَفْضَلُ

“Sen zelil bir haldeyken dünyada fâzilet bizdedir. Kıyamet gününde de biz sizden daha fâziletli olacağız.”³²⁷

Burada (لَكُمْ) kelimesindeki lâm harf-i cerrinin, (مِنْ) mânasında kullanıldığını görüyoruz.

Lâm harf-i cerri, bazı âyet-i kerîmerde (مِنْ) mânasında kullanılmıştır. Örnek:³²⁸

﴿يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا﴾

“O gün, Rahmân’ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığından başkasının şefaati fayda vermez.”³²⁹

Âyet-i kerîmede altını çizerek belirttiğimiz ifâdede geçen lâm harf-i cerri (مِنْهُ)

mânasında kullanılmıştır. Mânanın takdiri رَضِيَ مِنْهُ قَوْلًا şeklindedir.³³⁰

³²⁵ Rummânî, *Meâni'l-hurûf*, s. 29

³²⁶ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 86.

³²⁷ Murâdî, *el-Cenâ'd-dânî*, s. 102.

³²⁸ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, I/145.

³²⁹ Tâhâ, 20/109.

³³⁰ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, II/192.

1.1.2.19. Lâm Harf-i Cerrinin ‘İlsâk Harfî (الْبَاءُ)’ Mânasında Kullanılması

Bazı müellifler, (الْبَاءُ) mânasında kullanılan lâm harf-i cerrinin Kur’ân-ı Kerîm’de çokça bulunduğunu zikretmiş, fakat bu hususta herhangi bir sayı belirtmemişlerdir.³³¹ Konuyla ilgili örnek âyet-i kerîmeler ve mealleri aşağıda verilerek bu âyet-i kerîmelerin tahlilleri yapılmaya çalışılmıştır.

﴿أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ

وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾

“Şimdi (ey müminler!) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysaki onlardan bir zümre, Allah’ın kelâmını işitirler de iyice anladıktan sonra, bile bile onu tahrif ederlerdi.”³³²

Bu âyet-i kerîmeyi ele alıp incelediğimizde (لَكُمْ) kelimesinin başındaki lâm harf-i cerrinin (الْبَاءُ) mânasında kullanıldığını görmekteyiz.³³³

﴿أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرٍ أَوْ تَرْقَى فِي السَّمَاءِ وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّى تُنَزَّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَقْرُوهُ

قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيَ هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا﴾

“ ‘Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmedeğin sürece (göğe çıktığına da asla inanmayız.’ De ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben sadece beşer bir elçiyim.”³³⁴

Müelliflerin bir kısmı, (وَلَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ) ibâresinde geçen lâm harf-i cerrinin ‘İlsâk harfî (الْبَاءُ)’ mânasında kullanıldığı görüşündedirler.³³⁵

﴿وَأَمْرٌ لِأَنَّ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ﴾ “Bana Müslümanların ilki olman

emredildi.”³³⁶

³³¹ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 86.

³³² Bakara, 2/75.

³³³ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 86.

³³⁴ İsrâ, 17/93.

³³⁵ I'dîme, *Dirâsât*, II/445.

Müfessirlerin belirttiği görüşe göre âyet-i kerîmede altı çizili ifâdede geçen lâm harf-i cerri (الْبَاءُ) mânasında kullanılmıştır. Mânanın takdiri ise **وَ بِذَلِكَ أُمِرْتُ** şeklindedir.³³⁷

﴿وَجُودٌ بِؤْمِنٍ نَاعِمَةٌ لِّسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ. فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ﴾

“O gün bir takım yüzler vardır ki, mutludurlar; (dünyadaki) çabalarından hoşnut olmuşlardır, yüce bir cennettedirler.”³³⁸

Bu âyet-i kerîme incelendiğinde (لِسَعْيِهَا) kelimesinin başındaki lâm harf-i cerrinin (الْبَاءُ) mânasında kullanıldığı görülmektedir.³³⁹

1.2. Kur’ân-ı Kerîm Özelinde Nasb Eden Lâm

Kadîm dönem müelliflerinin bazılarına göre nasb eden lâm harfi, cuhûd lâmı (لَامُ الْجُهُودِ) olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.³⁴⁰ Bazı müellifler de bunlara ek olarak âkıbet-sonuç lâmı (لَامُ الصَّيْرُورَةِ)’nı ilâve etmişlerdir.³⁴¹

Modern dönem yazarlarının bir kısmı, nasb eden lâm harflerinin mastarlardan va mastar anlamlı fiillerden önce gelişinin de söz konusu olduğunu belirtmiştir.³⁴²

1.2.1. Cuhûd (İnkâr-Olumsuzluk) Lâmı (لَامُ الْجُهُودِ)

(لَمَ يَكُنْ) ve (مَا كَانَ) ile bunların çekiminden sonra gelen muzâri bir fiil başındaki lâma, ‘lâmu’l-cuhûd (inkâr lâmı)’ adı verilir. Lâm’ul-cuhûd (inkâr-olumsuzluk lâmı)’un

³³⁶ Zümer, 39/12.

³³⁷ Ahfeş, *Meâni’l-Kur’ân*, II/455.

³³⁸ Ğâşiye, 88/8-10.

³³⁹ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 86.

³⁴⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/344.

³⁴¹ Murâdî, *el-Cenâ’d-dânî*, s. 98.

³⁴² Akdağ, *Edatlar*, s. 356.

kendisinden sonra gelen muzâri fiili nasb etmesi gizli bir (أَنَّ) yardımı ile olur. Bu harf daha çok Kur’ân ve hadis gibi klasik metinlerde yoğun olarak kullanılmıştır.³⁴³

Nehhâs, lâmu’l-cuhûd’u ‘lâmu’n-nefy’ olarak isimlendirmiştir.³⁴⁴ Ferâhidî (ö. 175); lâmu’l-cuhûd’u, kelâmın başına gelerek olumsuzluk ifâde eden, bulunduğu ifâdeyi nasb eden esreli lâm olarak tanımlamış ve şu misâlleri vermiştir: (مَا كَانَ زَيْدٌ لِيَفْعَلَ ذَلِكَ)

“Zeyd, şunu yapacak değil.”, (وَمَا كُنْتَ لِتَخْرُجَ) “Evden çıkacak değilsin.”³⁴⁵

Lâm’ul-Cuhûd İle İlgili Misâl Cümleler:

(مَا كَانَتْ الْحُكُومَةُ لِتَقُومَ بِزِيَادَةٍ فِي رَوَاتِبِ الْمُوظَّفِينَ) “Hükümet, memur maaşlarına zam yapacak değil.”³⁴⁶

(تُبْتُ إِلَى اللَّهِ بَعْدَ هَذِهِ الْجَرِيمَةِ، لِأَنِّي لَمْ أَكُنْ لِأُصِرَّ عَلَيَّ خَطِيئَةَ ذَلِكَ!) “Bu suçtan sonra tövbe ettim, çünkü o hata üzerinde ısrar edecek değilim.”³⁴⁷

(لَيْسَ مِنَ الْمُحْتَمَلِ أَنْ يَأْخُذَ أَحْمَدُ الْقِلَادَةَ، فَلَمْ يَكُنْ لِيَسْرِقَ قِلَادَةَ أُخْتِهِ!) “Kolye’yi Ahmet’in almış olması mümkün değil. Zira kendi kız kardeşinin kolyesini çalacak değil ya!”³⁴⁸

(لَمْ يَكُنْ مُوسَى لِيَخَافَ أَبَاهُ! فَهُوَ يَعْرِفُ جَيِّدًا أَنَّ أَبَاهُ يُحِبُّهُ حُبًّا لَا حَدَّ لَهُ) “Musa, babasından korkacak değil. Çünkü babasının kendisini sınırsız şekilde sevdiğini gayet iyi biliyor.”³⁴⁹

(مَا كُنْتُ لِأَتْرِكَ الْمَدْرَسَةَ) “Okulu bırakmak istemezdim. Okulu bırakacak değilim.”³⁵⁰ Misâl âyet-i kerîmeler ve mealleri aşağıda verilerek bu âyet-i kerîmelerin tahlilleri yapılmaya çalışılmıştır.

³⁴³ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 723.

³⁴⁴ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 98.

³⁴⁵ Ferâhidî, el-Halîl b. Ahmed, *el-Cumel fi’n-nahv*, (thk. Fahrüddîn Kabâve), Müessesetü’r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut, 1405/1985, s. 203.

³⁴⁶ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 723.

³⁴⁷ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 724.

³⁴⁸ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 724.

³⁴⁹ Günday-Şahin, *a.g.e.*, s. 724.

³⁵⁰ Akdağ Hasan, *Edatlar*, s. 357.

﴿وَإِنْ كَانَ مَكْرَهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ﴾ “Halbuki onların hileleriyle dağlar yerinden

gidecek değildi.”³⁵¹

Bu âyet-i kerîmede geçen lâm harfinin, lâmu’l-cuhûd olup olmamamsıyla ilgili dilciler arasında ihtilâf söz konusudur. Müelliflerin bir kısmı buradaki lâm harfini lâmu’l-cuhûd olarak kabul etmemiştir. Bazı müellifler ise âyet-i kerîmedeki lâm harfinin, lâmu’l-cuhûd olduğunu zikretmiştir ve mânanın takdirinin ise مَا كَانَتْ الْجِبَالُ şeklinde olduğunu belirtmiştir.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا. إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا

أَبَدًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا﴾

“İnkâr edip zulmedenleri Allah asla bağışlayacak değildir. Onları başka bir yola iletecek de değildir. Ancak orada ebedî kalmak üzere cehennem onları yoluna (iletecektir). Bu da Allah’a çok kolaydır.”³⁵²

(لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ) ibâresinde bulunan muzâri fiilin başındaki lâm harfinin, (لَمْ يَكُنِ) ifâdesinden sonra geldiğinden dolayı cuhûd (inkâr-olumsuzluk) lâmı olarak kabul edilmektedir.³⁵³

﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾

“Halbuki sen onların içinde iken Allah, onlara azap edecek değildir. Ve onlar mağfiret dilerlerken de Allah onlara azap edici değildir.”³⁵⁴

Âyet-i kerîmedeki lâm harfi nefy (olumsuz) durumdaki (كَانَ-يَكُونُ) ve türevlerinden sonra gelen muzâri fiilin başında bulunması, ifâdedeki olumsuzluk mânasını pekiştirme fonksiyonuna sahip olması ve nasb etme işlevine sahip olduğundan dolayı cuhûd lâmı olarak değerlendirilmiştir.³⁵⁵

³⁵¹ İbrâhim, 14/46.

³⁵² Nisâ, 4/168.

³⁵³ Heravî, *Kitâbu’l-lâmât*, s. 129.

³⁵⁴ Enfâl, 8/33.

³⁵⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/344.

﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾

“Allah, onlara zulmetmiyor, asıl onlar kendilerine zulmediyorlardı.”³⁵⁶

Kanaatimizce, âyet-i kerîmede, (وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ) cümlesinde (لِيُظْلِمَهُمْ)

muzâri fiilinin başında bulunan lâm, (وَمَا كَانَ) ifâdesinden sonra geldiğinden dolayı lâmu'l-cuhûd'dur.

﴿...وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ

تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ﴾

“Allah, müminleri (şu) bulunduğunuz durumda bırakacak değildir. Sonunda murdarı temizden ayıracaktır.”³⁵⁷

Bazı müellifler, (وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ) cümlesinde (لِيُظْلِمَكُمْ) muzâri'

fiilinin başındaki lâm harfini (وَمَا كَانَ) ifâdesinden sonra geldiği için cuhûd (inkâr-olumsuzluk) lâmı olarak zikretmişlerdir.³⁵⁸

﴿قَالَ لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ﴾

“(İblis:) Ben kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim, dedi.”³⁵⁹

(لَمْ أَكُنْ) cümlesinde (لِيَظْلِمَهُمْ) ifâdesinin başındaki lâm (لَمْ أَكُنْ)

ifâdesinden sonra geldiğinden dolayı cuhûd lâmıdır. Kadîm dönem müellifleri de eserlerinde âyet-i kerîmede geçen lâmın cuhûd lâmı olduğunu beyan etmişlerdir.³⁶⁰

³⁵⁶ Ankebût, 29/40.

³⁵⁷ Âl-i İmrân, 3/179.

³⁵⁸ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 97.

³⁵⁹ Hicr, 15/33.

³⁶⁰ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 98.

1.2.2. Ta'lîl Lâmi (لَامُ التَّعْلِيلِ)

Lâm'ut-ta'lîl (لَامُ التَّعْلِيلِ), lâmu key 'لَامُ كَيْ' olarak da isimlendirilir.³⁶¹ Lâmu harfinin mastarlardan ve mastar anlamlı fiillerden önce gelişi vardır ki bu tür kullanılışında edata cerr harfi demekten başka ta'lîl (sebepl) edatı da denir. Çünkü bu tür kullanılışında, sonrası öncesine sebepl teşkil etmektedir. Bu türlerde kendisinden sonra gelen kelime fiil ise aralarında gizli veya açık bir 'أَنَّ' bulunur. Örnek:

(زُرْتُكَ لِشُكْرِمَنِي) "Bana ikrâm etmen için seni ziyaret ettim." Yâni, seni ziyaret etmemin sebebi, bana ikrâm etmendir. Burada (لِشُكْرِمَنِي) kelimesi لِكَيْ تُكْرِمَنِي mânasında kullanılmaktadır ve kelimenin aslı لِأَنَّ تُكْرِمَنِي şeklinde olup burada gizli bir أَنَّ'in ortaya çıkması caizdir.³⁶²

Murâdî, lâmu't-ta'lîli 'lâmu key (لَامُ كَيْ)' olarak adlandırmış ve şu misâli vermiştir: (جِئْتُكَ لِشُكْرِمَنِي) "Bana ikramda bulunman için sana geldim." Ardından da Basralı âlimlerin, lâmu't-ta'lîlin fiilin başına geldiği zaman fiili nasb ettiği görüşünde olduklarını zikretmişlerdir.³⁶³ Ta'lîl lâmina Kurân-ı Kerîm'den şu örnekler verilebilir:

﴿وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بِعَضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضِ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾

"(Münafıklar) inananlarla karşılaştıklarında 'İman ettik' derler. Birbirleriyle başbaşa kaldıkları vakit ise Allah'ın size açtıklarını (Tevrat'taki bilgileri), Rabbiniz katında sizin aleyhinize hüccet getirmeleri için mi onlara anlatıyorsunuz; bunları düşünemiyor musunuz? derler."³⁶⁴

³⁶¹ Murâdî, *el-Cenâ'd-dânî*, s. 105.

³⁶² İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Usmân b. Cinnî, *el-Luma 'fi'-arabiyyi*, (thk. Semih Ebû Muğlî), Dâru'l-Mecidlâvî, Ammân, 1988, s. 93.

³⁶³ Murâdî, *el-Cenâ'd-dânî*, s. 105.

³⁶⁴ Bakara, 2/76.

Dilciler, bu âyet-i kerîmede geçen (لِيَحْجُوكُمْ) kelimesinin başındaki lâm harfi

‘ta’lîl’ mânâsında kullanıldığını ifâde etmenin yararlı olacağını belirtmektedirler.³⁶⁵

﴿... وَحَيْثُمَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا

تَخْشَوْنَهُمْ وَاحْشَوْنِي وَلَا تَمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾

“Nerede olursanız olunuz, yüzünüzü o yana çevirin ki, aralarından haksızlık edenler (kuru inatçılar) müstesna, insanların aleyhinize (kullanabilecekleri) bir delili bulunmasın. Sakın onlardan korkmayın! Yalnız benden korkun. Böylece size olan nimetimi tamamlayım ki doğru yolu bulasınız.”³⁶⁶

(لِيَحْجُوكُمْ) ibâresinde (لِيَحْجُوكُمْ) ifâdesinin başındaki lâm, lâm-ı

ta’lîldir. Bu âyet-i kerîmeden de anlaşılacağı üzere, lâm-ı ta’lîl bazı durumlarda nefy muzâri fiilden önce gelebilir, fakat kendisi ile nefy edatı arasındaki (أَنْ) edatının izhârı söz konusu olur.³⁶⁷

﴿وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ﴾

“(İnsanları) Allah yolundan saptırmak için O’na ortaklar koştular. De ki: (İstediğiniz gibi) yaşayın! Çünkü dönüşünüz ateşedir.”³⁶⁸

(وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ) cümlesinde (لِيُضِلُّوا) ifâdesinin başında bulunan

lâm harfî ‘ta’lîl’ mânâsında kullanılmıştır. Müelliflerin çoğu da belirttiğimiz görüşü eserlerinde zikretmişlerdir.³⁶⁹

﴿فَوَسَّوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْءَاتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ

الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَينِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ﴾

³⁶⁵ Rummânî, *Meâni 'l-hurûf*, s. 28.

³⁶⁶ Bakara, 2/150.

³⁶⁷ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 96.

³⁶⁸ İbrâhim, 14/30.

³⁶⁹ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 95.

“Derken şeytan, birbirlerine kapalı ayıp yerlerini kendilerine göstermek için onlara vesvese verdi ve: Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî kalanlardan olursunuz diye yasakladı, dedi.”³⁷⁰

Bazı müellifler, (فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْآتِهِمَا) cümlesinde (لِيُبْدِيَ) ifâdesinin başındaki lââm harfinin ‘lâmu’t-ta’lîl’ olduğunu belirtmiştir.³⁷¹

﴿وَأْمُرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ﴾ “Bana Müslümanların ilki olman emrolundu.”³⁷²

Âyet-i kerîmede, (لَأَنْ أَكُونَ) ibâresinde bulunan lââm harfi, ‘lâmu’t-ta’lîl’ olup kendisi ile muzâri’ fiil arasında (أَنْ) edatı bulunmaktadır.³⁷³

﴿لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنْسَاءً كَثِيرًا﴾

“Biz, ölü toprağa can vermek, yarattığımız nice hayvanlara ve nice insanlara...”³⁷⁴

Zerkeşî, âyet-i kerîmede geçen lââm harfini, ‘lâmu’t-ta’lîl’ olarak değerlendirmektedir.³⁷⁵

﴿لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴾

“Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru bir yola iletir.”³⁷⁶

Zerkeşî, eserinde bazı müelliflerin, âyet-i kerîmede geçen lââm harfinin kâsem (yemin)’e cevap niteliğinde kullanıldığı görüşünde olduğunu belirtmekte ve şunları eklemektedir: müelliflerin bazılarına göre (لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ) ifâdesindeki mânanın takdiri

(لِيَغْفِرَنَّ لَكَ اللَّهُ) şeklinde olup ifâdenin başındaki lââmın esrelenmesi ve nûn’un hazf

³⁷⁰ A`râf, 7/20.

³⁷¹ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 95.

³⁷² Zümer, 39/12.

³⁷³ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 96.

³⁷⁴ Furkân, 25/49.

³⁷⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/346.

³⁷⁶ Fetih, 48/2.

olması (düşmesi) söz konusudur. Lâm harfi, ‘ta’lîl’ mânasında kullanılmamıştır. Çünkü ‘bağışlanma dilemenin sebebi fetih olmadığından ötürü’ ifâdenin takdiri فَتَحْنَا لَكَ لِكَيْ şeklinde olamaz.³⁷⁷

Bu âyet-i kerîmede geçen, (لِيَغْفِرَ) ifâdesinde mânanın takdiri (لِأَنْ يَغْفِرَ) şeklinde olup (يَغْفِرَ) kelimesinden önce gizli bir (أَنْ) bulunmaktadır.³⁷⁸ Dolayısıyla âyet-i kerîmede bulunan lâm, ta’lîl lâmıdır.

﴿وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا

يَعْمَلُونَ﴾

“Allah onları, yapmakta olduklarının en güzeli ile mükâfatlandırmak için küçük büyük yaptıkları her masraf, geçtikleri her vâdi mutkaka onların lehine yazılır.”³⁷⁹

Bu âyet-i kerîmedeki (لِيَجْزِيَهُمُ) ifadesinde bulunan lâm harfi ‘ta’lîl lâmı’ olarak kullanılmıştır. Kadîm dönem müelliflerinin bir kısmı da eserlerinde belirttiğimiz görüşü beyan etmişlerdir.³⁸⁰

﴿وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ

سَبِيلِكَ...﴾

“Musa dedi ki: Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun ve kavmine dünya hayatında zinet ve nice mallar verdin. Ey Rabbimiz! (Onlara bu nimetleri), insanları senin yolundan saptırsınlar ve elem verici cezayı görünceye kadar iman etmesinler, diye mi (verdin)?”³⁸¹

Âyet-i kerîmede (لِيُضِلُّوا) kelimesinin başındaki lâm harfi, ‘ta’lîl’ mânası içermektedir. Bazı dilciler, âyet-i kerîmede geçen (لِيُضِلُّوا) ifâdesindeki lâmı, lâmu’t-

³⁷⁷ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/348.

³⁷⁸ İbn Cinnî, *el-Luma ‘fi’l-arabiyyi*, s. 93.

³⁷⁹ Tevbe, 9/121.

³⁸⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/348.

³⁸¹ Yûnus, 10/88.

ta'lîl (lâm-u key) olarak kabul ederken, bir kısım dilciler ise buradaki lâmu, lâmu'ul-âkıbet olarak kabul etmektedir.³⁸²

1.2.3. 'Âkıbet-Sonuç (الصَّيْرُورَةُ)' Mânasına Gelen Lâm

Söz söylendikten sonra (sözün üzerine) gelen bu lâmu harfine, lâmu'ul-âkıbet ve lâmu'ul-meâl de denir.³⁸³ Fiilin başına geldiği zaman, fiili nasb eder.³⁸⁴ Basralı âlimler bunu; lâmu'l-âkıbet olarak isimlendirirken, Kûfeli âlimler ise lâmu's-sayrûrat olarak isimlendirmektedirler. Bazı müellifler eserlerinde, lâmu'l-âkıbet ile lâmu't-ta'lîl arasında i'rapta ihtilâf söz konusu olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda, Kur'ân-ı Kerîmde lâmu'l-âkıbetin kaç yerde geçtiğine dair farklı görüşler mevcuttur.³⁸⁵ Konu ile ilgili Kur'ân-ı Kerîm'den şu âyet-i kerîmeler misâl olarak verilebilir:

﴿فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ﴾

“Nihayet Firavun ailesi onu yitik çocuk olarak (nehirden) aldı. O, sonunda kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı. Şüphesiz Firavun ile Hâmâm ve askerleri yanlış yolda idiler.”³⁸⁶

Müellifler, bu âyet-i kerîmede geçen lâmu harfini, âkıbet-sonuç (sayrûrat) mânasında kullanılmıştır.³⁸⁷

﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا

وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْعَافِلُونَ﴾

“Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.”³⁸⁸

³⁸² Zerkeşi, *el-Burhân*, IV/348.

³⁸³ Murâdî, *el-Cene'd-dâni*, s. 98.

³⁸⁴ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 79.

³⁸⁵ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 96.

³⁸⁶ Kasas, 28/8.

³⁸⁷ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, s. 239.

³⁸⁸ A'râf, 7/179.

Fedîlî'ye göre âkıbet-sonuç mânasındaki lâm harfi isimlerin ve zamirlerin başında da kullanılabilir.³⁸⁹ Dolayısıyla yukarıdaki âyet-i kerîmede geçen (لِجَهَنَّمَ) kelimesinin başındaki lâm harfi ismin başında kullanılarak âyet-i kerîmeye âkıbet-sonuç mânası katmıştır.

﴿إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾

“Ancak Rabbinin merhamet ettikleri müstesnadır. Zaten Rabbin onları bunun için yarattı. Rabbinin, ‘Andolsun ki cehennemi tümüyle insanlar ve cinlerle dolduracağım’ sözyerini buldu.”³⁹⁰

Nahiv âlimleri, âyet-i kerîmede (لِذَلِكَ) işâret zamirinin başında bulunan lâm harfini, ‘lâmu'l- âkıbet’ olarak değerlendirmektedirler.³⁹¹

﴿وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ﴾

“Musa dedi ki: Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun ve kavmine dünya hayatında zinet ve nice mallar verdin. Ey Rabbimiz! (Onlara bu nimetleri), insanları senin yolundan saptırsınlar ve elem verici cezayı görünceye kadar iman etmesinler, diye mi (verdin)? Ey Rabbimiz! Onlarım-n allarını yok et, kalplerine sıkıntı ver (ki iman etsinler).”³⁹²

Âyet-i kerîme incelendiğinde (لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ) ibâresinde (لِيُضِلُّوا) ifâdesinin başında bulunan lâm, lâmu'l-âkıbettir.³⁹³

³⁸⁹ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 79

³⁹⁰ Hûd, 11/119.

³⁹¹ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 79

³⁹² Yûnus, 11/88.

³⁹³ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib*, s. 239.

1.3. Kur'ân-ı Kerîm Özelinde Cezm Eden Lâm

1.3.1.Cezmeden Lâm Harfi Emir Lâmı (لَامُ الْأَمْرِ)

Bu (lâm), emir lâmi olarak adlandırılan ve harekesi kesre olan bir harftir. Bu lâma aynı zamanda talep (istek) lâmi da denilir.³⁹⁴ Emir lâmi ile yapılan emre, emr-i gâib denir. Bu harf muzâri' fiilin zamanını, geniş zamandan emre çevirir ve son harfinin harekesini cezmeder. Emr-i gâib, 3. şahıstan bir işin yapılmasını istemektedir. Biraz sonra da göreceğimiz gibi altı siğası vardır. Bunlardan üçü erkekler üçü de kadınlar içindir. Emri hazırın aksine bunların 1. şahısları da kullanılabilir. Bu durumda kip sayısı sekize çıkar. Emrin bu türlerinin meçhulleri de kullanılabilir.³⁹⁵

Emr-i Gâib Çekim Örneği:			
E.	لِيَكْتُبْ: Yazsın.	لِيَكْتُبَا: İkisi yazsın.	لِيَكْتُبُوا: Yazsınlar.
K.	لَتَكْتُبْ: Yazsın.	لَتَكْتُبَا: İkisi yazsın.	لَيَكْتُبَنَّ: Yazsınlar.
Ortak.	لَا أَكْتُبْ: Yazayım.	لَنَكْتُبْ: Yazalım.	لَنَكْتُبَنَّ: Yazalım.

Emr-i Gâibin Meçhûlune Çekim Örneği:			
E.	لِيَكْتُبْ: Yazılısın.	لِيَكْتُبَا: İkisi yazılısın.	لِيَكْتُبُوا: Yazılısınlar.
K.	لَتَكْتُبْ: Yazılısın.	لَتَكْتُبَا: İkisi yazılısın.	لَيَكْتُبَنَّ: Yazılısınlar.
Ortak	لَا أَكْتُبْ: Yazılayım.	لَنَكْتُبْ: Yazılalım.	لَنَكْتُبَنَّ: Yazılalım.

³⁹⁴ Murâdî, *el-Cenâ'd-dânî*, s. 110.

³⁹⁵ Akdağ, *Arap Dili Dil Bilgisi*, s. 86.

Yukarıdaki çekimde de görüldüğü gibi bu emir şeklinin de belli bir sığası yoktur. Konunun başında da işaret ettiğimiz gibi adına emir lââmı denen ve daima kesre olan bir harf ile muzâri' fiilin 3. şahsından yararlanılarak oluşturulmuştur.³⁹⁶ Misâller:

(لَيْتُمْ كُلُّ بَوَاجِبِهِ) ” Herkes görevini yapsın.”³⁹⁷, (لَسْتَقِ اللّٰهَ) “Allah’tan korksun.”³⁹⁸,

(لِنَلْعَبْ) “Öğretmenlerin tavsiyesini dinle (dinleyesin)!”³⁹⁹, (لَتَسْتَمِعَ اِلَى نَصِيحَةِ الْاَسَاتِذَةِ)

(لِيُوَدَّ كُلُّ مِنْكُمْ وَاِجِبَهُ!) “Sizden her

biriniz vazifesini yapsın!”⁴⁰¹

Bu edât, çok nadir olarak mütekellim ve muhatap fiillerin önünde kullanılır.

Örnek: (فُؤُمُوا فَلْأَصَلِّ لَكُمْ) “Kalkın! Ben, size namazı kıldırayım.”⁴⁰²

Emir lââmı, başta olduğu zaman daima esreli olarak gelmektedir. Fakat emir lââmından önce وَ و لِيَذْهَبَ عَمْرُو ve ثُمَّ ف, gelirse, emir lââmı sâkin olur. Şöyle ki

dediğimiz zaman emir lââmının وَ ile birlikte kullanıldığı için esrelenmediğini

görmekteyiz.⁴⁰³ Örneğin: (فَلْيَصْدُقْ فِي حَدِيثِهِ) “Meselesinde gerçekçi olsun.”⁴⁰⁴

Basralı âlimlerin zikrettiği görüşe göre ise emir lââmından önce وَ ف, geldiği zaman emir lââmı, kesinlikle esreli okunmalıdır. Basralı âlimler bu görüşlerini şu misâli vererek belirtmektedirler: (ثُمَّ لِيَخْرُجَ عَمْرُو) “Sonra Ömer çıksın.”⁴⁰⁵

Misâl âyet-i kerîmeler ve mealleri aşağıda verilerek bu âyet-i kerîmelerin tahlilleri yapılmaya çalışılmıştır.

³⁹⁶ Akdağ, *Arap Dili Dil Bilgisi*, s. 86-87.

³⁹⁷ Abbâs, *el-Belâğa*, s. 238.

³⁹⁸ Abbâs, *el-Belâğa*, s. 149.

³⁹⁹ Günday-Şener, *a.g.e.*, s. 104.

⁴⁰⁰ Günday-Şener, *a.g.e.*, s. 104.

⁴⁰¹ Cârîm, Ali ve Mustafa Emin, *el-Belâgatü'l-vâziha*, Dâr'ul-Meârif, Mısır, 1959, s. 97; Bolelli, Nusrettin, *Belâgat Beyân-Meânî-Bedî'İlimleri Arap Edebiyatı*, Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 253.

⁴⁰² Bolelli, *Arapça Dil Bilgisi*, s. 368-369.

⁴⁰³ Ferâhîdî, *el-Cumel fi'n-nahv*, s. 250.

⁴⁰⁴ Kırkız, Mustafa ve Ousama Ekhtiar, *Mudhalu ile'n-nehvi'l-arabiyyi*, Vamede Ofset Matbaacılık, Van, 2015, s. 366.

⁴⁰⁵ Rummânî, *Meânî'l-hurûf*, s. 35.

﴿... فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

“Öyle ise sizden Ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun. Kim o anda hasta veya yolcu olursa (tutamadığı günler sayısınca) başka günlerde kaza etsin. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bütün bunlar, sayıyı tamamlamanız ve size doğru yolu göstermesine karşılık, Allah’ı tazim etmeniz, şükretmeniz içindir.”⁴⁰⁶

Âyet-i kerîmeyi incelediğimizde (فَلْيَصُمْهُ) fiilinde bulunan emir lâmından önce atıf fâ’sı geldiği için emir lâmı, sâkin okunur. (وَلِتُكَبِّرُوا) ve (وَلِتُكْمِلُوا) fiillerinde de bulunan emir lâmından önce atıf vâv’ı geldiği için emir lâmı, sâkin okunur.

﴿فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴾ “O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar.”⁴⁰⁷

Âyet-i kerîmede (فَلْيَسْتَجِيبُوا) fiilinde bulunan emir lâmından önce atıf fâ’sı geldiğinden dolayı emir lâmı, sâkin okunur.⁴⁰⁸

﴿وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلِيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلِيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسَ مِنْهُ شَيْئًا﴾

“Bir kâtip onu aranızda adaletle yazsın. Hiçbir kâtip Allah’ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın; (her şeyi olduğu gibi) yazsın. Üzerinde hak olan kimse (borçlu) da yazdırmassın. Rabbinden korksun ve borcunu asla eksik yazdırmassın.”⁴⁰⁹

Bu âyette (فَلْيَكْتُبْ) kelimesindeki emir lâmı, atıf fâ’sından sonra geldiğinden dolayı sâkin olarak gelmiştir.⁴¹⁰

﴿قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًّا...﴾ “De ki: Kim sapıklıkta ise çok merhametli olan Allah ona mühlet versin!”⁴¹¹

⁴⁰⁶ Bakara, 2/185.

⁴⁰⁷ Bakara, 2/186.

⁴⁰⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, 4/349.

⁴⁰⁹ Bakara, 2/282.

⁴¹⁰ Cermî, *Mu’cemu ulûmi’l-Kur’ân*, s. 232.

Zerkeşî'ye göre emir lââmı, cümlede bulunduğu konuma göre birçok mânada kullanılmaktadır. O'nun, eserinde zikrettiği görüşe göre âyet-i kerîmedeki (فَلْيَمْدُدْ) fiilinde bulunan lââm, emir lââmıdır ve haber mânasında kullanılmıştır.⁴¹²

﴿وَنَادُوا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَا كُنْتُمْ﴾

“Ey Mâlik! Rabbim bizim işimizi bitirsin! diye seslenirler. Mâlik de: Siz böyle kalacaksınız! der.”⁴¹³

Bazı müfessirler, (لِيَقْضِ) fiilinde bulunan lââmın emir lââmı olduğunu ve buradaki emir lââmının âyet-i kerîmeye ‘duâ’ mânası kattığını belirtmektedirler.⁴¹⁴

﴿لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا

سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا﴾

“Rızkı daralmış bulunan da Allah’ın kendisine verdiği kadarından nafaka ödesin.”⁴¹⁵

Âyet-i kerîmede geçen (لِيُنْفِقْ) ifadesindeki lââm, emir lââmı olarak kullanılmıştır.⁴¹⁶

﴿ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾

“Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve o Eski Ev’i (Kâbe’yi) tavaf etsinler.”⁴¹⁷

Âyet-i kerîmede (ثُمَّ لِيَقْضُوا) ifadesinde bulunan emir lââmı, kendisinden önce (ثُمَّ) geldiği için⁴¹⁸ (وَلْيَطَّوَّفُوا) fiilinde bulunan emir lââmı, kendisinden önce atf vâv’ı geldiği için sâkin okunur.

⁴¹¹ Meryem, 19/75.

⁴¹² Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/350.

⁴¹³ Zuhruf, 43/77.

⁴¹⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/350.

⁴¹⁵ Talâk, 65/7.

⁴¹⁶ Suyûtî, Celâluddin ‘Abdurrahmân b.Ebi Bekr, *el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’ân*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 2002, I/533.

⁴¹⁷ Hac, 22/29.

⁴¹⁸ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/349.

﴿... قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَيْسْتُمْ فَاذْعَبُوا أَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا

فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا﴾

“Şöyle dediler: ‘Rabbiniz, kaldığınız müddeti daha iyi bilir. Şimdi siz, içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin de, baksın, (şehrin) hangi yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsin; ayrıca, nâzik davransın (gizli hareket etsin) ve sakın sizi kimseye sezdirmesin.’ ”⁴¹⁹

Âyet-i kerîmede bulunan (فَلْيَنْظُرْ) ve (فَلْيَأْتِكُمْ) fiillerindeki emir lâmından önce atıf fâ’sı geldiği için emir lâmı sâkin okunur. (لْيَتَلَطَّفْ) fiilinde de bulunan emir lâmından önce atıf vâv’ı geldiği için emir lâmı sâkin okunur.

﴿وَقَالَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ

سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَعِثُّوا يُعَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ...﴾

“Ve de ki: Hak Rabbinizdedir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Biz, zalimlere öyle bir cehennem hazırдық ki, onun duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) imdat dileyecek olsalar imdatlarına, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir.”⁴²⁰

Âyet-i kerîmede (فَلْيُؤْمِنْ) ve (فَلْيُكْفُرْ) fiillerinde bulunan emir lâmı, kendilerinden önce atıf fâ’sı geldiğinden dolayı sâkin okunmaktadır.⁴²¹ Ayrıca, emir lâmı âyet-i kerîmede ‘tehdit’ mânasında kullanılmıştır.⁴²²

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ﴾

“Kâfirler, iman edenlere: Bizim yolumuza uyun, sizin günahlarınızı biz yüklenelim, derler.”⁴²³

Zerkeşî’ye göre âyet-i kerîmede (وَلْنَحْمِلْ) ifâdesindeki emir lâmı, mükellefin kendine emretmesi mânasında kullanılmıştır.⁴²⁴ Rummânî de eserinde, Zerkeşî ile aynı

⁴¹⁹ Kehf, 18/19.

⁴²⁰ Kehf, 18/29.

⁴²¹ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/349.

⁴²² Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/350.

⁴²³ Ankebût, 29/12.

görüşü zikretmiştir.⁴²⁵ Ayrıca, kanaatimizce (وَلْنَحْمِلْ) fiilinde bulunan emir lââmı, kendisinden önce atıf vâv'ı geldiği için sâkin okunmaktadır.

﴿وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَلِيَعْفُوا وَلِيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

“İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine yemin etmesinler; bağışlasınlar; feragat göstereyin. Allah’ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok bağışlayandır, çok merhametlidir.”⁴²⁶

Bu âyet-i kerîmeye baktığımızda (وَلِيَعْفُوا) tâbirinin başında atıf vâv'ı bulunduğu için emir lââmının sâkin olarak geldiğini görmekteyiz. Aynı şekilde (وَلِيَصْفَحُوا) tâbirinde de bu durum aynı şekilde geçerlidir.⁴²⁷

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ

مَرَّاتٍ...﴾

“Ey mü’minler! Ellerinizin altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce, öğleyin soyduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden üç defa izin istesinler.”⁴²⁸

Bu âyet-i kerîmedeki (لِيَسْتَأْذِنَكُمْ) fiilinin başında bulunan lââm, lââm’ul-emr’dir.⁴²⁹

Burada bulunan lââm’ul-emr ile gâib şahıslara yönelik bir emretme söz konusudur.

﴿إِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمْ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ

وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾

⁴²⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/350.

⁴²⁵ Rummânî, *Meâni'l-hurûf*, s. 35.

⁴²⁶ Nûr, 24/22.

⁴²⁷ Cermî, *Mu'cemu ulûmi'l-Kur'ân*, s. 232.

⁴²⁸ Nûr, 24/58.

⁴²⁹ Zerkeşî, *el-Burhân*, IV/349.

“Çocuklarınız ergenlik çağına girdiklerinde, kendilerinden öncekiler (büyükleri) izin istedikleri gibi onlar da izin istesinler. İşte Allah, âyetlerini size böyle açıklar, Allah alîmdir, hakîmdir.”⁴³⁰

Âyet-i kerîmeye baktığımızda (فَلْيَسْتَأْذِنُوا) fiilinde bulunan emir lââmı, kendisinden önce atıf fâ’sı geldiği için sâkin okunur.

Aşağıdaki âyet-i kerîmede yer alan lââm harfî, yukarıdaki âyet-i kerîmeler için yapılan incelemeler kapsamındadır.

﴿ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ﴾

“Sonra da (ayağını yerden) kessin! Şimdi bu kimse baksın! Acaba hilesi (bu yaptığı), öfke duyduğu şeyi (Allah’ın Peygamber’e yardımını) gerçekten engelleyecek mi?”⁴³¹

Bazen emir lââmı hafzedilebilir:

﴿قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً﴾

“İman eden kullarıma söyle: Namazlarını dosdoğru kılınlar, kendilerine verdiğimiz rızıklardan (Allah için) gizli açık harcasınlar.”⁴³²

Bu âyet-i kerîmedeki ibârelerin aslı لِيُقِيمُوا ve لِيُنْفِقُوا şeklinde⁴³³ olup emir lâamları hafzedilmiştir.

⁴³⁰ Nûr, 24/59.

⁴³¹ Hac, 22/15.

⁴³² İbrâhim, 14/31.

⁴³³ Bolelli, *Arapça Dilbilgisi*, s. 369.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUR'ÂN-I KERİM ÖZELİNDE ÂMİL OLMAYAN LÂM ÇEŞİTLERİ

Bu lâmu'nun görevi cümleyi vurgulamak olup, başka bir görevi bulunmamaktadır. Bilindiği gibi zâid cerr harflerinin müteallık olması.⁴³⁴ Âmil olmayan zâid lâmu harfi, lâmu'l-'ibtidâiyye (başlangıç)' (لَامُ الْإِبْتِدَاءِ), lâmu'l-muzahleka (لَامُ الْمُرْحَلَةِ), lâmu'l-cevâp (لَامُ الْجَوَابِ), lâmu'l-'farika (ayirt edici)' (لَامُ الْفَارِقَةِ), lâmu'l-muvette (لَامُ الْمُوَطَّئَةِ) ve lâmu'l-bu'd (لَامُ الْبُعْدِ) olmak üzere altı kısma ayrılmaktadır:

2.1. Lâmu'l-'İbtidâiyye (Başlangıç)' (لَامُ الْإِبْتِدَاءِ)

İbtidâ (başlangıç) lâmu, sözün başında kullanıldığından dolayı başlangıç harfi olarak da isimlendirilmektedir. Bulduğu cümlelerin mânasını pekiştirmek için kullanılır. Başlangıç lâmu'nun i'râbı için de 'Fetha üzere mebni olup iraptan mahalli yoktur.' diyebiliriz. Başlangıç lâmu âmil konumunda olmayıp şu şekillerde gelir:⁴³⁵

a) Mübtedâ, haberin önüne geçtiği zaman. Örnekler:

﴿لَأَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللَّهِ﴾ “Onların içlerinde size karşı duydukları

korku, Allah'a olan korkularından daha şiddetlidir.”⁴³⁶ Bu misâlde (لَأَنْتُمْ) ibâresinin

başındaki (لَ) haberin önüne geçen mübtedânın başında bulunduğundan dolayı

ibtidâiyye (başlangıç) lâmu'dur.

﴿وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى﴾ “Pek yakında Rabbin sana verecek de hoşnut

olacaksın.”⁴³⁷ Bu âyet-i kerîmede (سَوْفَ)'den önce gizli bir (أَنْتَ) vardır. Mânanın

takdiri ﴿وَلَأَنْتَ سَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى﴾ şeklindedir. Bu âyet-i kerîmeden de anlaşılacağı

⁴³⁴ Akdağ, *Edatlar*, s. 356.

⁴³⁵ Âsî, *el-Mu'cemu'l-mufassal*, II/1038.

⁴³⁶ Haşr, 59/13.

⁴³⁷ Duhâ, 93/5.

gibi mübtedânın gizliliği söz konusu olduğunda ibtidâiyye (başlangıç) lâmi kullanılabilir.⁴³⁸ Şairin şu beyti de bu duruma misâl teşkil etmektedir:

(أُمُّ الْحَلَيْسِ لَعَجُوزٌ, شَهْرَبَةٌ) “Ümmü’l-Huleys oldukça yaşlı bir kadındır.”⁴³⁹

b) Haber, mübtedânın önüne geçtiği zaman. Örnek: (لَذَكِّي خَالِدٌ) “Muhakkak ki Halit zekidir.”⁴⁴⁰

c) Muzâri fiilin başına gelir. Örnekler:

(بَابَالَارِي) “(Babalari) قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنَّ تَذَهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ”

dedi ki: Onu götürmeniz beni mutlaka üzer. Siz ondan habersizken onu bir kurdun yemesinden korkarım.”⁴⁴¹,

Buradaki muzâri fiillerin başındaki lâm harfinin fethalı oluşu bu duruma mahsus kılınmıştır.⁴⁴²

d) ‘لَيْسَ’ nin dışındaki câmid mâzi fiilden önce. Örnek: (لَيْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ)

“Yaptıkları ne kadar kötüdür.”⁴⁴³

e) ‘قَدْ’ in başında kullanılır. Örnek:

(لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِّلسَّائِلِينَ) “Andolsun ki Yusuf ve kardeşlerinde,

(almak) isteyenler için ibretler vardır.”⁴⁴⁴

2.2. Lâmu’l-Muzahleka (لَامُ الْمَرْحَلَةِ)

Muzahleka lâm-ı, ibtidâ (başlangıç) lâminin aynısıdır. İsim cümlesinin başında gelmesi gereken bu lâm, cümlenin başına ‘إِنَّ’ gelmesi halinde, ‘إِنَّ’ nin haberine geçer.

Bundan dolayı, yerinden kaydırılmış anlamında buna ‘muzahleka lâmi’ denir. Yâni,

⁴³⁸ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, s. 256.

⁴³⁹ Murâdî, *el-Cenâ’d-dânî fi hurûfi’l-meânî*, s. 128.

⁴⁴⁰ Âsî, *el-Mu’cemu’l-Mufassal*, II/1038.

⁴⁴¹ Yûsuf, 12/13.

⁴⁴² Âsî, *el-Mu’cemu’l-mufassal*, II/1038.

⁴⁴³ Mâide, 5/62

⁴⁴⁴ Yûsuf, 12/7

yukarıdaki ibtidâiyye lâmi ‘**إِنَّ**’ cümleye geldikten sonra hem yeri hem adı değişir.⁴⁴⁵

Muzahleka lâmindaki ‘**ل**’ te’kid harfidir. Aynı zamanda irap’ta mahalli olmayıp fetha üzere mebnîdir. ‘**إِنَّ**’ nin ismi, haberinden sonra gelmesi halinde bu lâm, isme de geçebilir.⁴⁴⁶ Misâller:

(**لَقَادِرٌ**) “Şüphesiz ki Allah’ın her şeye gücü yeter.” Bu misâldeki (**إِنَّ اللَّهَ لَقَادِرٌ**)

ibaresinin başındaki lâm, ‘lâm’ul-muzahleka’dır.⁴⁴⁷, (**إِنَّ مُحَمَّدًا لَرَسُولٌ** الله)

“Şüphesiz ki Muhammed (s.a.v) Allah’ın resûlüdür.” Burada (**لَرَسُولٌ**) kelimesindeki lâm, ‘lâmu’l-

muzahleka’dır ve i’rapta mahalli olmayıp fetha üzere mebnîdir.⁴⁴⁸ Aşağıdaki misâllerde de aynı durum söz konusu olduğundan dolayı ayrıca tafsîlâta girmiyoruz.

(**إِنَّكَ لَوَطْنَكَ تَحْتَرِمُ**) “Şüphesiz ki hak, desteklenendir.”, (**إِنَّ الْحَقَّ لَمَنْصُورٌ**)

“Şüphesiz ki sen, vatanına hürmet edersin.”⁴⁴⁹, ﴿**إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً**﴾ “Bunda elbette ibret vardır.”⁴⁵⁰,

﴿**إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ**﴾ “Şüphesiz Rabbin, gözetlemedir.”⁴⁵¹, ﴿**إِنَّ رَبَّكَ لَبَلَمُرْصَادٍ**﴾

“Şüphesiz ki (İsâ hakkında söylenenler), doğru haberlerdir.”⁴⁵²

2.3. Lâmu’l-Cevâp (لَامُ الْجَوَابِ)

Lâm’ul-cevâb, i’rapta mahalli olmayıp fetha üzere mebnî olan bir harftir.⁴⁵³ Üç kısma ayrılır:⁴⁵⁴

⁴⁴⁵ Akdağ, *Edatlar*, s. 358.

⁴⁴⁶ Akdağ, *Edatlar*, s. 358.

⁴⁴⁷ Bolelli, *Arapça Dilbilgisi*, s. 704.

⁴⁴⁸ Âsî, *el-Mu’cemu’l-mufassal*, II/1039.

⁴⁴⁹ Âsî, *el-Mu’cemu’l-mufassal*, II/1039.

⁴⁵⁰ Âl-i İmrân, 3/13.

⁴⁵¹ Fecr, 89/14.

⁴⁵² Âl-i İmrân, 3/62.

⁴⁵³ Âsî, *el-Mu’cemu’l-mufassal*, II/1039.

⁴⁵⁴ İbn Hişam, *Muğni’l-lebib*, s. 262.

a) 'لَوْ' şart edatının cevabının başında yer alır. Bu bahsi bir örnek üzerinde inceleyecek olursak; (لَوْ جِئْتَ لَأَكْرَمْتُكَ) "Gelseydin sana muhakkak ikramda bulunurdum."⁴⁵⁵, (لَأَكْرَمْتُكَ) kelimesi 'لَوْ' şart edatının cevâbı olup, bu kelimenin başında bulunan mensûp lâm ise lâm'ul-cevaptır. Örnekler:

﴿لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا﴾ "Eğer onlar birbirlerinden ayrılmış olsalardı elbette onlardan inkâr edenleri elemli bir azaba çarptırırđık."⁴⁵⁶

﴿لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا﴾ "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti."⁴⁵⁷

﴿يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ﴾ "Zayıf sayılanlar, büyüklük taslayanlara: Siz olmasaydınız, elbette biz inanan insanlar olurduk, derler."⁴⁵⁸

b) 'لَوْلَا' şart edatının cevabının başında yer alır. Bu bahsi bir örnek üzerinde inceleyecek olursak;

﴿وَلَوْلَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ﴾ "Eğer Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerleriyle savması olmasaydı elbette yeryüzü altüst olurdu."⁴⁵⁹ (لَفَسَدَتِ)

kelimesi 'لَوْلَا' şart edatının cevâbı olup, bu kelimenin başında bulunan mensûp lâm ise lâm'ul-cevaptır. Örnekler:

(لَوْلَا الْأُمُّ لَأَنْقَرَضَ الْحَنَانُ) "Eğer anne olmasaydı elbette merhameti de olmazdı."⁴⁶⁰

(لَوْلَا عَلِيٌّ لَمَا نَجَحَ خَالِدٌ) "Ali olmasaydı Halit başaramazdı."⁴⁶¹

⁴⁵⁵ Âsî, el-Mu'cemu'l-mufassâl, II/1039.

⁴⁵⁶ Fetih, 48/25.

⁴⁵⁷ Enbiyâ, 21/22.

⁴⁵⁸ Sebe', 34/31.

⁴⁵⁹ Bakara, 2/251.

⁴⁶⁰ Âsî, el-Mu'cemu'l-mufassâl, II/1039.

c) Kasemin cevabından önce lâm'ul-cevap (لَامُ الْجَوَابِ) kullanılır. Örnek:

(أُقْسِمُ بِاللَّهِ لَأَذْهَبَنَّ) “Mutlaka gideceğime Cenab-ı Allah’ yemin ederim.” Bu tür

cümlelerden bazen ‘yemin ederim’ anlamındaki (أُقْسِمُ) fiili hazfedilerek cümle, بِاللَّهِ

(لَأَذْهَبَنَّ) şeklinde kalır.⁴⁶²

Aynı şekilde yemin vâvının cevâbından önce de lâm'ul-cevap kullanılır. Örnek:

(وَوَشَرَّفَكَ لِأَسَاعِدَنَّ الْمُحْتَاجَ) “Muhtaca yardım edeceğime şerefîm üzerine yemin

ederim.” Bu örnekte ‘و’ kasemdir, fetha üzere mebnî olup i’rapta mahalli yoktur.

(شَرَّفَكَ) hazfedilmiş kasemin fiili ile muteallık bir isim olup açık kesre ile mecrûrdur.⁴⁶³

(لَأَسَاعِدَنَّ) kelimesinin başındaki lâm ise lâm'ul- cevâptır. Örnekler:

﴿وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ﴾ “Allah’a yemin ederim ki, siz ayrılıp

gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım.”⁴⁶⁴

﴿قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آتَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ﴾ “(Kardeşleri) dediler ki: Allah’a

andolsun, hakikaten Allah seni bize üstün kılmış. Gerçekten biz hataya düşmüşüz.”⁴⁶⁵

﴿لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ... لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ﴾ “Bu beldeye... yemin ederim ki

biz insanı (yüzyüze geleceği nice) zorluklar içinde yarattık.”⁴⁶⁶

d) Bazen de hem fiil hem yemin edilen isim edatla birlikte hazfedilerek cümle,

(لَقَدْ جَاءَ الرَّبِيعُ) şeklinde kalır. Hazfedilmeden önce cümle, أُقْسِمُ بِاللَّهِ لَقَدْ جَاءَ الرَّبِيعُ

şeklindeydi.⁴⁶⁷

⁴⁶¹ Akdağ, *Edatlar*, s. 359.

⁴⁶² Akdağ, *Edatlar*, s. 359.

⁴⁶³ Âsî, *el-Mu'cemu'l-mufassâl*, II/1039.

⁴⁶⁴ Enbiyâ, 21/57.

⁴⁶⁵ Yûsuf, 12/91.

⁴⁶⁶ Beled, 90/1-4.

⁴⁶⁷ Akdağ, *Edatlar*, s. 359.

2.4. Lâmu'l-'Farika (Ayırt Edici Lâm) (لَامُ الْفَارِقَةِ)

Lâm'ul-farika (لَامُ الْفَارِقَةِ); 'اِنَّ' den hafifletilen 'اِنَّ' in, diğerk 'اِنَّ' lere benzememesi için 'اِنَّ' nin haberine getirilen lâmdır. Onun için de adına fârika denmiştir. Örnek: (اِنَّ خَالِدًا لِمَسَافِرٍ) “Şüphesiz ki Halit, misafirdir.”⁴⁶⁸ Lâmu'l-fârikaya şu âyet-i kerîme misâl verilebilir:

﴿وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ﴾

“Bu, Allah'ın hidayet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelir.”⁴⁶⁹

Bu âyet-i kerîmeyi incelediğimizde (لَكَبِيرَةً) ifâdesinin, 'اِنَّ' den hafifletilen 'اِنَّ' in haberi olduğundan dolayı başındaki lâmin lâmu'l-fârika olduğunu tespit ettik.

2.5. Lâmu'l-Muvettie (لَامُ الْمُوْطِئَةِ)

Şart edatlarının, -özellikle (اِنَّ) gibi şart edatının başına bitişen lâm harfine lâmu'l-muvettie denir. Ayrıca bu, müellifler tarafından lâmu'l-mü'zine olarak isimlendirilmiştir.⁴⁷⁰ Bu lâm harfine bu isimlerin verilmesindeki temel sebep, bunların cümledeki cevâbı, yemine hazırlamış olmasından kaynaklanmaktadır.⁴⁷¹ Misâl:

﴿لَئِنْ أَخْرَجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُولُنَّ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا

يُنصُرُونَ﴾

“Andolsun, eğer onlar çıkarılırsalar, nlarla beraber çıkmazlar; savaşa tutuşmuş olsalar, onlara yardım etmezler; yardım etseler bile arkalarını dönüp kaçarlar.”⁴⁷²

⁴⁶⁸ Akdağ, *Edatlar*, s. 358.

⁴⁶⁹ Bakara, 2/143.

⁴⁷⁰ Kirmânî, *Muhtasaru muğni'l-lebîb*, s. 166-167.

⁴⁷¹ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 110.

⁴⁷² Haşr, 59/12.

Fedîlî, bu âyeti kerîmede lâmu'l-muvettie'nin şart edatı 'اِنْ' in başında geldiğini ve çoğunlukla da lâmu'l-muvettie'nin âyet-i kerîmede olduğu gibi 'اِنْ' şart edatının başına geldiğini görüşünü de eklemiştir.⁴⁷³

Lâmu'l-muvettie'nin (مَتِي) ve (اِنْ) gibi diğer şart edatları ile de kullanımı söz konusudur.⁴⁷⁴

Bazı durumlarda da lâmu'l-muettie'nin hazfî söz konusudur. Şu âyet-i kerîmeler bunun apaçık delilidir:

﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ

الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾

“Andolsun ‘Allah, üçün üçüncüsüdür’ diyenler de kâfir olmuşlardır. Hâlbuki bir tek Allah’tan başka hiçbir tanrı yoktur. Eğer diye geldiklerinden vazgeçmezlerse, içlerinden kâfir olanlara aci bir azap isabet edecektir.”⁴⁷⁵

Âyet-i kerîmede, (اِنْ) şart edatının başında bulunması gereken lâmu'l-muvettie'nin hazfî söz konusudur. Mâna لَانَ şeklinde takdir edilir.⁴⁷⁶

﴿... وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لِيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَآئِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ﴾

“Gerçekten şeytanlar dostlarına, sizinle mücadele etmeleri için telkinde bulunurlar. Eğer onlara utarsanız şüphesiz siz de Allah’a ortak koşanlar olursunuz.”⁴⁷⁷

(وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ) cümlesinde (اِنْ) şart edatında lâmu'l-muvettie'nin

hazfî söz konusudur.⁴⁷⁸ Mânanın takdiri لَانَ şeklindedir.⁴⁷⁹

⁴⁷³ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 110.

⁴⁷⁴ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 111.

⁴⁷⁵ Mâide, 5/73.

⁴⁷⁶ Fedîlî, *el-Lâmât*, s. 111.

⁴⁷⁷ En'âm, 6/121.

⁴⁷⁸ Kirmânî, *el-Mu'cemu'l-mufassâl*, s. 168.

⁴⁷⁹ Kirmânî, *el-Mu'cemu'l-mufassâl*, s. 168.

2.6. Lâmu'l-Bu'd (لَامُ الْبُعْدِ)

İşâret isimlerinden olan, işâret isimlerine uzaklık mânası katan yâhut uzaklığı pekiştirme görevi ifâde eden lâma 'lâmu'l-bu'd' denir.⁴⁸⁰ Bazı eserlerde lâmu'l-bu'd için, lâmu't-teksîr (لَامُ التَّكْسِيرِ)⁴⁸¹ ve lâmu't-teb'îd (لَامُ التَّبْعِيدِ)⁴⁸² ifâdeleri de kullanılmaktadır.

İbn Hişâm, lâmu'l-bu'd ile ilgili (ذَلِكَ) ve (تِلْكَ) misâllerini vermiştir. Ve lâmu'l-bu'd'un aslının, (تِلْكَ) misâlinde olduğu gibi sâkin olduğunu belirtmiştir. (ذَلِكَ) misâlinde ise burdaki lâmin aslında sâkin iken, iki sâkin lâm yanyana bulunduğundan dolayı lâmu'l-bu'dun harekesinin esreli olduğunu belirtmiştir. Fakat İbn Hişâm eserinde lâmu'l-bu'd ile ilgili Kur'ân-ı Kerîm'den herhangi bir misâl vermemiştir.⁴⁸³ Ancak açıklamalarından anlaşılacağı üzere, işâret isimleri bünyesinde bulunan tüm lâmlar, lâmu'l-bu'd olarak kabul edildiğinden ötürü Kur'ân-ı Kerîm'de konuyla ilgili çokça âyet-i kerîme bulunmaktadır. Kanaatimizce İbn Hişâm bundan dolayı eserinde, âyet-i kerîmelere yer vermemiştir. Dolayısıyla biz de aşağıdaki iki âyet-i kerîmeyi lâmu'l-bu'da misâl vermekle yetineceğiz.

﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾

“O Kitap (Kur'ân); asla onda şüphesiz yoktur. O, müttakiler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir.”⁴⁸⁴

﴿وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنتُمْ

صَادِقِينَ﴾

“(Ehl-i kitap:) Yahudiler yahut Hristiyanlar hariç hiç kimse cennete giremeyecek, dediler. Bu onların kuruntusudur. Sen de onlara: Eğer sahiden doğru söylüyorsanız delilinizi getirin, de.”⁴⁸⁵

⁴⁸⁰ Zeccâcî, *Kitâbu'l-lâmât*, s. 34.

⁴⁸¹ Ya'kûb, Emîl Bedî', *Mevsûatu'l-hurûfi'l-lugati'l-arabiyye*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1988, s. 380.

⁴⁸² Muzenî, Ebu'l-Huseyin, *el-Hurûf*, (thk. Mahmud Hasenî Mahmud-Muhammed Hasan Avvâd), Dâru'l-Furkân, Ammân, 1983, s. 132.

⁴⁸³ Kirmânî, *Muhtasaru muğni'l-lebîb*, s. 168.

⁴⁸⁴ Bakara, 2/2.

⁴⁸⁵ Bakara, 2/111.

SONUÇ

‘Kur’ân-ı Kerîm Özelinde Lâm Harfinin Arap Dili ve Gramerindeki Yeri’ isimli çalışmamızda Lâm harfinin farklı konumlarda çeşitli fonksiyonları üzerine ayrıntılı açıklamalar, görüşler ve misâller ortaya konulmaya çalışıldı. Çünkü Arapçadaki lâm harfi, diğer dillere göre yüklendiği görev açısından, Arap dili gramerinde ve Kur’ân-ı kerîmde farklı şekil ve anlamlarda çokça yer aldığından dolayı daha farklı ve daha önemli bir konuma sahip olduğu tespit edildi.

Lâm, Arap Dili Gramerinde ve Kur’ân-ı Kerîm’de en sık kullanılan ve en fazla alt başlığa sâhip olan harflerden biridir. Nahiv kitapları incelediğinde ‘lâm’ harfinin tasnif şeklinin, en çok âmil olup olmaması bakımından yapıldığı görüldü. Bundan dolayı çalışmamızda lâm harfi, en çok tercih edilen tasnif şekli olması hasebiyle, âmil olup olmaması bakımından tasnif edildi. Çalışmamızda Kur’ân-ı Kerîm özelinde lâm harfi iki kısımda mütalaâ edilmiştir. Bunlar; Kur’ân-ı Kerîm özelinde âmil olan lâmlar ve Kur’ân-ı Kerîm özelinde âmil olmayan lâmlardır. Kur’ân-ı Kerîm’de âmil olan lâmlar da kendi arasında; cerr eden lâmlar, nasb eden lâmlar ve cezm eden lâmlar olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Bu kısımlar da kendi aralarında alt başlıklara ayrılmaktadır. Âmil olmayan lâmlar da kendisi arasında; lâm’ul-ibtidâiyye, lâmu’l-muzahleka, lâmu’l-cevâp, lâmu’l-fârîka, lâmu’l-muvettie ve lâmu’l-bu’d olmak altı kısma ayrılmıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’de âmil olan lâmların, âmil olmayan lâmlara göre daha sıklıkla farklı mâna ve türlerde bulunduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayıdır ki çalışmamız neticesinde müelliflerin eserlerinde âmil olan lâmlarla ilgili olarak Kur’ân-ı Kerîm’den çokça âyet-i kerîmeye yer verirlerken, âmil olmayan lâmlarla ilgili -âmil olan lâmlara kıyasla- çok da fazla âyet-i kerîmeye yer vermedikleri ortaya koyuldu.

Yapılan bu çalışmamızda dilcilerin bazen görüş birliği içinde oldukları bazen de ihtilaf ettikleri tespit edildi. Özellikle de lâm harfinin kısımlarına ayrılırken bu tartışmaların çok yaşandığı anlaşıldı. Aynı şekilde müfessirlerin de bazen lâm harfine aynı mânayı verirlerken, bazen de ihtilaf ettikleri görüldü. Çünkü lâm harfinin âyet-i kerîme içinde hangi mânaya geldiği konusu, tefsir edilen âyet-i kerîmenin mânasıyla doğrudan ilgili olduğundan dolayı bu konuda çok hassas davranılmıştır.

Genel olarak verdiğimiz bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere lâm harfi gerek Kur’ân-ı Kerîm’de gerekse Arapçada kullanımlarıyla Arap dili ve gramerinde önemli bir yere sahiptir. Her birini ayrı başlıklar altında ele alarak Kur’ân-ı Kerîm’deki

misâlleriyle birlikte incelediğimiz lâmin halleri, Arap dili grameriyle ve tefsirle uğraşan kişilerce bilinmesi gereken önemli bir konudur.

BİBLİYOGRAFYA

- ABBÂS, Fazl Hasan, *el-Belâğa fünûnuhâ ve efnânuhâ*, İlmü'l-Meâni, Dâr'ul-Furkân, 4. Baskı, Ürdün, 1417/1997.
- AHFES, Ebû'l-Hasen Saîd b. Mes'ade (ö. 215), *el-Mücâşiî el-Belhî el-Basrî el-Evsat, Meânî'l-Kur'ân*, (thk. İbrâhim Şemseddin), 2. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- AKDAĞ, Hasan, *Arap Dilinde Edatlar*, Tekin Kitabevi, 5. Baskı, Konya, 1999.
-----, *Arap Dili Dil Bilgisi*, Tekin Kitabevi, Konya, 1989.
- ÂSÎ, Mişel ve Emil Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-mufassâl fi'l-luğati ve'l-edeb*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987.
- AŞKAR, Muhammed Süleymân Abdullah, *Mu'cemu ulûmi'l-lugati'l-arabiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1995.
- BEYYÛMÎ, Mursî İbrâhim, *Fethu'l-habîr fi edevâti't-tefsîr*, (Dirâsât fi ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm), 1. Baskı, Matbaatu'l-Vefâ, 1987.
- BOLELLİ, Nusrettin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Sarf ve Terimleri*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2006.
-----, *Belâgat Beyân-Meânî-Bedî'İlimleri Arap Edebiyatı*, Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, İstanbul, 2011.
- CÂRİM, Ali ve Mustafa Emin, *el-Belâgatü'l-vâziha*, Dâr'ul-Meârif, Mısır, 1959.
- CERMÎ, İbrâhim Muhammed, *Mu'cemu ulûmi'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2001.
- İBN CİNNÎ, Ebu'l-Feth Osmân (ö. 392), *el-Luma 'fi'-arabiyyi*, (thk. Semih Ebû Muğlî), Dâru'l-Mecidlâvî, Ammân, 1988.
-----, *el-Muhteseb*, (thk. Ali Necdî Nâsif ve Abdu'l-Fettâh İsmâil Şelebî), Vizâratü'l-Evkâf, c. 2, 3. Baskı, Kâhire, 1414/1994.
- ÇAVDAR, Emre, *Arap Dilinde 'Lâm', 'Lâ', 'Mâ' Edatları ve Kur'ân-ı Kerîmdeki Kullanımları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2015.
- ÇELEN, Mehmet, *Arapça'da Edatlar Lugat ve Filolojik İnceleme*, Kalem Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2006.
- ÇÖGENLİ, M. Sadî, *Kur'ân ve Hadîs Örneklî Arapça Dilbilgisi Nahiv*, Bakanlar Matbaacılık, Erzurum, 2009.

- DEHDÂH, *Mu'cemu'l-kavâidi'l-luğati'l-arabiyyi*, Mektebetü Lübnan, 3. Baskı, Beyrut, 1987.
- DEMİRAYAK, Kenan ve M. Sadi ÇÖGENLİ, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, 3. Baskı, Atatürk Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 2000.
- ENDELÛSÎ, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali el-Ğirnâtî (ö.745), *İrtişâfu'd-darab min lisâni'Arab*, (thk. Recep Osman Muhammed ve Ramadân Abduettevâb), Medenî Matbaası, Kâhire, 1418/1998.
- , *Tefsîru'l-bahru'l-muħît*, (thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavvad), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- İBN FÂRİS, Ahmed b. Zekeriyya Ebû'l-Huseyn, *es-Sahibi fi fikhi'l-luğati'l-arabiyyeti ve mesâiliha ve sünenü'l- Arab fi kelâmiha*, Nşr. Muhammed Alî Bidun, 1. Baskı, 1997.
- FEDÎLÎ, Abdulhâdî (ö. 1407), *el-Lâmât dirâse nahviyye şâmile fi dav'il-kurâati'l-Kur'âniyye*, 1. Baskı, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1980.
- FERRÂ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî (ö. 207), *Meâni'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ali Neccâr, Ahmed Yûsuf Necati), Alemu'l-Kutub, Beyrut, 1980.
- FERÂHÎDÎ, el-Halîl b. Ahmed (ö. 175), *el-Cumel fi'n-nahv*, (thk. Fahrüddîn ibn Fâris), Ahmed b. Zekeriyya Ebû'l-Huseyn, *es-Sahibi fi fikhi'l-luğati'l-arabiyyeti ve mesâiliha ve sünenü'l- Arab fi kelâmiha*, Nşr. Muhammed Alî Bidun, 1. Baskı, 1997, Müessesetü'r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut, 1405/1985.
- GÜNDAY, Hüseyin ve Şener ŞAHİN, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, Alfa Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2015.
- GÜRKAN, Nejdî, "Arap Dilinde Lâm Edatı ve İşlevleri Adlı Kitap Üzerine Bâzı Tenkit ve Değerlendirmeler", Süleyman Demirel Üniv. İlâhiyat Fakültesi Dergis, Yıl:2007/2, Sayı:19, Isparta, (173-185).
- HUĐAYR, Muhammed Ahmed, *el-Edevâtu'n-nahviyye ve delâlâtuhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetu Ancelû el-Mısriyye, Kâhire, 2001.
- HÂLİDÎ, Salâh Abdulfettâh, *Letâif Kur'âniyye*, 1. Baskı, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1992.
- HAMED, Ali Tefvik ez-Za'bî-Yusuf Cemil, *el-Mu'cemu'l-vâfi fi edevâti'n-nahvi'l-arabî*, 2. Baskı, Dâru'l-Emel, İrbid, 1993.
- HERAVÎ, Ali b. Muhammed (ö. 415), *Kitâbu'l-lâmât*, (thk. Yahyâ Alvân el-Beldâvî), 1. Baskı, Mektebetü'l-Felâh, Kuveyt, 1980.

- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî en-Nahvî (ö. 761), *Muğni'l-lebîb an kutubi'l-e'ârîb*, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1416/1995.
- I'DÎME, Muhammed Abdulhâlık I'dîme, *Dirâsât li uslûbi'l-Kur'ân*, (I-XI), Dâru'l-Hadis, Kâhire, 1972.
- KARABELA, Nevin, *Arap Dilinde Lâm Edatı ve İşlevleri*, Aktif Yayınevi, Ankara, 2006.
- KURT, Mustafa, *Arap Dilinde Cerr Harfleri*, Marmara Üniv. İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.
- KIRKIZ, Mustafa ve Ousama Ekhtiar, *Mudhalu ile'n-nehvi'l-arabiyyi*, Vamede Ofset Matbaacılık, Van, 2015.
- KİRMÂNÎ, Muhammed bin Mustafa, *Muhtasaru muğni'l-lebîb an kutubi'l-e'ârîb*, (thk. Sadrettin Buğda), 1. Baskı, Mektebetü Diyarbakır, Diyarbakır, 1437/2016.
- İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed ed-Dîneverî (ö. 276), *Te'vîlu muşkili'l-Kur'ân*, (thk. Seyyid Ahmed Sakar), 3. Baskı, Dâru't-Turâs, Kâhire, 1393/1973.
- MÂLEKÎ, Ahmed b. Abdunnûr (ö. 702), *Rasfu'l-mebânî fi şerhi hurûfi'l-meânî*, (thk. Ahmed Muhammed el-Harrât), 3. Baskı, Dâru'l-Kâlem, Dımeşk, 2002.
- MURÂDÎ, Ebû Muhammed (Ebû Alî) Bedrüddîn Hasan b. Kâsım b. Abdillâh b. Alî (ö. 749), *el-Cenâ'd-dânî fi hurûfi'l-meânî*, (thk. Fahrüddîn Kabave ve Muhammed Nedîm Fâdıl), Dârû'l-Âfâki'l-Cedîde, 2. Baskı, Beyrut, 1403/1983.
- MUTÇALI, Serdar, *Arapça –Türkçe sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995.
- MUZENÎ, Ebu'l-Huseyin, *el-Hurûf*, (thk. Mahmud Hasenî Mahmud ve Muhammed Hasan Avvâd), Dâru'l-Furkân, Ammân, 1983.
- MUBERRED, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd (ö. 285), *el-Muktedab*, (thk. Abdu'l-Azîz el-Meynâ), Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Baskı, Beyrut, 1995.
- NEHHÂS, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısırî (ö. 338), *İ'râbu'l-Kur'ân*, (I-III), (thk. Halid el-'Ali), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2008.
- , *er-Risâle fi'l-lâmât*, Thk: Tâhâ Muhsin, el-Mevrid, Bağdat, 1971.
- İBN NÛRİDDİN, İbrâhim b. el-Hatîb el-Müvezzeî, *Mesâbihu'l-meğânî fi hurûfi'l-meânî*, (thk. Âiz b. Nâfi' el-Ömerî), Dâru'l-Menâr, Kâhire, 1993.
- RUMMÂNÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. İsâ (ö. 384), *Meânî'l-hurûf*, 1. Baskı Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1426/2005.

- RÂŞİD, es-Sâdık Halife, *Devru'l-harf fi edâ-i ma'ne'l-cümle*, Câmîatu Kâryânus Yayınları, Bingâzi, 1996.
- SÂMERRÂÎ, Fâdıl Sâlih, *Meâni'n-nahv*, (I-IV), 2. Baskı, Dâru'l-Fikr, Ammân, 2002.
- SUYÛTÎ, Celâluddin 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr (ö. 911), *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 2002.
- SÎBEVEYH, Ebû Bişr (Ebû Osmân, Ebû'l-Hasen, Ebû'l-Hüseyn) Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî (ö. 180), *el-Kitâb*, (thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn), (I-IV), 3. Baskı, Mektebetü'l-Hancî, Kâhire, 1988.
- ŞERÎF, Mahmud Hasan eş-Şerîf, *Mu'cemu hurûfi'l-meâni fi'l-Kurâni'l-Kerîm (Mefhûmun Şâmilun mea Tahdîdi Delâleti'l-Edevât)*, 1. Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1996.
- SOYUPEK, Hasan, *Arap Dilinde Mâ Edatı ve İşlevleri*, 1. Baskı, Sentez Matbaacılık, Ankara, 2011.
- EBÛ UBEYDE, Ma'mer b. Müsennâ (ö. 209), *Mecâzu'l-Kur'ân*, c. 1, (nşr. Fuad Sezgin), Mısır, 1954.
- UKBERÎ, Ebû'l-Bekâ Abdullah b. el-Hüseyn (ö. 616), *et-Tibyân fi i'râbi'l-Kur'ân*, (thk. Mektebu'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, Dâru'l-Fikr), (I-II), Beyrut, 2010.
- YA'KÛB, Emil Bedî', *Mevsûatu'l-hurûf fi'l- lugati'l-arabiyye*, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1988.
- ZECCÂCÎ, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İshak (ö. 339), *Kitâbu hurufi'l-meâni*, (thk. Ali Tevfik el-Hamed), 2. Baskı, Dâru'l-Emel (Müessesetu'r-Risâle), İrbid-Ürdün, 1986.
- , *Kitâbu'l-lâmât*, (thk. Mâzin Mübârek), Dımaşk, 1985.
- , *el-İzâh fi ileli'n-nahv*, (thk. Mazin el- Mubarek), Dâru'n-Nefais, Beyrut, 1. Baskı, 1394/1974.
- ZERKEŞÎ, Bedruddîn Muhammed b. Abdullâh (ö. 794), *el-Burhan fi ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Mektebetü Dâru't-Turâs, Kâhire, ty.

EKLER

Ek 1. Orjinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Ergül SEYİS
Öğrenci Numarası	132212104
Enstitü Anabilim Dalı	Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri
Programı	Arap Dili ve Belagatı
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ÖZLİ
Tez Başlığı (Türkçe)	Kur'an-ı Kerim Özelinde Lâm Harfinin Arap Dili ve Gramerindeki Yeri

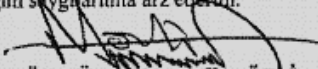
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

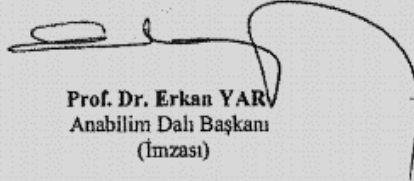
Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 56 sayfalık kısmına ilişkin, 18/07/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 12'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
Gereğini saygılarımla arz ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ÖZLİ
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Erkan YAR
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

F.Ü.LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

- a) Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ve ilgili makale şartını¹ sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- b) İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

¹ Makale şartı doktora öğrencilerini kapsamaktadır.

ÖZ GEÇMİŞ

1990 yılında Trabzon'un Akçaabat ilçesinde dünyaya geldim. 2008 yılında Akçaabat İmam Hatip Lisesi'ni bitirdim. 2009 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandım ve 2013 yılında bu fakülteden mezun oldum. 2014 yılında Muş İlci İnşaat Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi'ne meslek dersleri öğretmeni olarak atandım. 2017 yılında Trabzon'un Araklı ilçesinde bulunan Araklı Anadolu İmam Hatip Lisesi'ne tayinim çıktı. Hâlen aynı lisede görev yapmaktayım.

